

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

117 852

1740-1755 TARİHLİ ECNEBİ DEFTERİNE GÖRE OSMANLI-AVUSTURYA
MÜNASEBETLERİ

Hazırlayan
Uğur ALTUĞ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Ahmet GÜNEŞ

117852

Ankara-2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Uğur Altuğ'a ait **1740-1755 Tarihli Ecnebi Defterine Göre Osmanlı-
Avusturya Münasebetleri** adlı çalışma, Jürimiz tarafından Yeniçağ Tarihi
Anabilim/anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS / MASTER TEZİ olarak kabul
edilmiştir.

(imza)

Başkan.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(imza)

Üye.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(imza)

Üye.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Osmanlı Arşiv Vesikası olarak " Düvel-i Ecnebiyye Defterleri" , Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı devletlerle olan siyasi, iktisadi ve diplomatik münasebetleri hakkında malumatı muhteva ederler. Bu defterler kendi içerisinde ahidname, ahkâm ve nişan defterleri olarak farklı kategorilere ayrılmışlardır. Ahidname defterleri, ilgili devlet ile yapılmış olan her türlü siyasi, iktisadi ve diplomatik antlaşmayı muhteva olup ahkam defterlerinde ilgili devlet ile geliştirilmiş olan ilişkilerin özele inen hükümleri yer almaktadır.

Bu çalışmada temel arşiv vesikaları olarak 57/1 ve 59/3 numaralı Nemçelü Ahidname Defterleri ile 58/2 numaralı Nemçe Ahkâm Defteri esas alınmıştır.

Belgrad Barış Antlaşması (1739) ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu ile uzun bir barış dönemine Giren Avusturya-Roma İmparatorluğu, 1740-1787 yılları arasında yürürlükteki barışın muhafazası için büyük bir gayret sarf etmiştir. Aynı gayreti Osmanlı İmparatorluğu'nun da sarf etmiş olduğu görülür. Bu gayretler neticesinde özellikle barışçı ve ticari politikalara ağırlık verilmiştir. 1740-1755 yılları arasındaki dönem bu barış döneminin ilk yılları adeta aradaki ilişkilerde bulunan pürüz ve dengesizlikleri tesviye etmek ve dengelemek için önemli zaman dilimidir. Nitekim ilgili arşiv vesikalarının verileri de bu dönemin (1740-1755) bu tür faaliyetlerle geçtiğini göstermektedir.

Bu çalışma esnasında geniş izahatları, yerinde tenkitleri, gösterdiği önemli noktalar ve engin hoşgörüsüyle çalışmanın bu safhaya gelmesini sağlayan muhterem hocam Doç.Dr. Ahmet Güneş Beyefendi'ye, Arşiv çalışmalarım esnasında İstanbul'da bulunduğum zamanlarda ısrarlı bir biçimde bana yüreklerini açan Ertürk ailesine ve tezin yazımı esnasında her türlü yardım ve fedakârlıklarını benden esirgemeyen değerli dostlarım Alper Alp, İsrail Babacan ve Volkan Ertürk beyefendilere minnettarım. Bu değerli insanlara olan şükran duygularımı ifade etmek için teşekkür az kalacaktır.

Uğur Altuğ

İÇİNDEKİLER**ÖNSÖZ****KISALTMALAR****GİRİŞ****1-4****I. BÖLÜM****OSMANLI DİPLOMASİSİ VE OSMANLI-AVUSTURYA****MÜNASEBETLERİ****5-29****A. KURULUŞ DÖNEMİNDEN GERİLEME DÖNEMİNE KADAR****OSMANLI DİPLOMASİSİ****5-17**

1. Osmanlı Diplomasisinin Oluşmasına Tesir Eden Amiller 5
2. Kuruluş Döneminden İstanbul'un Fethine Kadar Olan Dönemde Diplomatik Faaliyetler 7
3. İstanbul'un Fethinden Karlofça Antlaşmasına Kadar Olan Dönemde Osmanlı Diplomasisi 9
4. Karlofça Antlaşmasından Belgrat Barış Antlaşmasına Kadar Olan Dönemde Osmanlı Diplomasisi; Kurumsallaşan Diplomasi 13

B. BAŞLANGICINDAN XVIII. YÜZYILA KADAR OSMANLI-AVUSTURYA**MÜNASEBETLERİ****17-22****C. 1740-1755 DÖNEMİNDEN ÖNCE OSMANLI İMPARATORLUĞU VE****AVUSTURYA'NIN GENEL DURUMU****22-29**

1. Osmanlı İmparatorluğunun Durumu 22
2. Avusturya-Roma İmparatorluğu ve Avrupa'nın Durumu 26

II. BÖLÜM**1740-1755 YILLARI ARASINDA OSMANLI-AVUSTURYA SİYASİ İLİŞKİLERİ****29-59**

1. Belgrat Barış Antlaşması	29
2. Belgrat Barışının Uzatılması	37
3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulunan Avusturya Daimi Elçiliği (Nemçe Kapu Kethüdalığı ve Faaliyetleri)	45
4. Sınırlardaki Genel Durum	49
5. Savaş Esirleri İle İlgili Meseleler	52
6. Osmanlı Coğrafyasında Seyahat Eden Seyyah ve Din Adamları	56

III.BÖLÜM**1740-1755 YILLARI ARASINDA OSMANLI-AVUSTURYA TİCARİ İLİŞKİLERİ****59-88****A. OSMANLI VE AVUSTURYA'NIN GENEL TİCARİ VAZİYETLERİ****59-69**

1. Ticaret	59
2. Osmanlı İmparatorluğu	61
3. Dünya Ticaretinde Avrupa Lehine Değişen Dengeler	64
4. Avusturya-Roma İmparatorluğu ve Ticaret	67

B. 1740-1755 YILLARI ARASINDA OSMANLI-AVUSTURYA TİCARETİ**69-88**

1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ahidnameler	69
1.1. Şahsi Hukuk	71
1.2. Diplomatik Misyona Tanınan Haklar	72
1.3. Seyr-i Sefain ve Ticaret	73

2. Osmanlı-Avusturya Ahidnameleri (1719-1755)	74
2.1.Pasarofça Ticaret Ahidnamesi	75
2.2.1725-1727 Osmanlı-Avusturya Seyr-i Sefain Sözleşmesi	80
2.3. Paseporte ve Patente Sözleşmesi	82
3. Osmanlı-Avusturya Ticari İlişkilerinin genel Karakteri	86
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	93
EKLER	
ÖZET	96
ABSTRACT	97

KISALTMALAR

B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.O.T.	: Büyük Osmanlı Tarihi
D.E.D.	: Düvel-i Ecnebiyye Defteri
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İ..T.E.D.	: İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi
T.D.V.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

GİRİŞ

Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren kurduğu siyasi teşekküllerin; en istikrarlı ve en örgütçü yapıya sahip olanı Osmanlı İmparatorluğudur.

İmparatorluğun kurulduğu coğrafya, müessislerinin özellikleri, kuruluş dönemindeki amiller ve konjüktür, daha sonraki süreçte; imparatorluğun gelişim seyri, siyasi, askeri ve ekonomik icraatları tetkike tabi tutulduğunda Osmanlı imparatorluğunun sadece Türk tarihi içerisinde değil dünya tarihi içerisinde istisnai ve önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Anadolu'nun kuzey batısında küçük bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlılar kısa sürede bir devlet haline geldiler. Anadolu ve Balkanlarda hızla genişleyen devlet kısa sürede İstanbul'dan yönetilen bir imparatorluk görüntüsüne kavuşmuştur¹. XVI. yy. da Osmanlı imparatorluğu dünyayı siyasi, askeri ve ekonomik yönden etkisi altına almış ve bu asrı bir Türk asrı haline getirmiş ve günümüzde, "Pax-Ottomana"² adı verilen Osmanlı barışını dünyaya teşmil etmiştir³.

İmparatorluk bünyesinde tesis edilen siyasi, iktisadi, askeri ve sosyo-kültürel kurumlara bakıldığında bu kurumların her birinin nevi şahsına münhasır yapıda olup kompleks görünümler arz ettikleri görülür. Bu kurumların pratik ve rasyonel açıdan meydana gelişi ve karşılaşılan problemler ile tezahür eden ihtiyaçlara verdikleri cevaplara bakıldığında, bu kurumların pratikteki geçerlilikleri daha iyi anlaşılmaktadır.

(1) Halil İNALCIK, " Mehmet II " , İ. A, c. VII , (İstanbul 1993), 510-520.

(2) A. Nezihi TURAN, " Pax-Ottomana ve İliber Ortaylı " , **Türkiye Günlüğü** , **Osmanlı Özel Sayısı** , (Ankara, 1999), 58.

(3) Bu barış düzeniyle gelen çağda salgın hastalıkların azaldığı, bunun neticesinde de XVI. yy. da Akdeniz havzasında nüfusun hızlı bir şekilde arttığı bilinmektedir. Bkz. Stanford SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye** , c. I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1994, 239

Her kurumu kendine özgü bir şekilde oluşup gelişen Osmanlı kurumları içerisinde diplomasi kurumuna bakılacak olursa tamamen Osmanlılara özgü olan ve devletin geçirdiği siyasi sürece paralel olarak değişen bir diplomasi sistemi ile karşılaşılır.

Osmanlı diplomasisini incelemeyden önce, diplomasi, uluslararası ilişkiler ve dış politika gibi kavramların anlamına ve daha önce oluşmuş olan diplomasi geleneğine bakmak gerekecektir.

Dış politika, bir devletin uluslararası ilişkilerinde izlediği yol, uluslararası sistem ve diğer devletlere karşı tutumudur⁴. Diplomasi ise dış politikanın gerçekleştirilmesine yönelik araçları yöntemleri ve tüm pratik örnekleri içerir. Diplomasi bir uzlaşma sanatıdır, bu bağlamda devletlerin birbirleriyle olan münasebetlerinde karşılıklı bir şekilde çıkarlarını bağdaştırmak ve her iki tarafında yararına çözümler bulmak amacıyla başvurdukları bir yöntemdir⁵.

Diplomasi kelimesi Eski Yunan'daki ikiye katlanmış kağıt anlamına gelen "Diploma" kelimesinden türemiştir. Eski Yunan ve Roma'da ise diplomasi kelimesi arşiv belgelerini tetkik etme ilmi anlamını taşırdı. Diplomasi kelimesinin, arşiv belgeleriyle meşgul olmak değil de uluslararası ilişkileri yürütme anlamında kullanılması XVIII. yy. da başlamıştır⁶.

Yeni bir kavram olan diplomasi kelimesi, kurum anlamında ele alınacak olduğunda bu kurumun varlığının hemen hemen tarih sahnesine çıkan ilk insan topluluklarının arasında dahi mevcut olduğu görülmektedir. Komşuyla aradaki ilişkileri düzenleyen bu kurum ilk çağlardan itibaren karşımıza çıkmaktadır.

(4) Mehmet GÖNLÜBOL, *Uluslararası Politika* ,Ankara 1985,s. 29-30.

(5) Hüner TUNCER, *Eski ve Yeni Diplomasi* ,Ankara 1991, s.1-2.

(6) Hüner TUNCER, a. g. e. , s.4.

İlk çağlarda diplomasi kurumu doğal olarak her kurum gibi ilkel bir görünüm arz etmektedir. Diplomasi kurumu, rejimleri genellikle kölelik üzerine kurulmuş olan devletlerin dış politikalarına hizmet etmiştir. Söz konusu olan bu devletlerin belli başlıları, Eski Mısır, Hitit Krallığı, Pers İmparatorluğu ve Eski Hint'teki çeşitli siyasi teşekküllerdir. Uluslararası sorunlar bu çağda çoğu zaman silah yoluyla çözülmekte idi⁷.

Bu devletleri müteakip ortaya çıkan Yunan devletlerinin ve Roma İmparatorluğu'nun izlemiş oldukları diplomasiye bakıldığında bu güçlerin her ikisinin de dış siyasetlerinde sadece kendi çıkarlarına göre hareket etmiş oldukları görülmektedir⁸.

XV. asırda Venedik'in sürekli diplomasi yöntemini benimseyip uygulamasıyla birlikte diplomasi kurumu yeni bir veche kazandı. Diplomasi kurumunun bu yeni şekli ile birlikte Venedik tarafından ilk elçilikler tesis edilmiştir⁹.

Medeniyet ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte diplomasi kurumu da bir evrim geçirmiştir. Avrupa artık eski imparatorluklar döneminden uzaklaşmış bu imparatorlukların yerini siyasi Avrupa'da siyasi arenaya bağımsız ve birbirleriyle aynı statüde olan ulus devletler almıştır. Bu devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek için çok yanlı kongreler toplanmış ve böylece uluslararası diplomasi yerleşik bir kural haline gelmiştir¹⁰.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yeni bir diplomasi dönemi başlamış, diplomatik münasebetlerde, gelişen teknolojinin imkanlarından istifade edilmiştir. Özellikle iletişim alanında ortaya çıkan gelişmeler diplomaside önemli bir yer teşkil etmiş, bunun yanı sıra siyasi sürecin demokratikleşmesi, savaş kavramının mahiyetinin değişip endüstriyel ve teknolojik mücadeleye

(7) Vladimir POTYEMKİN, *Uluslararası İlişkiler Tarihi* , c. I, çev. Attila Tokatlı, İstanbul 1977, s. 9.

(8) Vladimir POTYEMKİN, a. g. e. ,s. 9.

(9) Hüner TUNCER, a. g. e. ,s. 16.

(10) Hüner TUNCER, a. g. e. , s.30.

dönüşmesi yeni ideoloji ve normların ortaya çıkması diplomasi anlayışı ve yöntemlerine tesir etmiştir.

Coğrafi mekan, doğal kaynaklar, iktisadi ve askeri güç, nüfus, milli karakter, milli moral ve devletin niteliği gibi unsurların tesiri uluslararası ilişkilerde, dolayısıyla diplomaside günümüzde geçmişe oranla daha belirgin bir şekilde kendini hissettirmektedir.

I. BÖLÜM

OSMANLI DİPLOMASİSİ VE OSMANLI- AVUSTURYA MÜNASEBETLERİ

A- Kuruluş Döneminden Gerileme Dönemine Kadar Osmanlı Diplomasisi

1- Osmanlı Diplomasisi'nin Oluşumuna Tesir Eden Amiller:

XIV. yy. da kurulup, XX. yy.'ın başlarında ömrünü tamamlayan Osmanlı Devleti; doğu-batı, kuzey-güney yönlerinde genişleyerek büyük bir coğrafi mekan üzerine oturmuştur. Üç eski anakaranın merkezine kurulup İstanbul'dan yönetilen imparatorluk stratejik bir konuma sahipti. Irili ufaklı bir çok devlet ve imparatorluğu ele geçiren Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde çok sayıda farklı dil konuşan, farklı din ve mezheplere sahip olan ve birçok farklı millete mensup insanları barındırıyordu. Osmanlılar bu istisnai mozaği asırlarca ahenk içinde muhafaza etmişlerdir.

Osmanlılar bu yapıyı kurup devam ettirebilmek için pragmatik, rasyonalist ve pratik kullanışlılığa sahip müesseseler meydana getirmişlerdir. Osmanlılar, bu müesseselerin tesisinde kendisinden önceki tecrübelerle yönelmiş, bu doğrultuda tarihteki büyük imparatorlukların – Roma İmparatorluğu, Sasaniler, Moğollar, Bizans İmparatorluğu – mirasını tevarüs etmişler, bunun yanı sıra karşılaşılan ihtiyaç ve problemleri karakterinde mevcut olan İslam dininin esasları, Orta Asya Türk devlet geleneği ve fethedilen coğrafyalardaki gelenek ve anlayışlara itibar ederek halletmişlerdir.

Her Osmanlı müessesesi gibi Osmanlı diplomasi müessesesi de, nevi şahsına münhasır bir oluşum ve gelişim süreci izlemiş, Osmanlılar

kendilerine has metotlarla ve siyasi gelişmelere paralel olarak diplomasi müessesesine farklı nitelikler yüklemişlerdir.

Osmanlı diplomasisinin oluşum ve gelişiminde bazı amiller etkili olmuştur. Bu amillerin başında coğrafi mekan gelmektedir. Stratejik bir coğrafyaya ve konuma sahip olan Osmanlılar bu konum sayesinde dünyada önemli bir güç haline gelmişlerdir. İkinci olarak Osmanlıların dünya görüşü ve hakimiyet anlayışı ile karşılaşırız. Buna göre; İslam dinine mensup olan Müslüman Osmanlı Gazileri, mensup oldukları dinin öğretileri doğrultusunda hareket edip "Allah yolunda küffara karşı cihat ederek darü'l-harb olan yerleri darü'l-İslam'a çevirmeye çalışmışlardır."¹¹

Osmanlılar siyasi bir güç olarak ortaya çıktıktan sonra dünyaya hakim, cihan-şümül bir imparatorluk olmak istemişler ve bu doğrultuda hareket etmişler¹², batılı devletlerle münasebetlerinde her zaman batılları – küffarı – hor ve hakir görmüşlerdir. Devlet güçlü bir hale geldikten sonra Osmanlılar, diğer devletleri pek hesaba katmayan ve Karlofça antlaşmasına kadar karşılıklılık esasına dayanmayan tek yanlı bir diplomasi geliştirmişlerdir.

Üçüncü olarak iktisadi ve siyasi yapı zikre şayandır. Ekonomik faaliyetler bir devletin en önemli esaslarından birisidir. Büyük bir güce ulaşan imparatorluğun iktisadi yapısı, imparatorluk diplomasisini de etkilemiş, bu etki diplomasiye yön vermiştir. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Osmanlılar, doğu ve batıyla sürekli münasebetlerde bulunmuşlardır. İmparatorluğun dahildeki siyasi yapısı da diplomatik münasebetlerindeki performansını etkilemiştir. Bütün bu amillerin yanı sıra karşılaşılan siyasi şartlar imparatorluk diplomasisine yön vermiştir.

(¹¹) Aşık Paşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, yayına hazırlayan; Atsız, İstanbul 1992, s. 28.

(¹²) Halil İNALCIK, " Mehmet II " İ. A. , c. VII, İstanbul 1993, s.510-520.

2- Kuruluş Döneminden İstanbul'un Fethine Kadarki Dönemde Diplomatik Faaliyetler:

Osmanlı diplomasisinin gelişimi, imparatorluğun gelişim sürecinden ayrı düşünülemez. Osmanlılar, bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkışlarıyla birlikte diğer Türk beylikleri ve Bizans İmparatorluğu ile küçük çaplı da olsa diplomatik münasebetlerde bulunmuşlardır. Bizans ile olan münasebetler o denli iç içedir ki, Osmanlılar'ın Bizans'ı müttefik mi, düşman mı, ya da teba mı olarak değerlendirdikleri; Bizans'ın ise Osmanlılar'ı tiranları mı, yıkıcıları mı, ya da koruyucuları mı addettiklerini söylemek zordur¹³.

Osman Gazi hanedanı tesis edip diğer Türk beylikleriyle mücadele etmeden kendi beyliğini Bizans aleyhine genişletmeyi temel politika edinmiştir¹⁴. Bu politika Osmanlı Devleti'nin ilk diplomatik politikası olarak görülmektedir.

Orhan Gazi diplomatik ve siyasi faaliyetlere babasının kaldığı yerden devam etmiş ve babasından aldığı uç beyliğini bir devlet haline getirmiştir. Bursa'yı ele geçiren Orhan Gazi, Bizans İmparatoru III. Andronikus'u Maltepe'de (1328) bozguna uğratmıştır¹⁵. Bizans'taki taht kavgalarından istifade eden Orhan Gazi, Kantakuzinos ile anlaşarak Osmanlılar'ın Rumeli'ye ilginç bir biçimde Bizans'ın müttefiki ve akrabası olarak girmelerini sağlamıştır. Orhan Gazi'nin izlemiş olduğu diplomasinin tek bir istikameti vardı. O da gittikleri yerleri fethetmek ve oralara yerleşmekti¹⁶. Bu dönemde Anadolu'da İlhanlılar'ın gücünün daha az hissedilmesi siyasi açıdan Orhan Gazi'nin işlerini kolaylaştırmıştır.

(¹³) Oral SANDER, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara 2000, s.31.

(¹⁴) Stanford SHAW, a.g.e., s.34.

(¹⁵) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara 1995,

(¹⁶) Şerif BAŞTAV, *Osmanlı-Bizans Münasebetleri*, Ankara 1989, s. 44.

Bu arada Osmanlılar'ın Anadolu'daki diğer Türkmen beylikleriyle de çeşitli diplomatik temaslarda buldukları görülmektedir. Devlet Bizans aleyhine hızla genişlerken Karesi Beyliği'nin Osmanlı'ya katılması ileride Osmanlılara çok şey kazandıracaktır.

Orhan Bey döneminden İstanbul'un fethine kadar geçen sürede kazanılan topraklarla birlikte Osmanlılar yeni komşular edinmişler ve bunlarla çeşitli münasebetlerde bulunmuşlardır. Bu dönemde Balkanlarda bulunan siyasi istikrarsızlık ve Avrupa'nın gerileyişi Osmanlılar'ın bu coğrafyalarda ilerleyebilmeleri için elverişli bir zemin oluşturmuştur¹⁷.

Sultan Murad döneminde Osmanlılar Avrupa'ya yönelmişler, Anadolu'da ve Avrupa'daki faaliyetlerini dengede tutmuşlardır. Bu dönemde Bulgarlar, Arnavutlar ve Macarlarla bir takım siyasi ve diplomatik ilişkilerde bulunmuş, artık Orta Avrupa içlerine doğru sızmaya başlayan bu yeni siyasi teşekküle karşı Avrupa'da, İstanbul'un fethine kadar sürecek olan bir "Haçlı bilinci" oluşmuştur.

İstanbul'un fethine kadar batı dünyası hızla büyüyen bu devleti dikkate almamıştı. Osmanlılar Bizans'tan sonra Macaristan ve Venedik ile doğrudan münasebetlerle bulunmuşlardır. Osmanlılar'a karşı ilk ciddi mukavemeti Macaristan göstermiştir. Macarlar, Avrupa'nın adeta arka bahçesi konumunda olmalarından¹⁸ dolayı stratejik açıdan önemli bir konuma sahiptiler. Bu konularından dolayı Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi ve askeri temaslarda bulunmuşlardır. Niğbolu Savaşı (1396) Avrupa'nın savunmasını yüklenen Macarlar hızla büyüyen Osmanlılara karşı yalnız karşı koyamayacaklarını anlamışlar ve bundan dolayı Avrupalı devletlerden yardım talebinde bulunmuşlardır.

(¹⁷) Stanford SHAW, a. g. e. , s. 39.

(¹⁸) Ali İbrahim SAVAŞ, " Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi " **Osmanlı** , c. I, Ankara 2000,s. 649.

Sultan Murad, Anadolu Beylikleri ile barışçı politikalarla diplomatik ilişkiler gerçekleştirmiştir.

Ankara bozgunu (1402) ile bir süre kesintiye uğrayan Osmanlı ilerleyişi devletin tekrar toparlanmasıyla birlikte kaldığı yerden devam etmiştir. Bu süreç içerisinde (1402-1453) Osmanlılar'ın siyasi, askeri ve diplomatik icraatlarında tedafüi bir yol izlemiş oldukları görülür.

3- İstanbul'un Fethinden Karlofça Antlaşması'na Kadar Olan Dönemde Osmanlı Diplomasisi:

İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlılar imparatorluk görünümüne ulaşmış, artık Avrupalı devletlerin diplomatik ve siyasi münasebetlerde kendilerini ciddi bir biçimde hesaba katmak zorunda hissettikleri bir güç haline gelmişlerdir¹⁹.

İstanbul'un fethiyle birlikte imparatorluğun diplomasisini belirleyen bazı durumlar oluşmuştur. Bunlar:

- Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa'da kurulmaya çalışılan ittifaklar.
- Anadolu'da bulunan ve Osmanlılara karşı Avrupalı devletlerle ittifak etme eğiliminde olan Karaman oğulları ve Trabzon Rum İmparatorluğu gibi teşekküller.
- Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupalı devletlerle devamlı ittifak arayışı içinde olan Akkoyunlu Devleti.

(¹⁹) Benda KALMAN, " XV. Asırda Osmanlı-Macar Münasebetleri ", İ. Ü. T. D. , İstanbul, 1975 , S. 28, 85-88.

Fatih Sultan Mehmet iktidarda kaldığı süre içerisinde zikredilen bu hususlar doğrultusunda siyasi, askeri ve diplomatik politikalar geliştirmiş, bu politikalar sayesinde Yıldırım Bayezid'in zamansız giriştiği devletin merkezîyetçi İmparatorluğa evrilmesi işinde muvaffak olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonraki dönemde Osmanlı İmparatorluğu II. Bayezid'in barışçı ve sakin kişiliğine rağmen Avrupa'nın diplomatik icraatlarının içerisinde çekilmeye çalışılmıştır. Yine bu dönemde siyasi ve ticari stratejiye sahip topraklar fethedilmiştir. Artık Osmanlı İmparatorluğu " Evrensel bir monarşi " olma iddiasında bulunan bir devletin Tüm Avrupa'ya egemen olmasının engellenmesinde yani Avrupa güç dengesi hesaplarında ittifakı gerekli olup aranan bir güç haline gelmiştir²⁰.

Yavuz Sultan Selim döneminde imparatorluğu tehdit eden tehlikelerin doğudan gelmekte olduğu anlaşılıp harekete geçilmiştir. Sultan Selim İslam coğrafyasında yapmış olduğu büyük fetihlerle siyasi, iktisadi ve diplomatik bir çok kazancın yanı sıra Osmanlı sultanları için büyük bir prestij kaynağı olacak olan hilafeti de devralmış, ve bu noktadan itibaren artık Osmanlı sultanları sadece gazi sultanlar değil aynı zamanda İslam dininin ve Hazreti Peygamber'in halefleri olma rolünü de icra edeceklerdir.

Yavuz Sultan Selim'in halefi Kanuni Sultan Süleyman, Avrupalı devletlerin Haçlı seferleri planlarını, Avrupa içlerinde bozmak için bütün nazar-ı dikkatini Avrupa'ya çevirmiş ve devletin fetih dinamiğini bu istikamete sevk etmiştir. Sultan Süleyman, 1521'de Belgrad'ın fethinden sonra bütün gücüyle Macaristan'a yüklenmiş ve burada Osmanlı fütuhâtı aralıksız devam etmiştir. 1526'da cereyan eden Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra Büyük Macar İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiş, böylece Osmanlı devleti ile Avusturya Roma İmparatorluğu –Habsburglar – karşı karşıya gelmişlerdir. Artık imparatorluğunun diplomasi arenasında Avusturya Roma İmparatorluğu, İran, Fransa vs. gibi aktörler yer almaktadır.

Bu dönemde Habsburlar ile olan mücadeleler ileride Osmanlı İmparatorluğu'nun Habsburgların en büyük rakibi olan Fransa'nın Avrupa'daki emellerine ulaşmak için izlediği politikalara daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Ancak yine bu mücadeleler Osmanlılar aleyhine Habsburglar ile devamlı surette ittifak halinde gaye ittihaz eden Rusya gibi yeni bir düşmanı ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Kanuni Sultan Süleyman döneminde Avrupa'da kıta gücü dengesini belirleyici ve denetleyici bir rolde olmuştur. Diplomatik ve askeri prestiji yükselen Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da güç üstünlüğünü ele geçirmiştir.

Bu dönemde Fransa, Habsburgların giderek artan gücüne karşı Osmanlı desteğini sağlamayı bilmiştir. Fransa ve Osmanlı ittifakı o dönemde hem Osmanlı hem de Avrupa diplomasisinin ayrılmaz bir parçası olmuş ve Avrupa güçler dengesinde yerini almış, Fransa Osmanlılar için güvenilir bir müttefikten ziyade değişen koşullara paralel olarak menfaati icabı hareket eden bir devlet görünümünde olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi diplomasi politikalarında dikkat çeken bir nokta da Osmanlıların Avrupa'da genişlemesinde, Katolik Habsburg İmparatorluğu'na karşı büyük bir mücadele halinde olan Protestanlık hareketinin tanınması son derece etkili olmuştur. Biraz çelişkili de olsa o dönemde bir yanda Katolik Fransa ve öte yanda Protestanlara verilen destek Osmanlı diplomasisinin Avrupa politikalarındaki temel taşı olmuştur²¹.

Kanuni döneminde Osmanlı diplomatik trafiğinin doğal olarak Avusturya ile daha yoğun olduğu görülür. Bu dönemde Avusturya (

(²⁰) Norman İTZKOWITZ, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmî Gelenek*, çev. İsmet Özel, İstanbul 1997, s. 30.

(²¹) Norman İTZKOWITZ, a. g. e., s.34.

Habsburglar) Osmanlı İmparatorluğuna otuz dört elçi göndermiştir²². Ancak Akdeniz'de üstünlüğü Osmanlılara kaptıran Venedik sürekli dış temsilcilik imtiyazına sahipti. Bu dönemde siyasi ve diplomatik ihtişamın zirvesinde olmanın bir gereği olarak İstanbul, diplomatik trafiğin en yoğun olduğu bir dünya şehri haline gelmiştir.

Kanuni'den sonra Osmanlı İmparatorluğu bir duraklama dönemine girmiş ve yavaş yavaş güç kaybetmeye başlamış bu da Osmanlı diplomasisine tesir etmiştir. Bu dönemde Osmanlı diplomasi tarihi için bir dönüm noktası sayılabilecek olan ve dünya siyaset arenasındaki güç grafiğini yavaş yavaş Osmanlılar aleyhine çeviren Zıtvatorug barış antlaşması (1606) yapılmıştır. Bu arada İngilizlere de imtiyazlar tanınarak İspanya ve Portekiz'in Dünya ve Akdeniz ticaretindeki etkileri Osmanlı lehine azaltılmaya çalışılmıştır.

Zıtvatorug antlaşmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğuyla Avrupalı devletler arasındaki ilişkiler bakımından yeni bir döneme girilmiştir. Daha önce Avrupalı devletlerle yapılan barış antlaşmaları Osmanlı sultanı tarafından verilen bir lütuf olarak görülüyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nun uygun gördüğü bir süre için barış yapılıyordu. Zıtvatorug antlaşması Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletler arasında, devletler arası hukuka uygun olarak akdedilen ilk antlaşmadır²³.

Bu antlaşmanın önemli bir maddesi de daha önce diplomatik protokolde " Viyana Beyi " ya da " Nemçe Kralı " olarak adlandırılan ve sadrazama eş tutulan Avusturya Roma İmparatorunun " Kayserlik " ünvanı tanınıyor ve protokolde Osmanlı sultanına eş oluyordu. Sonuç olarak Zıtvatorug barış antlaşması, XVIII. yy.'ın başlarında Macaristan'ın Osmanlı hakimiyetinden çıkışına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüşüne bir işarettir.

Zıtvatorug barış antlaşmasından Karlofça antlaşmasına kadar geçen dönemde adeta Zıtvatorug'un yenilenmesi anlamına gelen Vasvar barışına

(²²) Ali İbrahim SAVAŞ, a. g. m. ,s. 652.

sebepe olan savaşta Osmanlı ordularının Avusturya ordusu tarafından ilk yenilgisine şahit olunur. Ancak bu savaştan sonra müteakip yıllarda da sayısız yenilgiler alınmış Doğu Avrupa'da önemli ölçüde kayıplar verilmiştir.

1699'da Karlofça barışıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa'da savunma pozisyonuna geçtiği görülmektedir. Karlofça barışı aynı zamanda Osmanlı kuvvetlerinin yavaş yavaş Doğu Avrupa'dan ve Balkanlardan da çekilmeye başladığının da işaretidir. Bu barış Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde ilk defa Avrupalı devletlerin tavassutunu kabul etmesi bakımından da önemlidir.

4- Karlofça Antlaşması'ndan Belgrad Barış Antlaşması'na Kadar Geçen Süreçte Osmanlı Diplomasisi; Kurumsallaşan Diplomasi:

II. Viyana kuşatması Osmanlı tarihinin dönüm noktasıdır²⁴ Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden II. Viyana kuşatmasına kadar olan süreçte imparatorluk eski ihtişamından uzaklaşmış dünya devleti olmak pozisyonunun gerisine düşmüştür. Savunma politikaları izlenmeye başlanmış bu da devletin gerek içte, gerekse dışta prestijini sarsmıştır.

Osmanlı ordusunun Viyana önlerinde bozguna uğraması İmparatorluğun Avrupa ile olan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır. İmparatorluğun ne denli zayıfladığını anlayan Avrupalı devletler, Osmanlılara karşı ortak hareket ederek saldırıya geçmiştir. Gelenekçi reformlar ve Osmanlı ordusunu çağdaştırma çabalarına rağmen Osmanlı İmparatorluğu büyük toprak kayıplarına uğramıştır.

(²³) Ali İbrahim SAVAŞ, a. g. m. , s. 653.

(²⁴) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, a. g. e. , c. IV, Ankara 1988,s. 439-459.

1684 yılında – Türkleri Avrupa'dan atmak için – kurulan “ Kutsal İttifak ” Osmanlılara karşı XII. yy.'ın Haçlı seferlerinin karakterine bürünmüştür²⁵. Osmanlılar toplayabildikleri ordularla Kutsal İttifak'a karşı bir çok cephede savaşmak zorunda kalmışlardır. Uzun yıllar süren savaşlar ve sıkıntılardan sonra Osmanlı İmparatorluğu, barış yapmak istemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya, Lehistan ve Venedik ile 1699'da Karlofça Antlaşması ve bir süre sonra Ruslarla İstanbul Antlaşması'nı imzalamıştır²⁶.

Karlofça Antlaşması ile önemli toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı İmparatorluğu için bu antlaşma aynı zamanda iç çözülme çağının da başlangıcını belirtmekte idi. Osmanlılar ilk kez Avrupalıların bu üstünlüğü ne ile sağladığını öğrenmek ve bunu Osmanlı düzenine uydurarak bir reform yapmak gereğini duymuşlardır²⁷.

Bunların yanı sıra Karlofça Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun son derece zor ve yıpratıcı bir süreçte kendine has diplomatik alışkanlıklarını bırakıp Avrupa diplomasisi içine hem de kendilerine yabancı olarak Avrupa'da gelişen uluslararası hukukun kurallarına uygun bir biçimde girmelerinin bir bakıma başlangıç noktalarından biridir²⁸.

Karlofça antlaşması ile başlayan bu yeni dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde ve toplumunun alt yapısını oluşturan asli unsurlarının önemlerinde ve oynadıkları rollerde, imparatorluğun dahilde ve hariçte karşı karşıya kaldığı yeni durumlara paralel olarak değişiklikler ve farklı yapılanmalar meydana gelmiştir.

Osmanlı toplumu; Osmanlı yapısı, askeriye ve reaya, yani devletten maaş alan görevliler ve vergi ödeyenler olarak iki guruba bölünmüştür.

(²⁵) Oral SANDER, a. g. e. , 126.

(²⁶) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, a. g. e. ,s. 589-594.

(²⁷) Stanford SHAW, a. g. e. , s. 350.

Askeriye sınıfı kendi içinde seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıfları olarak üç ana kola ayrılıyordu. Askeriye sınıfının başında Osmanlı Padişahı bulunuyordu; otoritesini şeriat ve kanundan olan adil, dindar, dünyevi ve ruhani lider olarak yükümlülüğü devletin mali ve siyasi istikrarını sürekli kılmaktı²⁹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş dönemlerinde asli unsur konumunda olup Osmanlıların askeri kökenini de yansıtan seyfiye sınıfı imparatorluğun var oluşu ve devamı için hayati önem taşımakla birlikte aynı zamanda Osmanlı karakterinin bir ifadesiydi. Osmanlı İmparatorluğu, özellikle XVI yy. da büyük bir güç haline gelmiş, imparatorluk askeri örgütlenmeyle ifadesini bulurken esaslı biçimde temellendirilmiştir. Bu dönemde kalemiye sınıfı yazışmaları yapmakta arazi ve maliye hesaplarını tutmakta idarenin yürütülmesi için gerekli kayıtları muhafaza etmekte idi³⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyümesiyle birlikte giderek önem kazanmaya başlamış olan kalemiye sınıfının kendi içindeki işlevleri de farklılaşmaya başlamıştır. İmparatorluğun duraklama ve gerileme dönemlerinde seyfiye sınıfı sürekli geriledi ve prestij kaybetti. Aslında daha XVI. yy. da Osmanlı fetih dinamiği imparatorluğun güçlü devletlerle komşu olması sonucunda yavaşlamıştı. İmparatorluğun eriştiği siyasi, coğrafi, iktisadi ve askeri nokta fetih dinamiğini ikinci plana atarken ulaşılan bu yapının örgütlenmesi işini ön plana çıkarmıştır. Böylece imparatorluk fütuhatçı, yayılmacı bir karakterden örgütçü bürokratik bir karaktere evrilmiş fakat bu durumun belirginleşmesi imparatorluğun şaşaalı zamanlarında olmamış duraklama ve gerileme dönemlerinde ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve gerileme karşısında seyfiye sınıfından istifade ederek yapabileceği pek bir şey yoktu. Çünkü imparatorluk sadece askeri yönden değil diğer yönlerden de batı dünyasının çok uzağında kalmıştır. Bu noktadan itibaren mevcut durumu muhafaza edebilmek için

(²⁸) Oral SANDER, a. g. e. , s.130.

(²⁹) Carter FİNDLEY, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform* , çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol, İstanbul 1994, s. 67.

bürokratik yapılanma ön plana çıkmış, bu andan itibaren Osmanlı bürokrasisini temsil eden kalemiye sınıfının önemi artmış ve özellikle XVIII. yy. dan itibaren imparatorluğun yıkılışına kadar en etkin sınıf olmuştur.

İmparatorluk için, kuruluş ve yükselme dönemlerinde kahramanlar ve önemli kişiler seyfiye sınıfı mensupları arasından çıkarken gerileme ve dağılma döneminde ise bu prototip kalemiye sınıfı içinden çıkmıştır.

XVI. yy. da düşük derecede bir örgütlenme arz eden kalemiye sınıfının en etkin üyeleri Nişancı, Defterdar ve Reisülküttaptır. Bu yüzyılda kalemiye sınıfı içerisinde düşük bir konumda bulunan Reisülküttap ve kadrosu XVIII. yy. dan itibaren önemli bir konuma yükselmiştir. Reisülküttapların rolleri, XVI ve XVII. yy. da işleri genelde -maliye haricindeki – bürolarda katiplikten öteye gitmemişken imparatorluğun siyasi, askeri, iktisadi ve diplomatik değişmelerine paralel olarak değişmiştir. XVI ve XVII. yüzyıllarda her bakımdan zirvede bulunan Osmanlılar diğer devletleri “eşit hakları haiz muhatap” kabul etmiyorlardı. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu hakim güç – dominant power – idi, dolayısıyla diğer devletler onun için pek önemli değildi. İmparatorluğun yavaş yavaş batı devletleri karşısında gerilemesi ile birlikte Osmanlılar uluslararası hukuk ve uluslararası diplomasi kurallarına riayet etmeye başladılar³¹ Bu devletlerde olup bitenlerle ilgilenmek zorunda kaldılar.

1654 yılında kalemiye kadrosunda yapılan değişiklikler ile defterdar imparatorluğun iktidar merkezi haline gelen Babıali'nin dışına itildi. Bununla beraber kalemiyenin bürokratikleşmesinden en çok yarar sağlayan kadro Reisülküttaplık kadrosu oldu. Zira görevi ve iktidar tabanı muazzam bir genişleme gösterdi.

(³⁰) Carter FINDLEY, a. g. e. ,s. 46.

(³¹) Virginia AKSAN, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı, Ahmet Resmi Efendi*, çev. Özden Arıkan., İstanbul 1997, s.7.

Avrupalı devletlerle temasın artması ile birlikte harici işler önem kazandı. Bu durum da XVI. ve XVII. yüzyılın katipleri olan Reis Efendilerin hariciye kadrolarında hariciyeciler olarak istihdamlarına yol açtı. Reisülküttap'ın XVIII. yy. da hem yetki alanı genişledi hem de önemi arttı³². Osmanlı İmparatorluğu için son derece önemli olan Karlofça Antlaşması'nı Osmanlılar adına imzalayan Rami Mehmed Efendi'nin Reisülküttap olması bu bağlamda söz konusu bürokratik evrilmenin boyutunu göstermesi bakımından manidardır.

1699'dan 1774'e kadar olan dönemde Osmanlıların Karlofça Antlaşmasındaki kayıpları telafi etmek çabasında oldukları gözlemlenmektedir. Bu dönemde imparatorluğun diplomatik politikaları bu esas üzere belirlendi. XVIII. yy. da imparatorluk için en tehlikeli düşmanlardan biri olan Rusya tarih sahnesine çıkmış ve imparatorluğun sonunu hazırlayan devletlerden biri olmuştur. Bu yüzyılda Ruslar'ın yıkıcı taarruzlarına maruz kalan Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın yanı sıra Avusturya, İran, Venedik, İngiltere, Fransa, Hollanda, İsveç ve Prusya gibi devletler ile diplomatik, siyasi ve askeri ilişkilerde bulunmuştur.

B- Başlangıcından 1740-1755 Dönemine Kadar Osmanlı-Avusturya Münasebetleri

Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Roma İmparatorluğu arasındaki siyasi ve diplomatik münasebetler her iki imparatorluğun da sınırları arasında tampon bir coğrafya konumunda olan Macaristan'ın Mohaç Meydan Savaşı (1526) ile Osmanlılar tarafından fethi ile birlikte başlamış ve I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Her iki imparatorluk arasındaki münasebetler üç ayrı devrede incelenebilir.

(³²) Bu konuyla ilgili daha fazla malumat sahibi olabilmek için Bkz: Halil İNALCIK: " Reis'ül-küttap " İ. A. , c. 9, İstanbul 1988, s. 671-683.

- 1- Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminden, Zıtvatorug (1606) Antlaşmasına kadar süren devre. Bu devrede her iki imparatorluk arasındaki münasebetlerde Osmanlılar'ın Avusturya'ya oranla daha kuvvetli bir müzakere pozisyonunda olduğu görülür. Osmanlılar hiçbir Avrupa devletini eşit haklara sahip muhatap kabul etmemektedir.
- 2- Osmanlı İmparatorluğu'nun – diplomatik manada – ilk prestij kaybına uğradığı Zıtvatorug Antlaşması'ndan Karlofça Antlaşması'na (1699) kadar olan devre. Bu devrede Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletler her ne kadar eşitmiş gibi görünse de Osmanlılar, askeri ve siyasi yönden hala Avrupalı devletlerden güçlüdür.
- 3- Karlofça antlaşmasıyla başlayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine kadar süren devre. Bu devrede Osmanlılar'ın siyasi pozisyonu Avusturya-Roma İmparatorluğu'na oranla daha zayıftır ve artık fütuhat politikaları hemen hemen sona ermiş ve genelde savunma politikalarının uygulandığı bir döneme girilmiştir.

Macaristan'ın Mohaç savaşıyla ele geçirilmesiyle birlikte Macar toprakları iki imparatorluk arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Son Macar kralı II. Ludwig'in kayın biraderi olan Avusturya-Roma İmparatoru I. Ferdinand, hanedanlığının Macar toprakları üzerinde aradaki akrabalık sebebiyle miras hakkı iddiasıyla Macaristan'ı Osmanlılar tarafından desteklenen Johann Zapolya'ya karşı müdafa etmeye karar vermiştir.

Birinci safhada Osmanlı akınları iki imparatorluk arasında tampon devlet konumunda olan Macaristan'a yöneliktir. Avrupa'da başlayan reform hareketleri de bu döneme rastlar. Gerek Avrupa'da ve gerekse Macaristan'da katoliklerle protestanlar arasındaki mücadelelerin kızışması, Osmanlı

fetihlerine karşı gereken savunma mekanizmasını da zorlaştırıyordu³³. Bu mücadeleler Osmanlı akınlarına karşı, papalığın birlikte hareket etme ve birlikte mukavemet konusundaki rolünü de zayıflatıyordu³⁴..

Fethedilmesine rağmen her iki imparatorluk arasındaki tampon devlet rolünü muhafaza eden Macaristan'ın kontrol ve hakimiyeti için mücadeleler devam ediyordu. Zapolya'nın ölümü ve Ferdinand'ı kendi topraklarının mirasçısı ilan etmesinden sonra, Ferdinand'ın diplomatik yönden her metodu denemesine rağmen Kanuni'nin 1541'de Macaristan üzerine yürümesi engellenemedi. Kanuni Macaristan'ın müdafasını henüz reşit olmayan Zapolya'nın oğlu Johann Sigismund'a bırakmak istemediği için kısa bir müddet sonra bu ülkeyi Eflak ilhak etti. Bu olayla meydana gelen yeni siyasi durum 1547 yılında bir antlaşmayla onaylandı. Bu antlaşmayla Avusturya yıllık 30000 düka vergi mükellefiyetini kabul ediyordu. Buna mukabil Avusturya'ya İstanbul'da daimi elçi bulundurma hakkı tanınıyordu. Fakat bu durum Osmanlı anlayışı gereği elçi statüsünden ziyade barış hükümlerinin garantisi için rehine alıkoyma anlamına geliyordu³⁵.

II. Selim ile II. Maksimilyan arasında imzalanan Edirne Barış Antlaşması'ndan sonra 1592 yılına kadar her iki güç arasında süregelen sınır antlaşmazlıklarının dışında önemli bir olay olmamıştır.

Osmanlı ordularının iki devlet arasındaki sınır olan Kulpa nehrine geçmeleri ve Hırvatistan'daki stratejik önemi büyük olan Sisek kalesini muhasara etmeleri sebebiyle Osmanlı-Avusturya ilişkileri tekrar bozuldu. 1595 yılında Estergon Avusturya'nın eline geçti. Bunun üzerine sefere çıkan III. Mehmed 1596 yılında Eğri'yi aldı ve Avusturyalıları Kuzey-doğu Macaristan'dan attı. 26 Ekim 1596 yılında Avusturya ordusu Haçova Meydan Muharebesi'nde bozguna uğratıldı. Bu mücadeleler 1606 yılında imzalanan Zivatorug barış antlaşması ile sona ermiştir.

(³³) Karl VOCELKA, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri", İ. Ü.TED, İstanbul 1977, s.15-25.

(³⁴) Ali İbrahim SAVAŞ, *Hattı Mustafa Efendi Viyana Sefaretnamesi*, Ankara, 1999, s.3.

Zitvatorug antlaşmasıyla birlikte batılı devletlerle olan münasebetlerde yeni bir dönem başladı. Bu antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu dış politikada prestij kaybına uğramıştır. Daha önce diplomatik dilde “Viyana Beyi” olarak tanımlanan Avusturya-Roma İmparatoru’nun “imparatorluk-kayserlik” ünvanı resmen tanınıyordu. Böylece Avusturya, Osmanlı’nın diplomatik protokolünde eşit haklara haiz muhatap konumunu elde ediyordu.

Bu barış 1663’e kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun Avusturya’ya savaş ilan etmesine kadar sürmüştür. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa komutasında hareket eden Osmanlı ordusu Avusturya ordusunu mağlup etmiş, ve 1664 yılında iki imparatorluk arasında Vasvar Barış Antlaşması yapılmıştır³⁶.

1683 yılında Viyana kuşatmasında bozguna uğrayan Osmanlı İmparatorluğu için bu bozgun Avusturya’nın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı sürdürdüğü savaşların dönüm noktasıdır. Osmanlı İmparatorluğu Viyana kuşatmasını müteakip yıllarda yenilgilere uğramış ve daha önce fethettiği ülke ve toprakların bir kısmını kaybetmiştir.

Sultan II. Mustafa komutasındaki Osmanlı ordusunu 1697 yılında Zenta’da Avusturya ordularına komuta eden Prens Eugen tarafından bozguna uğratılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında Karlofça Barışı yapıldı (1699). Bu antlaşma ile yıllardan beri süren savaşlar sona ermiş, Osmanlılar Eflak, Temeşvar ve Banat hariç bütün Macaristan’ı Avusturya’ya terketmişlerdir.

Karlofça Antlaşması gerek Osmanlı İmparatorluğunun gerileme devrinin başladığını göstermesi ve gerekse, Hristiyan batıya karşı izlenen Osmanlı diplomasisinin dönüm noktasını teşkil etmesi ve de Osmanlı’nın Avrupalı devletlerin barış tavassutunu kabul ettiği ilk antlaşma olması açısından büyük ehemmiyet arz etmektedir. Daha önceleri Osmanlı

(³⁵) Ali İbrahim Savaş, a. g. e. ,s. 4.

İmparatorluğu ile yapılan hiç bir barış antlaşması, Karlofça antlaşması kadar, Avrupalı devletleri istedikleri biçimde tatmin ve teskin etmemiştir³⁷. Böylece Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin üçüncü devresi de başlamıştır.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu diğer devletlerden bu döneme kadar talep ettiği vergi isteme kudretini de kaybetmiştir. Bu durum aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun tedrici olarak Avrupa'dan çekilişinin başlangıcını da gösteriyor ve bir zamanlar hiçbir Avrupa devletini kendisine muhatap ve kendisiyle denk kabul etmeyen Osmanlı İmparatorluğu, Hristiyan dünyasına karşı savunma pozisyonuna çekiliyordu³⁸.

Bundan sonraki dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikada yabancı devletleri özellikle Avusturya'yı hesaba katmak zorundaydı. Osmanlı İmparatorluğu Karlofça Barışı'nı imzalayan devletlerden olması sebebiyle 1711 yılında Prut Seferi esnasında Avusturya'ya bir elçi göndermiş³⁹. Bu hareketin kesinlikle toprak kazanmak amacıyla yapılmadığını aksine bu seferin iki devletin menfaatlerini korumak için yapıldığını tebliğ etmişti. Bu dönemde İspanya Veraset Savaşları ile meşgul olan Avusturya barış görüşmeleri için hazır olduğunu açıklamıştır.

1715 yılında Venedik'e karşı yapılan Osmanlı hareketi esnasında Avusturya-Roma İmparatorluğu Venedik ile ittifak ederek savaşa katıldı ve Pasarofça yakınlarında 1718 yılında yapılan barış antlaşmasıyla bu savaş da Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine sonuçlandı. Bu barış ile Osmanlılar'ın Avrupa'dan çekilişi devam etmiş bunun yanı sıra iktisadi bakımdan Osmanlılar'ın aleyhine olan bir de ticaret antlaşması imzalanmıştır.

Bu barış 25 yıllık bir süre ile imzalanmış böylece XVIII. yy. da meydana gelen Osmanlı-Avusturya savaşlarının ilki bitmiş oluyor ve

(³⁶) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1988, c. III, s.411.

(³⁷) Josep von HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 6, İstanbul 1996, s. 640-660.

(³⁸) SAVAŞ, a. g. e., s.5.

Habsburglar bu savaştan galip olarak çıkıyorlardı. Bu tarihten itibaren Habsburglar, Osmanlıları Balkanlar'dan tamamen sürme ve hakimiyet alanlarını bu bölgeye kadar genişletme politikasının mümkün olacağını düşünmeye başlamışlardır.⁴⁰

1718 yılından 1737 yılına kadar her iki imparatorluk arasında devam eden antlaşma 1736-1739 Osmanlı-Avusturya savaşı ile sona ermiştir. Bu savaştan galip ayrılan Osmanlı imparatorluğu, bu savaştan sonra imzalanan Belgrad Barış Antlaşması (1740) ile birlikte aleyhinde olan Pasarofça Antlaşması'nın bazı maddelerini lehine çevirmeye muvaffak olmuştur. Pasarofça Antlaşması'yla kaybedilen Belgrad, tekrar elde edilmiş, Habsburglar'ın Trieste, Selanik, İstanbul ve Tuna hattında kurmuş oldukları ticaret ağı yıkım derecesinde zarar görmüştür.

Belgrad Barış Antlaşması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Roma İmparatorluğu 1787 yılında patlak verecek olan Osmanlı-Avusturya savaşına kadar sürecek olan uzun bir barış dönemine girmişlerdir.

C-1740-1755 Döneminden Önce Osmanlı ve Avusturya'nın Genel Durumu

1- Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu:

Karlofça Antlaşması (1699) ile birlikte, yeni bir döneme –gerileme dönemi- giren Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. yy. da devam eden kötü

(³⁹) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, a. g. e. , c. IV,s. 77.

(⁴⁰) SAVAŞ, a. g. e. , s.5.

idare tarzı bu dönem boyunca da sürüp gitmiştir⁴¹. Merkez ve taşra teşkilatlarında idareyi ellerinde bulunduran mülki ve askeri idare amirlerinin yetkilerini kötü kullanmaları, halk üzerindeki baskılarını dayanılmaz hale getirmeleri, orduda disiplinin bozulması, imtiyazlı ve bağlı eyaletlerde bağımsızlık fikirlerinin uyanması gibi sebeplerden dolayı memleketin asayiş bozulmuştu. Bu asayişsizlik sebebiyle imparatorluğun farklı yerlerinde farklı zamanlarda isyanlar olmuştur⁴². Bu dönemde özellikle savaş zamanlarında meydana gelen ayaklanmalarda Saruca Sekbanların yerini alan leventlerin büyük rol oynadığı görülmüştür.

XVI. yy. dan sonra güçlü padişahların yetişmemesi ve dirayetli devlet adamlarına nadiren rastlanması siyasi otorite ve idarede bir boşluk meydana getirmiş, bu da imparatorluğun durumunu daha da kötü hale getirmiştir. Bu otorite boşluğunda eyaletlerde halk arasına güçlü kişiler – eşraf, ayan – sıvrılmış etraflarına topladıkları güçlerle büyük nüfuz sahibi olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu duraklama ve gerileme dönemi boyunca birçok devletle (Avusturya, Rusya, Venedik, İran, Lehistan vs.) mücadele etmiştir. özellikle Avusturya ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na büyük zararlar vermiş, Avusturya'nın Bosna-Hersek ve Macaristan, Rusya'nın ise Balkanlar, İstanbul ve Osmanlı sınırlarında yaşayan Ortodoks zümreye ilişkin emelleri Osmanlı İmparatorluğu için her zaman önemli bir tehdit unsuru olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bu devletlerle siyasi-iktisadi, diplomatik ve askeri münasebetlerde bulunmuştur.

İmparatorluğun kuruluş ve yükselme döneminde sahip olduğu güçlü ve disiplinli ordu bozulmuş bu da cephelerde askeri başarısızlığa ve imparatorluk dahilinde asayişsizliğe sebep olmuştur. Devşirme kanununa aykırı olarak Ocağa asker alınması, Ocak'ta disiplinin bozulması ve Ocak'ın temel ilkelerine mugayir hareket edilmesi Kapıkulu Ocağı'nın

(⁴¹) İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, a. g. e. , c. IV

bozulmasına yol açmıştır. Bu noktadan itibaren lağv olunuşuna kadar Kapıkulu Ocağı, imparatorluğun başına bela olmuş, adeta devlet içerisinde devlet haline gelmiştir. Osmanlı toprak sisteminin bozulmasına paralel olarak tımarlı sipahi düzeni de bozulmuştur. Karlofça Antlaşması'ndan sonra eyalet askerlerinin ıslahı için bazı tedbirler alınmış bu maksatla bütün tımarlıların beratları gözden geçirilmiş, bütün sipahilerin, sancak beylerinin gözetimi altında asker beslemeleri ve çağrıldıkları zaman sancak beyleri ile birlikte savaflara tekrar katılmaları sağlanmıştır⁴³. Bu şekilde zaman zaman eyalet askerlerinin ıslah hareketleri için girişimlerde bulunulmuştur.

Vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu için çok değerli bir askeri grup olan ve zamanla teşkilatı bozulan topraklı süvariye de ıslah etmek mümkün olmamıştır.

Donanmaya bakıldığında, donanmanın daha XVII. yy. da bozulmaya başladığı görülür. Donanmaya denizcilikle hiçbir ilgisi olmayan Kaptan-ı Deryaların, Kaptan Paşalar'ın ve mürettebatın tayini donanmanın bozulmasına yol açmıştır.

Osmanlı ordusu zayıflamış, disiplini bozulmuş; ordu ayaklanmalara ve halk hareketlerine karışarak imparatorluğu siyasi yönden zor duruma sokmuşlardır.

XVIII. yy. da XVII. yy. a nazaran daha uyanık ve daha bilgili padişah ve sadrazamlar sayesinde idari, askeri, sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda yenilikler yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi vaziyetinin, askeri ve siyasi vaziyetinden pek farklı bir durumda olmadığı görülür. Osmanlı İmparatorluğu geniş topraklar üzerinde kurulmuştur. Bu coğrafya tarım,

(⁴²) Stanford SHAW, a. g. e. , s.308.

(⁴³) Stanford SHAW, a. g. e. ,s. 307-309.

ticaret ve madencilik için son derece elverişli idi. İmparatorluk iktisadi bakımdan kendi kendine yetebilecek bir potansiyele sahipti.

Güçlü bir tarım imparatorluğu şeklinde karşımıza çıkan Osmanlı İmparatorluğu tımar sisteminin eski kanunlara göre işlememesi dirliklerin adil bir biçimde dağıtılmaması sonucu bozulduğunu ve imparatorluğun iktisadi yapısının sarsılmış olduğu görülür.

Basit çaplı bir görünüm arz eden sınai faaliyetleri, Avrupa'da ilerleyen teknoloji sebebiyle baltalanmış; Avrupalı devletlerin üretimdeki seriliği ve malları daha ucuza mal edişi yüzünden Osmanlı sınai ve sanat kolları adeta sönüp gitmiştir.

Yine bu dönemde İmparatorluk ticaretinin ciddi bir sekteye uğramış olduğu görülür. Gerek yeni ticaret yollarının ve yeni dünyanın Avrupalılar tarafından keşfi, gerekse Avrupalı devletlere verilen ticari imtiyazların aleyhte ağırlaşması Osmanlı ticaretine çok ciddi ve derin tesirlerde bulunmuştur. Bu imtiyazlar ve diğer sebepler sonucu imparatorluğun iç ve dış ticareti yabancıların eline geçmiştir.

Fetihlerin ve savaş meydanlarında alınan galibiyetlerin durması ve savaşların uzun sürmesi savaş masraflarının artmasına ve alınan ganimetlerin kesilmesine sebep olmuştur.

Bunların yanında saray masrafları artmış lüks ve sefahat devam etmiştir. çok sık aralıklarla padişah değişimi sebebiyle de ödenen cülus bahşisi devlet hazinesini boşaltmıştır. İktisadi vaziyetin düzeltilebilmesi için bir takım çarelere başvurulmuş ise de bu çareler sınırlı kalmıştır.

XVII. yy. ve XVIII. yy. ın başlarında, halkın gerek iktisadi sebepler gerekse uzun yıllar süren savaşlar siyasi otorite boşluğu sebebiyle zor

durumda olduğu görülür. Bu dönemde Avrupa'da bilim, teknik ve sanat Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok ileri bir seviyeye ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde ciddi toprak kayıplarına maruz kalmıştır. Karlofça Antlaşması ile başlayan toprak kayıpları imparatorluğun siyasi ve askeri gerileyişine paralel olarak devam etmiştir.

2- Avusturya-Roma İmparatorluğu ve Avrupa'nın Durumu :

XVI ve XVII. yy. larda Orta Avrupa'da en güçlü siyasi birim Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu yani Avusturya idi⁴⁴. Yeni çağın başında Avusturya'yı meşgul eden iki önemli problem vardı: bunlar din sorunları ve Türk tehlikesi idi. Bu dönemde Avusturya'da çeşitli eyaletlerin ve değişik sınıfların oluşturduğu meclisler yönetimde etkili olabiliyordu⁴⁵. Din sorunu kendi iç meselesi olarak yıllarca sürmüş olan mücadelelerle çözen Avrupa ve Avusturya için Türk tehdidi ilgi çekici ve bir o kadar da önemli olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ile olan mücadele Avusturya'nın siyasi, iktisadi ve içtimai yapısını ciddi bir biçimde etkilemiştir⁴⁶. Bu esnada Avrupa'da güçlü bir konuma sahip olan Avusturya-Roma İmparatorluğu Avrupa'daki siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal hadiselerden etkilenmiştir⁴⁷.

Karlofça Antlaşması imzalandığı esnada Avusturya-Roma İmparatorluğu tahtında I. Leopold bulunmakta idi. I. Leopold, İspanya veraseti savaşlarında müttefiki olan İngiltere ve Hollanda ile birlikte Fransa ve İspanya'ya savaş ilan etmiştir. I. Leopold ölünce (1705) yerine oğlu I. Joseph geçmiş idi; Joseph'in imparatorluğu zamanında da İspanya veraseti

(⁴⁴) Karl VOCELKA, a. g. m. ,s. 11.

(⁴⁵) Karl VOCELKA, a. g. m. , s.11-13.

(⁴⁶) Karl VOCELKA, a. g. m. ,s. 17-21.

(⁴⁷) Bekir Sıtkı BAYKAL, Yeni Zamanda Avrupa Tarihi , Ankara, 1988 , c. III, I. Kitap.

savaşı devam etti. Hatta Joseph'in 1711 yılında ölümünden sonra yerine geçen kardeşi XI. Karl'ın ilk senelerinde de aynı savaş 1714'te Reischtag Antlaşması'na kadar sürmüştür⁴⁸. Avusturya-Roma İmparatorluğu İtalya'da Güney Felemenk'te İspanyollar'ın yerini alarak, İspanya'nın paylaşımında en büyük payı almışlardır⁴⁹.

XI. Karl zamanında (1711-1740) İspanya Veraset Savaşı yeniden canlandı ve sonra Lehistan Veraseti Savaşı oldu. Bu savaşta Ruslar Fransa'ya karşı Avusturya İmparatoru'na yardım ettiler. Osmanlılar ile yapılan savaştan sonra her iki imparatorluk arasında imzalanan Pasarofça Antlaşması (1718) ile Temeşvar, Banat, Küçük Eflak ve Belgrad'ın alınması suretiyle imparatorluk sınırları çok genişledi. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Ruslarla birlikte tekrar savaş açan (1736) VI. Karl mağlup olmuş ve Pasarofça Antlaşması ile elde ettiği yerleri – Temeşvar hariç – Belgrad Barış Antlaşması (1739) ile tekrar kaybetmiştir.

VI. Karl'ın ölmesi üzerine tahta yerine kızı Maria Theresia geçmiştir. Bu durum karşısında Avusturya-Roma İmparatorluğu'na karşı büyük devletler mütearriz pozisyonlar almıştır⁵⁰. Maria Theresia, Bavyera, Sardunya, Prusya, İspanya ve Fransa ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

İmparatoriçe bu düşmanlarına karşı Rusya, İngiltere ve Hollanda ile ittifak kurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Fransa'nın Avusturya'ya karşı taarruz için kendisini yönlendirmesine itibar etmemiştir.

Bu dönemde Avrupa'ya bakacak olduğumuzda Avrupalı devletlerin iktisadi, siyasi ve askeri bakımdan güçlenmiş olduğunu görürüz. Kimi zaman Avrupalı devletler çeşitli sebeplerle birbirleriyle mücadele etmişlerdir.

(⁴⁸) UZUNÇARŞILI, a. g. e. , s.238.

(⁴⁹) William H. MCNEIL, *Dünya Tarihi* , çev. Alaettin Şenel, Ankara, 1994 ,s. 391.

(⁵⁰) UZUNÇARŞILI, a. g. e. ,s. 238.

Bu dönemde İngiltere, Hollanda, Fransa, Rusya, İsveç, İspanya ve İtalya güçlü Avrupa devletleridir. Özellikle İngiltere ve Hollanda dünya ticaretinde çok önemli bir noktadadırlar. Dünya ticaretinin kontrolünü adeta ellerinde bulunduran İngiltere ve Hollanda okyanuslara ve Akdeniz de dahil neredeyse tüm iç denizlere egemen olmuş tüccar devletlerdir.

II.BÖLÜM

1740-1755YILLARI ARASINDA OSMANLI-AVUSTURYA SİYASİ İLİŞKİLERİ

1.Belgrat Barış Antlaşması

Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya Devleti'nin birbirleri ile olan münasebetleri değişken bir yapı arz etmekte ve bu ilişkiler karşılaşılan şartlara göre karakterize olmaktadır. Bu şartların oluşumunda, siyasi, askeri, iktisadi, idari, kültürel etkenler gibi coğrafi konum, diplomatik faaliyetler vs. de büyük rol oynamıştır.

18.09.1739 tarihinde yapılan Belgrat Barış Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu ve sınır komşuları için yeni bir dönem başlamıştır. Belgrat Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte, her iki devlet arasında 1787'ye kadar sürecek olan bir barış dönemi başlamıştır. 27 yıllık bir müddet için akd olunmuş olmasına karşın Belgrat Barış Antlaşması hemen hemen 48 yıllık bir barış dönemi sağlamıştır. Bazı problemler ortaya çıkmasına rağmen bu dönem XVIII. yüzyıl Osmanlı-Avusturya münasebetlerinin barış ile geçen en uzun dönemini kapsamaktadır.

Bu önemli bir noktadır. Şöyle ki; hemen bütün siyasi, idari, iktisadi, kültürel, diplomatik vs. örgütlenmiş ve yapılanışını askeri bir temel üzerine sistematize etmiş bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu kuruluş dönemi ve müteakip dönemlerde bu örgütlenişini ve yapılanışını askeri faaliyetlerle beslemiş; dolayısıyla askeri faaliyetler bu dönem için adeta Osmanlılar'ın varlık sebebi olmuştur. Önceki bahislerde de belirtildiği üzere İmparatorluk bürokratik karakterli bir devlet yapısına dönüştüğünde dahi bu bürokratik yapı askeri sistem ve yöntemlere göre yapılmıştır. Oysa Belgrat Barış Antlaşması ile birlikte başlayan barış döneminin önemi ve devamı için

yapılan vurgu⁵¹ imparatorluğun gelmiş olduğu noktayı göstermesi bakımından son derece ehemmiyetlidir. 1768 Osmanlı-Rus Savaşına kadar devam etmiş olan bu barış döneminin devlet hayatı kadar kültürel ve iktisadi hayatta da derin tesirleri olmuştur.

Temel yapılanışı askeri yöntem ve faaliyetlere dayanan Osmanlı İmparatorluğu ile özellikle XVIII. yüzyılın başlarında ilgisini Balkanlar'a yöneltmiş olan Avusturya Devleti'nin (Habsburg Monarşisinin) bu barışa verdikleri önem her iki siyasi yapının da içerisinde bulunmuş oldukları duruma bakılınca anlaşılmaktadır. 1739 yılında akdolunan Belgrat Barış Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra tahta erkek varis bırakmadan ölen (20.10.1740) Avusturya-Roma İmparatoru VI. Karl arkasında veraset problemleri ile uzun yıllar çalkalanacak olan bir imparatorluk bıraktı. Daha önce, VI. Karl hayatta iken yasallaşan, imparatorun erkek evladının olmaması veya yaşamaması durumunda imparatorluk topraklarının bölünmez bütünlüğünü korumayı öngören kanun (Pragmatische Sanktion) gereği imparatorluk tahtına en büyük kızı Maria Theresia geçti. Ancak Bayern Arşidükü Franz Albert, I. Josef'in damadı olmasını öne sürerek taht mücadelesine, Hohenzollern Hanedanlığı (Prusya) Kralı II. Friedrich de Şilezya üzerinde daha önceki veraset iddialarını tekrarlayarak Maria Theresia ile savaşa başlamışlardır. Fransa tarafından da desteklenen bu hareketler, imparatorluğu büyük sıkıntılara soktu. Bu durumda meselenin ciddiyetini kavrayan Maria Theresia tahta geçer geçmez, Osmanlı İmparatorluğuna babası ile yapılan 1739 Belgrat Barış Antlaşmasını tanıdığını ve devamını istediğini bildirdi.⁵² Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu da hem devam etmekte olan İran savaşı ve hem de Sultan I.Mahmud'un barışın devam etmesini istemesi sebebi ile Maria Theresia'nın bu isteğini olumlu karşılamıştır.

(⁵¹) Biz bugün ilgili dönemde ilgili imparatorluk ile yapılan diplomatik ve siyasi yazışmalarda bu vurguyu görmekteyiz .Bkz. Name-i Hümayun 8/3 ; **Düvel-i Ecnebiye Defterleri 57, 58 vs.**

(⁵²) Ali İbrahim SAVAŞ, **Mustafa Hattı Efendi Viyana Sefaretnamesi** , Ankara 1999,s. 8

Belgrat Barış Antlaşmasına bakacak olursak Hammer'in bu barış antlaşması ile ilgili söylemiş olduğu: " Belgrat Barışı Bâb-ı Âli'nin imzaladığı en şanlı barış antlaşmalarından biridir. Bu barış Avusturya için, Rus Çarı Petro'nun Prut'ta Osmanlı İmparatorluğu ile imzalamak zorunda kaldığı barış kadar felaketli oldu.⁵³" ibaresi ilgi çekici bir noktadır. Bu noktayı ilginç, Hammer'e göre felaketli bir durum olarak kılan ise kanaatimizce, özellikle 1683 II. Viyana Kuşatması'nı müteakip başlayan dönemde taarruzi bir karaktere bürünüp Osmanlı İmparatorluğu topraklarını istila eden Avusturya Roma-İmparatorluğu(Kutsal Roma Germen İmparatorluğu) durdurup, yine II. Viyana Kuşatması'ndan hemen sonra tedafüi bir yapıya bürünen Osmanlı İmparatorluğunu rahatlatmış olmasıdır. Bunların yanısıra barış müzakerelerine yakından bakıldığında birkaç husus dışında ve her iki imparatorluğun siyasi konjonktürü göz önünde bulundurulduğunda bu barış, Osmanlı İmparatorluğu için diplomatik bir başarı olarak da değerlendirilebilir.

Yirmi üç madde ve bir hatime üzerine yirmi yedi yıllık bir müddet ile akt edilen Belgrat Antlaşması mucibince:

Belgrat Kalesi tahliye edilip, Osmanlı hakimiyetinde iken mevcut olan tamirat ve ittisalinde olan istihkamları ile Osmanlı İmparatorluğu'na teslim edilecek; tersane, cephane mahzenleri ve şehrin varoşlarında bulunan binalar, Tuna ve Sava nehirlerinin karşısında bulunan, Böğürdelen, Sibaç ve Beyni kaleleri de Osmanlılar'a bırakılacaktı. Sırp eyaleti ve Belgrat Osmanlı'ya teslim olunup Tuna Nehri ile Zab suyu iki devlet eyaletleri arasında sınır olacaktı. Avusturya idaresinde iken Osmanlı Eflak'ından ayırt etmek için Nemçe yada Çesar Eflakı denilen Küçük Eflak Osmanlılar'a bırakılacak. Irşova'nın ada ve kalesi, Zante Osmanlılarda, Temeşvar Eyaleti Avusturyalılar'da kalacak. Tuna ve Sava nehirlerinin sahilleri hem Osmanlı hem de Avusturya Devleti'ne ait olup bunlardan sağlanan gelir iki tarafın halkının tasarrufunda olacak. Avusturya Devleti'ne tabi Katolik rahipler hem esir kurtarabilmek hem de seyahat ve ziyaret amacı ile Osmanlı

(⁵³) Joseph von Hammer, a. g. e.,c.7, s.519

coğrafyasında serbestçe hareket edebilecekler. Tespit edilen sınırlar işgal ve istismar edilmeyip, her iki taraftan da çetecilik vs. faaliyetlerle sınırlardaki reaya ve yerleşim birimlerine saldırılar cezalandırılacak. Eğer her iki tarafın halkı, tüccarı vs. diğer devletin sınırları içerisinde iken (alışveriş, seyahat vs. amaçlar ile) iki devlet arasında husumet başlarsa bu insanlar işlerini bitirdikten sonra emniyet içerisinde devletlerinin sınırlarına dahil edilecek, her iki tarafta da asi ve müfsid insan varsa iki taraftan da kabul edilmeyecekler⁵⁴. Antlaşmada bu hususların yanısıra savaş esirleri ve iki devlet arasında cereyan etmekte olan ticari ilişkiler ile ilgili hususlar da yer almakla beraber bunlara daha sonra değinilecektir.

Bâb-ı Âli ve Avusturya Devleti arasında yapılan barış antlaşmaları imza edildikten kısa bir süre sonra, karşılıklı elçiler gönderilerek tasdik ve teyit ediliyordu. Bu hareket yavaş yavaş gelenek olmaktan çıkmış ve antlaşmaya uygun bir usûl haline gelmiştir. Sefaret heyeti mutat olduğu üzere, fevkalade bir ihtişam ile donatılıyordu ve gidilen ülkenin krallarına, bakanlarına verilmek üzere son derece kıymetli hediyeleri beraberlerinde götürüyorlardı.⁵⁵ Karşılıklı tasdik ve teyit işleminden sonra antlaşma geçerlilik kazanıp yürürlüğe giriyordu.

1740 yılında, Belgrat Barışı'ndan sonra her iki devlet de barış antlaşması metinlerini karşılıklı olarak teslim etmek üzere elçiler gönderdiler. Avusturya tarafından Büyük Elçi Anton Korfiz Ulefeld İstanbul'a geldi ve bir yıl burada kaldı.⁵⁶ Avusturya elçisinin İstanbul'dan ayrılmasından sonra, kendisine sekreterlik yapmış olan Heinrich von Penkler 1743 yılında Avusturya temsilcisi olarak İstanbul'da kalmış ve 1747 yılında Orta Elçilik

⁽⁵⁴⁾ B.O.A. , **Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçelü Ahidname Defteri**, No: 57/1, s.179-185

⁽⁵⁵⁾ Ali İbrahim SAVAŞ: " XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri", **Askeri Tarih Bülteni** ,s.17-39, Ankara-1992

⁽⁵⁶⁾ Büyük Elçi Anton Korfiz Ulefeld'in İstanbul'da kaldığı dönemde devletin menfaatleri için çalıştığını görmekteyiz. Bu hususta **BOA Düvel-i Ecnebiyye Defteri Nemçelü Ahkam Defteri**, n.58/2, 1154 tarihli hükümlerine bakılabilir.

görevine tayin olunmuştur.⁵⁷ Buna mukabil Bâb-ı Âli'den de Canibi Ali Paşa Viyana'ya aynı yılda Büyük Elçi olarak gönderilmiştir.⁵⁸

Belgrat Barış Antlaşması ile Karlofça Antlaşması ile neredeyse tamamen Avusturya'nın eline geçen üstünlük bir ölçüde azaltılmış, kaybedilen toprakların bir kısmı geri alınmış ve Osmanlılar'a karşı birlikte hareket eden Avusturya ve Rusya'yı birbirinden ayırmışlardır. Bu yönü ile bu barış önemli bir diplomatik başarıdır.

Hicri 1152 Miladi (1739) tarihli bir belgede Nemçe Çesarı tarafından rehine olarak Osmanlı İmparatorluğu'na beyzadeler gönderildiği ve bu beyzadelerin masraflarının Osmanlı İmparatorluğu tarafından karşılandığı belirtilmektedir.⁵⁹ Bu rehinelerin varlığı Avusturya Devleti'nin barışa verdiği önemi ve bu barışa sadık kalacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Belgrat Barış Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu sınır komşuları olan Avusturya, Rusya ve İran ile uzun sayılabilecek olan bir barış dönemine girdi. 1768 Osmanlı-Rus savaşına kadar devam eden bu barış döneminin siyasi hayata olduğu kadar , kültürel ve ekonomik hayata da derin etkileri olmuştur. Bu dönem Avusturya'da Maria Theresia'nın İmparatoriçe olarak hüküm sürdüğü, Habsburg monarşisinin güçlenme dönemine rastlar. Bu dönem Avusturya'nın Avrupa'da ılımlı bir politika içinde Osmanlı topraklarına özellikle de Balkan coğrafyasına yöneldiği bir dönemdir.⁶⁰ Müzakereler esnasında bazı hanedanlık danışmanları Maria Theresia'yı, hem en tehlikeli düşman hem de tarafsız rakip olarak telakki ettikleri Osmanlı İmparatorluğu hususunda uyarıyorlardı. 1750'lerde Kaunitz⁶¹ Avusturya'nın

⁽⁵⁷⁾ SAVAŞ, a.g.m. , 35-36

⁽⁵⁸⁾ B.O.A., *Cevdet Hariciye Tasnifi*, No: 4942 ve Hammer, B.O.T. , C.8 , s.16-17

⁽⁵⁹⁾ B.O.A., *Cevdet Hariciye Tasnifi*, No: 718, 3901

⁽⁶⁰⁾ İlber ORTAYLI, *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Makaleler I, Ankara 2000, s.431- 432

⁽⁶¹⁾ Kaunitz, Maria Theresia döneminde Avusturya'nın dış politikasını yönlendiren kişi idi. Bu politikanın hedefi, Avusturya-Fransa-Rusya ittifakı ile Prusya'yı çember içine almaktı. Prusya Kralı II.Friederich'in Avusturya aleyhine açtığı Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) Silezya'nın Prusya egemenliğine geçmesini sağlamaktan başka bir işe yaramadı. Kaunitz'in politikası

Osmanlı politikasını en fazla etkileyen devlet olarak Fransa ile Avusturya'nın ittifak etmesinden yana idi. Ona göre, Fransa ile yapılacak bir ittifak Osmanlı İmparatorluğu'nun taarruzlarını önleyebilirdi.⁶² Habsburg Monarşisi, Osmanlı imparatorluğu ile olan münasebetleri için tercümanlık hizmetlerinde istihdam edebileceği genç elemanlar yetiştirmeyi düşünmek mecburiyetinde idi. Bu nedenle Avusturya hükümeti tercüman yetiştirmek üzere İstanbul'da bir enstitü kurdu. Bu enstitüde yetişen dil oğlanları 1570'li yıllardan itibaren tercüman olarak Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasındaki münasebetlerde çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Dil oğlanı olan ve ilgili dönemde (1740-1760) Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya arasında ki münasebetlerde önemli bir rol oynamış olan Heinrich von Penkler 1719 yılında ilk önce Graf Virmond'un servisinde Dil oğlanı olarak göreve başladı.⁶³

Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasındaki barış müzakereleri devam ederken Fransız Elçisi Castallene ve Humbaracı Ahmet Paşa (Claude Alexander Bonneval) Bâb-ı Âli'yi Avusturya aleyhine Fransa ile bir ittifak antlaşması için ikna etmeye çalışmışlardır. Bu dönemde Bonneval⁶⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan devletlere karşı en faal memuru görünümünde olup, Bâb-ı Âli'nin bu devletlere karşı izlemesi için diplomasi projeleri geliştirmiştir. Bu projelerin ilki II.Friedrich'in yönetimi altında bulunan Prusya ile Bâb-ı Âli'nin münasebetlerini ve dostluğunu pekiştirmek ve güçlendirmek, ikincisi İsveç ile yeni bir ittifak antlaşması, üçüncüsü Osmanlı sınırları dahilinde Protestan kolonileri kurulması , sonuncusu ise yabancılardan oluşacak bir mühendisler birliğinin ordu içinde yer almasıdır. Bu projelerin

doğuda daha başarılı oldu. Avusturya Doğu Galiçya ve Bukaviayı'yı kazandırdı. "Avusturya" İnönü Ans., C. IV, s.332.

⁽⁶²⁾ SAVAŞ, a.g.m , s. 36.

⁽⁶³⁾ SAVAŞ, a.g.e. , s. 36-37.

⁽⁶⁴⁾ Bir Fransız soylusu olan Bonneval kontu Claude Alexandre (1665-1747), İspanyol savaşında kralına onurla hizmet etmiş fakat daha sonra XIV. Louis ile anlaşmazlığa düşmüş ve Savoy'lu Eugene ile birlikte Fransa'ya, Papa'ya ve Petervardin'de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmıştır. Bonneval Kontu Prens Eugene ile geçemediği için talihini başka yerlerde aramış nihayet İslamiyeti kabul edip Ahmet adını alarak Osmanlı imparatorluğu'nun hizmetine girmiştir. Stanford SHAW, a. g. e., 327

bazısı hayata geçirilmemiş; bazısı da akim kalmıştır.⁶⁵ Bonneval'in projelerindeki hususlar siyasi ve diplomatik bakımdan ilgi çekicidir. II.Friedrich (1740-1786) döneminde Avusturya ve Rusya'ya karşı amansız bir mücadele veren ve zor bir durumda kalan Prusya'nın bu devletleri arka cephelerden sıkıştırarak bir kuvvet olarak Osmanlı İmparatorluğunu tabii bir müttefik olarak görmesi ile ehemmiyet kazanan Prusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler giderek her iki devletin müşterek komşu ve düşmanlarına karşı ortak bir cephe oluşturmanın zorunluluğunun açık bir biçimde belirmesine kadar varan bir gelişme çizgisi göstermiştir.⁶⁶ Avusturya'ya karşı derin bir husumet besleyen Bonneval ve Boğdan Voyvodası, İstanbul'da bulunan İsveç elçisi Karlson ile birlikte Osmanlı İmparatorluğunu, bu dönemde Avusturya ile siyasi ve askeri mücadele halinde bulunan Prusya'ya yaklaştırma çabası içine girdiler. Fakat bu faaliyetler, Prusyalı casusların haberleşmelerini yerinde idare etmek üzere Yaş'a gönderilen Ghisen adında bir şahsın ölümü veya zehirlenerek öldürülmesi üzerine Boğdan Voyvodası Ghika'nın azli ile akim kalmıştır.⁶⁷

Bonneval'in geliştirmiş olduğu projelerin en ilgi çekici ve belki de en anlamlısı, Osmanlı sınırları dahilinde – muhtemelen Balkanlarda – kurulmasını ön gördüğü Protestan kolonileridir. Bilindiği üzere ortaya çıktığı coğrafyada (Orta Avrupa, Avusturya ve Almanya) mevcut Hıristiyanlık yorumu(Katoliklik) ve düzenini protesto eden Protestanlık hareketi müthiş bir ilgi ile karşılanmış bu ölçüde de mevcut düzenin tepki ve saldırısına uğramıştır. Habsburglar tarafından bastırılmaya çalışılan bu hareket, meşruluğunu kabul ettirinceye kadar uzun bir süre Habsburg Monarşisini ciddi biçimde meşgul etmiş; bundan sonra Habsburglar'ın hassas noktası olmuştur. Protestanlık hareketi ortaya çıktığı ilk andan itibaren Osmanlı İmparatorluğu tarafından dikkatle ve ilgiyle izlenmiş olmalıdır. Avusturya Habsburg Monarşisi'nin XVII. yüzyılın sonlarından itibaren sürekli taarruzlarına maruz kalan Osmanlı İmparatorluğu Habsburglar'ın iç

⁽⁶⁵⁾ HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi* , c. 8, s.45-46

⁽⁶⁶⁾ Kemal BEYDİLLİ, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, İstanbul 1985,IX

⁽⁶⁷⁾ HAMMER,a. g. e. , s.45

meselelerine ilgisiz kalamazdı ve bu taarruzlara en pratik, en rasyonel bir biçimde çözüm bulmak zorunda idi. Bu durumda kurulması için Bonneval tarafından projeler geliştirilen Protestan kolonisi özel bir anlam taşımaktadır.

Belgrat Barış Antlaşması'na rağmen, Bosna sınırlarının tespiti işi muallakta kalmıştı. Avusturya, Bosna yakınında Sava nehri kavşağından başlayarak Eski Novi'yi çevreleyen toprak parçasından vazgeçmeyi düşünmediği halde Büyük Elçi Anton Korfiz Ulefeld'in işlediği bir hata sebebi ile vazgeçmek zorunda kalmış ve bu durumu telafi etmek için taleplerde bulunmuşlardır. Bu durum Bosnalılar'ın tepkisini çekmiş, bunun üzerine Bosna'da tekrar sınırlandırmaya gidilmiştir. 18 Ocak 1744 tarihinde Reis'ül-küttap Ragıp Efendi ile Avusturya elçisi arasında yapılan bir antlaşma ile bu sorun halledildi. Karşılıklı olarak küçük miktarlarda olan toprakların el değiştirmesinin yanısıra, Hırvatlar ile Bosnalılar arasında dil meselesinden dolayı ortaya çıkan anlaşmazlığa açıklık kazandırdı.⁶⁸

1745 yılında, Maria Theresia'nın kocası olan Toskana Arşidükü Franz Stefan (Françesko) Avusturya-Roma İmparatoru olarak taç giymiştir. Franz Stefan'ın imparator olarak taç giymesi Bonneval, Carlson ve Majo'nun planlarını işe yaramaz hale getirdi.⁶⁹ Buna rağmen Fransız elçisi Costallene ve Bonneval'in, Avusturya aleyhine Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında bir ittifakın yapılması için yoğun diplomatik temaslarda buldukları görülmektedir. Avusturya'nın veraset savaşları içerisinde bulunmasını fırsat bilen Fransa bir taraftan imparatorluk tahtı için mücadele eden asilzadelere yardım ederken diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu'nu kendine çekerek Avusturya'yı çok cepheli bir savaşın içine sokmak istiyor ve böylece Avrupa'daki emellerine ulaşmayı düşünüyordu.⁷⁰ Bu esnada İranla Osmanlı İmparatorluğu Barış müzakerelerinde idi. Diğer komşuları ile de barış içerisinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu barış ortamını bozmaya niyeti yoktu. Fakat Fransa elçisi Castallene ve Bonneval Fransa ile taarruzi ve

⁽⁶⁸⁾ HAMMER, a. g. e. , s.41

⁽⁶⁹⁾ SAVAŞ, Mustafa Hattı Efendi Viyana Sefaretnamesi, Ankara 1999, s.8-9.

⁽⁷⁰⁾ SAVAŞ, a.g.e. , s.9

tedafüi bir ittifak antlaşması imzalamak için Bâb-ı Âli üzerinde baskı yapmışlar ve Bâb-ı Âli'ye cazip tekliflerde bulunmuşlardır. Fransa Elçisinin Bâb-ı Âli'ye sunduğu altı maddelik ittifak planında şunlar öngörülüyordu:

- 1) Fransa ile Avusturya arasında devam eden Anchen barış müzakerelerine Osmanlı İmparatorluğu'nun bir murahhası katılacak
- 2) Fransa ve Bâb-ı Âli , Avusturya-Roma İmparatoru seçilen Toskana Arşidükü (Duka-yı Kebir) Franz Stefan'ı tahttan indirmek için zorlayacaklar
- 3) Osmanlı Sultanı Macaristan'da fethettiği yerleri muhafaza edecek.
- 4) Franz Stefan, tahttan feragat edinceye kadar savaş devam edecektir.
- 5) Fransa Kralı ile yapılan antlaşma onun müttetikleri için de geçerli olacaktır.
- 6) Bu Antlaşmaya dahil olacak olan devletlerden hiç biri Toskana Arşidükü ve Macaristan Kraliçesi (Maria Theresia) ile ayrıca müzakereye girişmeyecektir.

Bu müzakereler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'ya güvenmemesi ve Dresden'de Maria Theresia ile Prusya Kralı II.Friedrich arasında barış yapıldığı haberinin duyulması ile kesildi.

2.Belgrat Barış Antlaşmasının Uzatılması

Franz Stefan'ın Avusturya-Roma İmparatoru olarak taç giymesinden sonra bu olayı tebliğ etmek için fevkalade elçi olarak Heinrich von Penkler görevlendirilmiştir. Penkler huzura kabul merasimlerinden sonra, biri Avusturya İmparatoru ve Toskana Arşidükü sıfatıyla bir dostluk ve barış antlaşması imzalanmasını başarmak, diğeri Belgrat Barış Antlaşmasının teyit ve temdidini hedef alan ikili müzakerelere girişti. Bu müzakereleri son derece ince bir diplomatik bilgi ve beceri ile ilgi çekici bir üslupla yöneten Penkler her iki hedefine de ulaşmıştır. İstanbul'da bulunan Fransız elçisi Castallene ve Boneval'e rağmen Belgrat Barış Antlaşması yenilenmiş ve süresiz uzatılmış;

Osmanlı İmparatorluğu maria Theresia'yı Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun yegane varisi olarak kabul etmiştir (Mayıs 1747). Bunun yanısıra Toskana ile de bir dostluk antlaşması yapılmıştır (25 Mayıs 1747).⁷¹

Belgrat Barış Antlaşması'nın temdidi sebebiyle sadır olan Ahidname-i Hümâyunda bu husus şöyle belirtilmiştir:

Elli iki tarihinde Belgrat yakınlarında, sonra Âsıtane-i Saadet'te karardade olan antlaşma şartları 53 senesinde Âsıtane-i Saadette bulunan büyük elçileri tasdik edilen bu maddeleri getirip mübadele etmiştir. Zikrolunan antlaşma şartlarının yirmi üçüncü maddesinin mantukunca yirmi seneye kadar belirtilen antlaşma müddeti yerine müddet, müddet-i memdude ile daim ve berkarar olmak üzere müceddeden akdolunmağla işbu akdolunan daimi sulh ve dostluk isâ'at olunup böyle itibar oluna ve ber-vechî muharrer mukaddema Belgrat kurbında, Roma İmparatoru müteveffa VI.Karaloş ile akd olunduğu vech üzere işbu müsâlaha şöyle kari ve muhkem ola ki, resm üzere bugünkü günde müceddeden sulhu salah ahidnameleri akd olunmuş misillü ve musalaha-i mezkure ve tasdik edilmiş maddelerin hepsi tekrar derc olunup, dahil olmuştur. Bunlara riayet olunup cümlesi meri ve muteber tutula ve müceddeden akdolunan işbu musâfat-ı cenab-ı şevket-me'ab-ı übbehet-nihâbımın ism-i şâmilere ve gerek imparatoriçe-i müşarun-ileyha cenaplarının esmalarıyla teşyid olduğundan gayri tarafeynin ahlaf ve varisleri esmalarıyla dahi te'kid oluna.⁷²

Maria Theresia, kocası olan ve topraklarında Fransızlar'ın hak iddiasında buldukları Toskana ve Lorthringen Arşidikü Franz Stefan'ın da Bâb-ı Âli tarafından teyit ve temdidini rica ettiği barışa dahil edilmesini istiyordu. Bâb-ı Âli tarafından bu rica ve istek olumlu karşılanmış ve Avusturya Roma İmparator'u ve Toskana Duka-i Kebir'i Franz Stefan (Françesko)'a 17 maddeden mürekkep bir ahidname ita buyurulmuştur. Bu ahidnameye göre:

(⁷¹) HAMMER,a. g. e., s. 81-87.

1- Tarafeyn tüccarı kara ve deniz yolu ile duka-i kebirin bayrak ve patentesi ile memalik-i mahrusede serbestçe ticaret yapabilir.

2- Tarafeyn tüccarı bir defaya mahsus olmak üzere yüzde üç hesabı üzerine gümrük vergisi verecekler ve bunun üzerine emniyet ve güven içerisinde alışveriş yapabileceklerdir.

3- Tarafeyn tüccarının alışveriş yolu ile aldıkları emtiayı kendi memleketlerine götürmeleri caizdir.

4- Memalik-i Mahruse'nin Akdeniz bölgesi ve adalarında, tarafeyn müstemenin ve tüccar taifesinin emniyet ve rahatı için konsolosluk , konsolosluk vekilliği, tercüman ve dai bulunabilir.

5- Franz Stefan'a tabi gemiler, memalik-i mahrusenin limanlarında, iskelelerinde ticaret yapabilir.

6- Franz Stefan'a tabi olan gemiler, denizde fırtınaya yakalanır ise bu gemilere yardım edile. Şayet bu gemiler batarsa mallarına dokunulmayıp tastamam konsolosa teslim edile.

7- Malta korsanı ve İzbandud taifesinin Akdeniz'deki hareketleri kontrol edilirken Franz Stefan'a tabi olan gemilere taarruzda bulunulmayıp bu gemiler rencide edilmeye.

8- Devlet-i Âliye'ye tabi olan tüccarlar devlet-i Çasariyye'ye tabi tüccar gemilerinden alışverişte bulunmaları halinde bu gemiler, İngiltere, Fransa ve Hollanda gemilerinin de aynı durumda verdikleri rüsumarı vereler.

9- Toskana'nın tüccar gemileri, eşya ve asker nakli için yada başka hususlar için rahatsız edilmeye.

10- Her iki devletin harp gemileri denizde karşı karşıya geldiklerinde, birbiri ile dostlukta bulunalar

11- Mezkur devletin tüccarlarından herhangi biri ticaret yada ziyaret için istediği mahale gidebilir.

12- Şayet mezkur devletin tüccarları simsarlık için Yahudi taifesinden birini istemez ise Yahudi taifesinden simsar tayin olunmaya

(72) B.O.A., Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçelü Ahidname Defteri, No: 57/1, s.259-263.

13- Mezkur devletin tüccarlarından yada konsolos ve konsolos vekilleri tebaasından herhangi biri İslam dinini kendi rızası ile kabul ettiği takdirde toplumdan soyutlanmak yolu ile taciz edilmeye

14- Roma İmparatoru'nun patentesini bulunduran tüccar ve reayalardan birisi, ele geçirilen bir korsan gemisinde bulunur ise, korsanlıkla alakası olmadığı takdirde serbest bırakıla ve böyle bir takrip ile tarafeynin reayası esir alınmaya .

15- yürürlükte olan bu antlaşma gereği, deniz ve kara sınırları dahilinde bulunan tarafeynin tüccar ve reayasına işlerini bitirdikten sonra yurtlarına dönebilmeleri için izin verile.

16- Akdolunan bu antlaşmanın şartları, Cezayir, Trablus ve Tunus Ocaklarına bildirilip; Franz Stefan'a tabi olan gemiler, tüccarlar ve reayalar zikrolunan ocaklardan emniyet içerisinde gidip gelebileler. Bu antlaşmanın ocaklar ile olması gereken müzakereler için der-aliyyeden ocaklar canibine kimse gönderilmeye, bu meseleyi duka-yı kebirin tayin edeceği kişiler ile ocakların dayıları hallede.

17- Bu antlaşmayla, hiçbir şekilde hilaf olabilecek hareketlere izin verilmeyecek ve Devlet-i Âliyye tarafından bu antlaşmaya tamamen riayet edilecek, bir tek fert dahi antlaşmaya mugayir harekette bulunmayacaktır.⁷³

İstanbul'daki ikâmeti esnasında, Penkler Bab-ı Âli'yi Toskana ile yapılan ticaret antlaşmasının- daha doğrusu Toskana'ya ita buyurulan ticaret ahidnamesi- onaltıncı maddesinde belirtilen, Trablusgarp ocakları ile Toskana Arşidükü arasında yapılması gereken müzakereler için Sungur Ali Ağa'yı göndermek hususunda ikna etti. Beraberinde tercüman, Toskana komiseri ve Osmanlı murahhası olduğu halde Cezayir, Tunus ve Trablus'a giden grup ile ilgili müzakereleri ifa eyleyip, Osmanlı donanmasına ait iki hafif tekneyle geri döndüler.⁷⁴

Heinrich von Penkler, Belgrat Barış Antlaşması'nın yenilenip müddetinin uzatılmasından sonra tasdik edilmiş nüshayı Bâb-ı Âli'ye teslim

(⁷³) B.O.A., Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçelü Ahidname Defteri, No: 59/3 ,s.15-23.

etmiş karşılığında da Sultan I.Mahmud'un mühürleyerek tasdik ettiği nüshayı almıştır.⁷⁵ Penkler'in I. Franz olarak Avusturya-Roma İmparatorluğu tacını giyen Maria Theresia'nın kocası Franz Stefan (Françoisko)'ın cülusunu tebliğ etmek için fevkalade elçi olarak tayin edilmesinden ve Bab-ı Âli tarafından tasdik olunan Belgrat Barış Antlaşması'nın bütün hükümlerinin gözden geçirilerek kabul edilmesinden sonra, Avusturya'ya Osmanlı İmparatorluğu tarafından da, böyle bir barış temdidinden sonra mutat olmadığı halde elçi gönderilmesi kararlaştırıldı.⁷⁶ Penkler'in elçiliğine tam olarak karşılık vermek isteyen Veziriazam, elçinin rütbesini buna göre belirlemiştir. Hattı Mustafa Efendi Bâb-ı Âli'nin on altı yıl önce Avusturya'ya gönderdiği ve sadece ikinci defterdar unvanını taşıyan elçiden bir derece yüksekti.⁷⁷

Seksen iki kişilik bir sefaret heyeti ile Viyana'ya gönderilen Hattı Mustafa Efendi'nin asli görevi , Avusturya-Roma İmparatoru olarak tahta çıkmış olan Franz Stefan'ı tebrik etmektir. Mustafa Hattı Efendi Beraberinde, ilk defa hem imparator ve hem de imparatoriçeye hitaben yazılmış, iki adet name-i hümayun⁷⁸, antlaşma metninin bir tasdiknamesi, Veziriazam Abdullah Paşa'nın, imparator, imparatoriçe ve başbakan Harrach'a gönderdiği mektuplar ve zengin hediyeler götürmekteydi. 16 Hattı Ocak 1748 tarihinde name-i hümayunları Veziriazam Abdullah Paşa'dan ve daha sonra hedaya-yı hümayunları alan Mustafa Hattı Efendi 23 Ocakta İstanbul'dan hareket etti ve 12 Martta Belgrat'a ulaştı. Nihayet 3 Mayısta Viyana'ya girmeden önceki son durağı olan Schwechat şehrine vasil oldu. 12 Mayıs günü ise Hattı Mustafa Efendi mürettep bir alay ile Viyana'ya girmiş ve kendisi için hazırlanmış konağa yerleşmiştir. Gerekli siyasi ve diplomatik münasebetlerde bulunan Hattı Mustafa Efendi Viyana'da ikameti esnasında operaya davet edilmiş, kendisi ağırlandıktan sonra imparatora ve başvekil Harrach'a veda etmiş; 24 Ekim'de Tuna yolu ile, yanında imparator ve

(⁷⁴) HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8,s. 101.

(⁷⁵) HAMMER, a. g. e., C. 8, s.109.

(⁷⁶) SAVAŞ, a.g.e , s.10.

(⁷⁷) HAMMER, a. g. e., C. 8, s.102.

(⁷⁸) B.O.A. , *Name-i Hümayun Defteri*, No:8/2,s. 283-285.

imparatoriçeden aldığı mektuplar ve hediyeler olduğu halde Viyana'dan ayrılmış ve nihayet 17 Ocak 1749 tarihinde Âsitane-i Saadet'e vasil olmuştur.⁷⁹

Viyana'da 13 Mayıs-24 Ekim 1748 tarihleri arasında kalan sefaret heyetine büyük ilgi gösterilmiş ve Avusturya'nın bu zor döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun göstermiş olduğu vefakarlık, Maria Theresia'yı çok sevindirmiş ve rahatlatmış, Maria Theresia bunu ömrü boyunca unutmuyarak yapılan barışa sadık kalmıştır.

Gerek Franz Stefan'a ve Maria Theresia'ya gönderilen name-i hümayunlara gerekse onların gönderdiği mektuplara bakıldığında, iki devlet arasında yürürlükte bulunan antlaşmaya müthiş bir önem verildiği ve muhatabın muazzez ve mükerrem dost olduğu vurgusu görülmektedir.⁸⁰

15 Eylül 1750 tarihinde, Cezayir ve Tunus Murahhasları, Avusturya elçisi Penkler ile, Avusturya bayrağı taşıyan ve Nieupora ve Ostend limanlarından çıkan gemilerinde bir önceki yıl Trieste, Fiume, Boccari ve Zeng Limanlarına ait gemilerin güvenliğini sağlamak üzere Trablusgarp ocakları ile Avusturya-Roma İmparatoru ve Toskana Arşidükü Franz Stefan arasında akd olunmuş olan antlaşmaya dahil edilmesi hususunda yeni bir ek antlaşma (Konvensiyon) yapmışlardır. Bâb-ı Âli'nin tenbihleri doğrultusunda belirtilen iki limanda Trablus dayı ve ocakları tarafından evvelki antlaşma şartlarının içine dahil edilmişlerdir. Bunun yanısıra Heinrich von Penkler, Bâb-ı Âli'den Eflak ve Boğdan voyvodalarına hitaben yazılmış ve Avusturya'dan kaçak olarak Eflak ve Boğdan'a sığınacakların iadeleri hükmünü ihtiva eden bir ferman almaya muvaffak oldu, bununla birlikte Avusturya elçisi Bâb-ı Âli'den, Eflak ve Boğdan'a giren Alman parası ve silahları hakkındaki görüşü belirten özel bir nota almasına rağmen hiçbir değişiklik görülmemiştir. Elçi bir de bu ithalata müsaade eden bir ferman almayı başardı (17 Haziran 1752).⁸¹

⁽⁷⁹⁾ SAVAŞ, a.g.e , 10

⁽⁸⁰⁾ B.O.A : Name-i Hümayun Defteri ,No: 8/2 ,s. 280-285 , No: 8/3, 337-339

⁽⁸¹⁾ HAMMER, Büyük Osmanlı Tarihi, C.8, s.137-138

Yirmi dört yıl gibi uzun sayılabilecek bir saltanat döneminin (1730-1754) ardından Sultan I. Mahmud 13 Aralık 1754 tarihinde vefat etmiştir. I. Mahmud'un vefatı üzerine biraderi olan Osman, III. Osman namıyla sultan olmuştur.⁸²

III. Osman'ın saltanatının ilk yılı boyunca tahta cülusu tebrik için yabancı ülkelerin elçileri kabul edilmiştir. Bu esnada Avusturya'nın İstanbul'da bulunan ve ülkesi adına birçok menfaat elde eden ve usta bir diplomat olan Heinrich von Penkler'in yerine daimi elçi olarak Baron de Schwahheim tayin olunmuştur. Cülusu tebrik ve atama mektubunu tevdi için huzura çıkan Schwahheim Avusturya-Roma İmparatoru tarafından gönderilen güven mektubunda doğu dillerini iyi bilmesi sebebiyle övülmekteydi. O zamana kadar, her saltanat değişikliğinde Avrupa devletleri elçilerinin yeni Sultan'a hediyeler sunmak gibi bir adeti vardı. Avusturya'nın yeni elçisi Schwahheim, bu adete uymadan gelip sadece cülusu tebrik etmiştir. Schwahheim bu adete uymayan ilk Avrupalı elçi olmuştur. Schwahheim selefi Penkler ve on altıncı, on yedinci yüzyılda birçok büyük elçinin yaptığı gibi Sultan'a Almanca değil İtalyanca hitap etmiştir. Biri Macaristan ve Bohemya Kraliçesi sıfatı ile Maria Theresia, diğeri Avusturya-Roma İmparatoru ve Toskana Arşidükü Franz Stefan tarafından imzalanmış iki güven mektubunu Bâb-ı Âli'ye teslim etmiştir.⁸³

Sultan I. Mahmud'un saltanatının büyük bir bölümü ile III. Osman (1754-1757) ve III. Mustafa'nın (1757-1774) saltanat dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en uzun ve kesintisiz barış dönemini yaşamıştır. Bu barış döneminin bir nedeni de Avrupa'nın, Avusturya Veraset Savaşları (1740-1755), ve daha sonra da Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ile meşgul olmalarıdır. Bunun yanısıra Osmanlı Sultanları ve Sadrazamlarının imparatorluğu savaşlardan uzak tutmak için çaba göstermeleri de bu dönemin bir barış dönemi karakteri kazanmasında önemli bir sebeptir.

⁽⁸²⁾ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi* , C.IV,s. 336-338.

⁽⁸³⁾ HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.8, s.185-186

Bu barış döneminin ilk yıllarını (1740-1755), Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Düvel-i Ecnebiyye Defterleri, 57/1 ve 59/3 numaralı Nemçelü Ahidname Defterleri ve ilgili dönemde gerçekleşen hükümleri içeren 58/2 numaralı Nemçelü Ahkam Defteri ve ilgili arşiv vesikaları doğrultusunda yakından ele alacak olduğumuzda karşımıza ilk olarak, İstanbul'da faaliyet gösteren Nemçe Kapu Kethüdalığı'nın ve İmparatorluk coğrafyasının bazı noktalarında faaliyet gösteren ve ilginç bir konsüler ilişki arz eden konsoloslukların faaliyetleri çıkar. Bunun yanısıra Belgrat Barış Antlaşması maddeleri doğrultusunda, savaş esirlerinin geleceği, sınırlardaki karışıklıklar vs. gibi hususlarda yapılan icraatlarla, antlaşma sonucu oluşan aksaklıkların tesviye faaliyetleri göze çarpmaktadır. Bunların yanısıra yapılan barış antlaşmaları ve ek konvensiyonlarla Avusturya lehine gelişim gösteren ticari ilişki ve faaliyetler yer almaktadır.

3.OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA BULUNAN AVUSTURYA DAİMİ ELÇİLİĞİ (NEMÇE KAPUKETHÜDALIĞI VE FAALİYETLERİ)

Osmanlı İmparatorluğu'na tabi prensliklerin, yabancı devletlerin, eyaletlerdeki valilerin, vezir ve beylerbeyilerin devlet katında (Bâb-ı Âli nezdinde) bulunan resmi temsilcilerine kapu kethüdası denmekte idi.⁸⁴ Avrupa devletleri devamlı surette Osmanlı İmparatorluğu'nda daimi elçi bulundurdukları halde, Osmanlı İmparatorluğu ancak III. Selim döneminde Avrupa'da daimi elçi bulundurmaya başladı. Daha önceki dönemlerde ise tahta cülus, barış antlaşmasında bulunma, düğün, ölüm, gibi merasimlerde muhatap olunan devlete muvakkat elçiler gönderilmiştir.⁸⁵ Bu elçiler, namesaran, orta elçi ve büyük elçi gibi payelerde bulunuyor, meselenin ehemmiyeti ve Devlet-i Aliyye'nin muhatap devlete verdiği öneme göre gönderilen elçi bu payelerden birini taşıyordu. Avusturya-Roma İmparatorluğu 1528 yılından itibaren İstanbul'da daimi elçi – kapu kethüdası – bulundurmaya başlamıştır.⁸⁶ Herhangi bir müzakere vesilesiyle İstanbul'a gelen Büyük elçiler, İstanbul'da buldukları zaman zarfında ülkesinin kapu kethüdasının yetkilerini kullanabilmekteydiler. Bu büyük elçiler memleketlerine döndükleri zaman, kapu kethüdası tekrar görevini sürdürmeye devam ediyordu.

İlgili dönemde (1740-1755) Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun İstanbul'daki elçiliğinde Heinrich von Penkler ve 1755 yılından itibaren ise Baron de Scwahheim Avusturya için hizmetlerde bulunmuşlardır.

1740 yılında Belgrat Barış Antlaşması'nın VI. Karl tarafından tasdik edilen nüshasını getiren ve bir yıl İstanbul'da kalan Büyük elçi Anton Korfiz

⁽⁸⁴⁾ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lûgatı* , İstanbul-1986, 174

⁽⁸⁵⁾ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* , C.III , (İstanbul 1993), s.138.

Ulefeld, İstanbul'da kaldığı sürede, Avusturya elçiliğinde bulunmuş ve Bâb-ı Âli ile devleti adına ve menfaatine diplomatik, siyasi temaslarda bulunmuştur.⁸⁷ Büyükelçi Anton Korfiz Ulefeld, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisine girdiği andan itibaren tekrar ülkesine dönünceye kadar, eşyalarının nakil masraflarından, yardımcıları ve kendisinin kalacağı evler, yapacakları harcamalar, geri dönüşünde yapılan meşaleli gösterilere kadar tüm masraflar Devlet-i Âliyye tarafından karşılanmıştır.⁸⁸ Büyük Elçi görevini ifa edip Avusturya'ya döndükten sonra, kendisinin sekreterliğini yapmış olan Heinrich von Penkler 1743 yılında Avusturya temsilcisi – Nemçe Kapu Kethüdası – olarak İstanbul'da kalmış ve bu göreve atandığına dair mektubu Sultan I.Mahmud'a bizzat kendisi takdim etmiştir. 1747 yılında Avusturya Roma İmparatoru'nun teminat mektuplarını Bâb-ı Âli'ye takdim eden Penkler orta elçi payesine yükseltilmiştir. Penkler Avusturya'nın menfaat ve meselelerini İstanbul'da temsil edebilmek ve halledebilmek için yoğun bir gayret göstermiştir. İcraatlarına, sergilediği siyasi ve diplomatik performanslarına bakıldığı zaman usta bir diplomat olduğu görülen Penkler, o dönemde Bâb-ı Âli'den devleti adına birçok menfaat elde etmeyi başarmış; hatta Bâb-ı Âli'deki Fransız politik nüfuzu ve Bonneval'in faaliyetlerine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasındaki dostluğun devamını sağlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Avusturya Veraset Savaşları'ndan uzak tutmaya muvaffak olmuştur. Penkler İstanbul'da kaldığı dönem boyunca (1743-1755) Avusturya adına birinci dereceden yetkili eleman olarak hareket etmiştir.

Avusturya temsilcisi Penkler, Avusturya esirlerinin statüsü ve kurtuluş yolları için, Osmanlı coğrafyasında seyahat eden seyyah ve reayanın emniyetini sağlayacak olan yol emr-i şerifi için, kara, deniz ve nehir yolu ile Devlet-i Âliyye'nin topraklarına vasıl olan tüccarların ticaret izni ve can güvenliği için, elçiliğin ihtiyaçları için Bâb-ı Âli'ye yüzlerce arz-ı halde bulunmuştur. Bu arz-ı haller doğrultusunda Bâb-ı Âli, ilgili güzergahlarda

⁽⁸⁶⁾ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1991, s. 3-15

⁽⁸⁷⁾ B.O.A. : *Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçe Ahkam Defteri*, No: 58/2, Evail-i M.1154

⁽⁸⁸⁾ B.O.A. : *Cevdet Hariciye Tasnifi*, No: 5344, 4824, 3395, 3555, 3031, 3033, 3040, 3087

bulunan yöneticilere ve memurlara (Beylerbeyi, muhafız, kadı, naip, kaptan, fırkateyn kumandanı, kethüda, yeniçeri serdari, iskele emini, işçeri vs.) hitaben hükümler ile cereyan edecek olan ilişki ya da meselenin yürürlükte olan antlaşma ve protokollere uygun bir biçimde gelişmesini sağlamıştır.⁸⁹ Osmanlı İmparatorluğu Asıthane-i Saadet'te bulunan yabancı devlet temsilcilerinin ihtiyaçları için yaptıkları harcamalardan vergi almıyordu. Avusturya temsilciliğine baktığımızda , Avusturya elçisi Heinrich von Penkler'in ve elçiliğin kadrosunda bulunan tüm personelin bazı ihtiyaçlarının Bâb-ı Âli tarafından karşılanmış olduğunu görmekteyiz.⁹⁰ Her şeyden önce elçinin kalması için İstanbul'un Galata semtinde bir konak tahsis edilmiştir. Bunun yanısıra bu konağın teşrifatı ve kışlık odun ihtiyacı düzenli bir şekilde karşılanmıştır.⁹¹ Bundan başka elçi Penkler ve adamlarının kifafı nefisleri için yine düzenli bir biçimde, şarap, domuz ve üzüm talep olunmuş ve bu talepler karşılanıp, elçinin Galata'da bulunan konağına nakledilmiştir.⁹² 58/2 numaralı Nemçe Ahkam Defterinde bu faaliyetlerin ihtiyaca binaen düzenli zaman aralıklarında yapıldığı görülmektedir. Bu ihtiyaçları zamanında temin edebilmek için, adalar, hisarlar, haslar kazasına , Mora adası gibi birim ve yerlere hükümlerde bulunulmuştur.⁹³ Yapılan alışverişte elçi her türlü resimden muaftı.

Elçiliğin dikkate şayan ve sürekli olarak Bâb-ı Âli'den talep konusu olmuş olan bir başka ihtiyacı da elçiliğin tercümanlık hizmeti kadrosunda istihdam edeceği elemanlar olmuştur. Elçilik bünyesinde hizmette bulunan Dil oğlanlarının sayısı sınırlı idi. Nitekim, Penkler ile birlikte huzura çıkmış olan on dil oğlanından sadece beş tanesi kabul edilmişti.⁹⁴ Bu kısıtlı kadroya mukabil elçiliğin Latince, Rumca, Almanca vs. gibi dillerin yanısıra Osmanlıca ve doğu dillerini bilen elemanlara ihtiyacının olmuş olduğu aşikardır. Bâb-ı Âli

⁽⁸⁹⁾ B.O.A. : 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri

⁽⁹⁰⁾ B.O.A. : Cevdet Hariciye Tasnifi, No: 3246 ve 58/2 Numaralı Nemçe Ahkam Defterinde yer alan konuyla ilgili hükümler bu durumu göstermektedir.

⁽⁹¹⁾ B.O.A. : 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri , No: 8, 14, 52 vs.

⁽⁹²⁾ B.O.A. : 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri , No: 8,14, 15, 31, 52, vs.

⁽⁹³⁾ B.O.A. : 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri, 7-560 numaraları arasında bulunan ilgili hükümler

⁽⁹⁴⁾ SAVAŞ, a.g.m , s.37.

bu ihtiyacı karşılamak için gayri müslim tebaasının yaşadığı, İstanbul'un Galata semti ve Selanik gibi yerlere yönelmiş ve buralardan dil bilen ve güvenilir elamanları alarak elçilik kadrolarında istihdam etmiştir.⁹⁵ Tercümanlar ile ilgili hususlara bakıldığında, bir tercümanın hizmetçisi tarafından soyulup, hizmetçisinin kaçtığı gibi ilginç bir olaya rastlandığı⁹⁶ gibi elçinin (kapu kethüdası) yanında istihdam edilmiş olan tercümanların Osmanlı İmparatorluğu aleyhine ihanet etmiş oldukları gibi stratejik hususlar göze çarpmaktadır.⁹⁷

Bu dönemde Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'de bulunan konsolosluk görevlerinin, vekalet yolu ile diğer yabancı konsoloslukların konsoloslarına verilmiş olduğu görülmektedir.⁹⁸ Halep'teki konsolosluk görevi ise Hollanda konsolosuna, Kıbrıs'taki konsolosluk görevi de İngiltere konsolosuna verilmiştir. Penkler tarafından bu konsolos vekillikleri için çeşitli zamanlarda Bâb-ı Âli'den tercüman talebinde bulunulmuştur.⁹⁹ Avusturya Doğu Akdeniz'in bazı yerlerinde örneğin Mısır'da kendi tüccarlarından Toskanalı, Liurnalılar'a da bu görevleri veriyordu. Avusturya'da alışverişte bulunan Osmanlı tacirleri kendi aralarından bir konsolos seçmişlerdir. Bâb-ı Âli resmen konsolos tayin etmemiştir.

Uluslararası ticaretin gelişmesi ile birlikte memalik-i mahrusse bünyesinde kurulan diğer yabancı elçilikler ve konsolosluklar gibi Avusturya elçiliği ve konsolosluklarının en önem verdikleri nokta kanaatimizce, özellikle, Doğu Akdeniz ticaretine dahil olunduktan sonra ve ticari imtiyazlar (kapitülasyonlar) elde edildikten sonra, kendi vatandaşlarının can, mal ve çıkarlarını korumak ve ticari imtiyazların kapsamına giren vatandaşlarının hakları ile ilgili maddelerin uygulanabilmesi için mesai harcamak ve bu hususları denetlemek olmuştur.

⁽⁹⁵⁾ B.O.A. : 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri, No: 148,157,230,318, 448,486 vs.

⁽⁹⁶⁾ B.O.A. : 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri, No: 7

⁽⁹⁷⁾ B.O.A. : 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri, No:58/2 , .97.

⁽⁹⁸⁾ A.g.k. ,195,255 vs.

⁽⁹⁹⁾ A.g.k. , 255, 266, 486

4.SINIRLARDAKİ GENEL DURUM

Siyasal açıdan göze çarpan en önemli ve manidar hususlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya sınırında asayiş ve güvenliği sağlama çabalarıdır. Özellikle XVI. yüzyılda yapılmış olan fetihler ile Osmanlılar Orta Avrupa'ya müesseseleri ve sistemleri ile birlikte yerleşmişlerdir. 1683 yılında muvaffakiyetsizlikle sona eren II. Viyana kuşatmasını müteakip, Avusturya-Roma İmparatorluğu, Venedik ve Rusya'nın başını çektiği Kutsal İttifak tarafından başlatılan saldırılar, daha sonra Avusturya ile yapılan mücadeleler sonucu yıllarca Osmanlılar tarafından idare edilen ve artık yurt olmaya yüz tutmuş topraklar kaybedilmiştir. Avusturya ile olan sınır çizgisi sabit kalmamış; sürekli değişmiştir. Nihai olarak Belgrat Antlaşması ile birlikte Pasarofça Antlaşması ile kaybedilen toprakların kısmı küllisi tekrar ele geçirilmiştir. Avusturya'ya kaptırılan, fakat daha sonra tekrar elde edilen bu topraklarda Osmanlı İmparatorluğu tekrar hakimiyetini tesis etmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti için stratejik, siyasi ve askeri üs niteliğinde olan ve tekrar elde edilen Belgrat şehri canlandırılmaya çalışılmış, , imar yoluna gidilerek şehrin hisarları tamir edilmiş¹⁰⁰ kalenin keşif çalışmaları için Belgrat'a memurlar tayin edilmiştir. ¹⁰¹ Sultan I.Mahmud Belgrat'ta bir cami yaptırmış ve bu caminin kütüphanesine kitaplar vakfetmiştir.¹⁰²

Tüm bu siyasi ve askeri hadiselerden sonra, her iki devlet tarafından sınır boylarında yapılan icraatlar- özellikle nüfus iskânı – ve sürekli silahlı mücadelelerin halkı bezdirmiş olması bölgeyi hassas ve kozmopolit bir yapıya büründürmüştür. Dolayısıyla sınırlarda asayiş bozulmuş ve huzur ortamı yerini kaos ve karmaşaya bırakmıştır. Bu durumu gören iki devlet de tedbir almıştır. Bu hususun önlenmesi için Belgrat Barış Antlaşmasında şu maddeler yer almıştır: " tarafeynden gizli ve ale'l-gafle çeteler işletmek ve tecavüz ile hareket edenlere mani oluna, mütenebih olmayıp hilaf-ı teahhüd

⁽¹⁰⁰⁾ B.O.A. : Mühimme Defteri, No: 57/6 , 225, 226

⁽¹⁰¹⁾ A.g.k , 606

⁽¹⁰²⁾ A.g.k., 250

hareket edenler buldukları yerlerde ahzu habs olunalar ve mahallinde hak ettikleri ceza ..." (16. madde)

" Tarafeyn reayalarından asi ve müfsid olanlar iki canipten dahi kabul olunmayıp himaye olunmayalar..." (18. madde)¹⁰³

Bu maddelere rağmen sınırlarda Belgrat Barış Antlaşması'nı müteakip ilk yıllarda yoğun bir biçimde çetecilik, eşkıyalık vs. gibi faaliyetler ile asayiş bozulmuştur. Bu dönemde her iki devletin de sınırı konumunda olan ve Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında bulunan Bosna valisine hitaben yazılmış olan hükümlerde , her iki tarafta da eşkıya ve çetelerin ve bunların yanısıra asi durumda bulunan bir halk güruhunun olduğundan bahsedilmekte ve bu durum sona erdirilip asayişin sağlanması için emirde bulunmaktadır. " Nemçe ile Devlet-i Âliyye beynindeki muahede muktezasınca nehr-i garp ve ahalisine düşmanlık men edile. Buna karşı gelenler cezalandırıla. Bunların başbuğu tespit edilip te'kid oluna, tarafeyn'in reayası aynı cezayı göre. Çeteci ve asi halk hangi taraftan olursa olsun cezalandırıla, bunların zabıt ve başbuğları dahi cezalandırıla ve bunların cezaları suç derecelerine göre ola.¹⁰⁴" Bosna valisine ve Belgrat muhafızına sadır olan başka bir hükümde, " Muahedeye mugayir düşmanca hareket eden eşkıya ve çeteciler cezalandırılıp ele geçirilen eşyalar sahiplerine adlû hak ile verile bu husus tarafeyn için de geçerli ola , Devlet-i Âliyye 'ye tabi Sırp reayası teaddi ve tecavüzden koruna.¹⁰⁵ " Bosna Valisine sadır olan bir başka hükümde ise, tarafeyn halkına düşmanlık edilmeyip onlarla iyi geçinilmesi ve tacizde bulunanların cezalandırılması emredilmektedir.¹⁰⁶

Özellikle 58/2 numaralı Nemçe Ahkam Defteri'nde kayıtlı olup ilgili dönemin ilk yıllarında yoğunluk gösteren bu hükümlerden ve imparatorluk coğrafyasının diğer bölgelerine de sadır olan ferman ve hükümlerden Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu durum kolayca

⁽¹⁰³⁾ B.O.A. : D. E. D , Nemçelü Ahidname Defteri, No: 57/1, 182-184

⁽¹⁰⁴⁾ B.O.A. : D. E. D , Nemçe Ahkâm Defteri, No: 58/2, 64

⁽¹⁰⁵⁾ A.g.k. , 71, 72

⁽¹⁰⁶⁾ A.g.k. , 163

anlaşılabilir. Bu bağlamda şu belgeyi zikretmek yerinde olur. “ Rumeli ve Anadolu eyaletleri dahilindeki kasabalar ile, karyelerde ve kalelerde ve kalelerdeki sakin ahalinin kendileri ile zabitan veya islam ile reaya arasında zuhur eden itilaf ve nizaların ref ve izalesi ve münasebetsiz insanların tedibi için erkan-ı memurin marifetleri ile Rumeli divanına ve mahkemelere müracaat edip ve kalpazanların faaliyetlerine meydan vermeyip ve zulüm ve teaddi ile meluf malumu'l-esami Arnavud ve saire eşkıyasının tenkiline çalışıla ve lede'l-icap eşirranın mehakime tevdii ile mübaşirleri huzurunda tevziyeleri talep edilip asla himaye edilmeye ve memlekette matlup olan huzur ve sükunun temini ile evamir-i hükümete harfiyen riayet edilip hilafında hareket olunduğu takdirde hazineye ve matbah-ı amireye muayyen miktar meblağ tazminat miktarına itasını taahhüt ettiklerini ve keyfiyetin ba-ferman-ı âli...¹⁰⁷”

Memleket dahilinde ve özellikle sınır boylarındaki bu çatışmalar, isyanlar ve çetecilik hareketleri Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düşmüş olduğu durumu göstermekle birlikte, aradan bir asır dahi geçmeden bu coğrafyada kopacak olan fırtınanın ve ortaya çıkacak olan yeni siyasi oluşumların habercisi niteliğindedir. Pasarofça Antlaşması'nda da meseleye dikkat çekilmiştir.¹⁰⁸

Balkan coğrafyası, barındırdığı etnik yapının çeşitliliği ve özelliği bakımından , Osmanlı İmparatorluğu için potansiyel bir tehdit ve tehlike kaynağıdır. Bölgede sakin olan Ortodoks ve Katolik Slav etnik yapı on yedinci yüzyılın ikinci yarısında kendisini bu ahalinin ve coğrafyanın varisi addeden Avusturya-Roma İmparatorluğu'nu ve özellikle on sekizinci yüzyılın ortalarıyla

⁽¹⁰⁷⁾ B.O.A : Maliyeden Müdevver, No: 8538, 614,(gurre – R 1164)

⁽¹⁰⁸⁾ B.O.A : D. E. D , Nemçelü Ahidname Defteri, No: 57/1:

Badel yevm tarafeynden gizli ve alel gafile çeteler işletmek ve tecavüz ile zabt u rapt u garezi reayaya teaddi olunmak muhkem men olunan mütenebbih olmayıp hilaf-ı ahd hareket edenler buldukları yerlerden ahz u haps ve mahallinde şer ile cürümlerine göre iktiza eden cezaları bila-aman icra ve haklarından geline ve gasp olunan eşya her ne ise ihtimam ile buldurulup hakk-ı adl üzre sahiplerine verdirile ve zabıt ve başbuğ ve cümle işlerine tenbih ve tekid oluna ki müsamahadan ihtiraz edip sadakat-ı istikamet üzre ihkâk-ı hak eyleyeler, işlemeyip mütenebbih olmayanlardan azl iktiza edenler azl ser'an katli icap edenler katli olunup haklarından geline.

birlikte bölgedeki Ortodoks Slav yapının hamiliğine soyunan Rusya'yı bu bölgeye yöneltmiştir. İlgili dönemde (1740-1755) yukarda da belirtildiği üzere asayişin sağlanabilmesi için bölgeye sayısız ferman ve hüküm sadır olmuştur. Balkanlar'da, Transilvanya'da vs. de bulunan Osmanlı yöneticileri¹⁰⁹ meseleye eğilmişler fakat bölgede özellikle on sekizinci yüzyılın sonlarıyla birlikte daha da şiddetlenen ve dış mihraklar tarafından desteklenen bu hareketler farklı bir karaktere bürünüp milliyetçilik isyanları şeklinde temayüz etmiş ve imparatorluğu da dağılma dönemine sokmuştur.

5.SAVAŞ ESİRLERİ İLE İLGİLİ MESELELER

İlgili dönemin dikkat çekici bir mevzuunu da Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında bulunan esirler ve Avusturya Roma İmparatorluğu'nun bu esirleri kurtarabilmek için sarf ettiği çabalar oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya Roma imparatorluğu arasında yapılan savaşlar esnasında ve karşılıklı yapılan yağma ve akınlar ile birlikte her iki devlet de karşılıklı olarak birbirlerinin asker ve reayalarını esir almışlardır.

Bu esirlerin hukuki statüsü her iki devleti de meşgul etmiş ve iki devlet arasında akdolanmış olan hem Pasarofça Antlaşması'nda hem de Belgrat Barış Antlaşması'nda bu esirlerin durumu ve hürriyetleri ile ilgili hükümler yer almıştır. Belgrat Barış Antlaşmasının onuncu maddesine göre:

“ Ceng-i cidal esnasında tarafeynde ahz ve beylik zindanlarında mahbus olan miri esirler bu mübarek sulh-i salâh hürmetine halas-ı ümitte olup bade'l yevm esirler musibete kalmaları inayet mekarim-i padişahi ve aded-i hüsne-i şehriyari muvafık olmağla mâna-ı kadim üzre tarafeynden olan esirler tarih-i temessükte altmış bir güne değin bilcümle azad-ı itlak oluna ve sair nas tatar taifesinde bulunan esirlerden dahi nasari dininde olanları

⁽¹⁰⁹⁾ B.O.A. : Nemçelü Ahidname Defteri, No: 58/3'te sadır olan hükümlerin bölgede bulunan ve hükm-i şerif vesilesi ile isimleri zikrolunan şu şehirlere gönderildiği görülür:

münasip vecihle mümkün olan makul ve mutedil baha ile ıtlak olunmak caiz ola esir sahipleriyle uzlaşmayıp niza vaki oldukça hakimü'l vakt olanlar mabeynlerin tevfiik edeler, eğer mümkün olmaz ise aldıkları bahaları şuhud ile işhat ve yahud sahiplerine yemin teklifi ile zahir oldukça eda olunup ıtlak olunalar ve sahipleri ziyade akçe tam'ı ile üsera tahlisine mani olmaya ve Devlet-i Âliyye'nin dahi Nemçe memleketine varacak büyük elçisi varub anda esir adamak ve ıtlaklarına sai etmek hususlarında ihtimam eyledikte rical-ı zabitan-ı Nemçe İslâm'da olan esirlere nakid ideler ve andan mukaddem ve muahher bu madde için Devlet-i Âliyye tarafından hakim olanlar üsera fıkrasına sahip çıkıp ve bahaların vech-i meşruh üzere erteleyüb bahaları kendülere is'al olunmak üzere mukaveleleri serhad ile irsal birle müslüman esirlerin tahsiline say'i ve ihtimam edeler ve bu veche üzere esirlerin halasına tarafeynde merhamet ile tekid oluna ve esirlerin ıtlakları vakti gelinceye dek bu aralıkta hoşhal olmaları için her taraftan say oluna"¹¹⁰

İslam hukukunda para ile alınıp satılması caiz olan esirler imparatorluk coğrafyasının çeşitli yerlerinde esir tacirleri tarafından alınıp satılmakta idi. Hatta ganimet ve esirlerin bol olduğu dönemlerde esir tacirlerinden devlet hesabına kuruşta bir nispetinde bir varidat almak sureti ile bu işler kanuni bir daire içerisine alınmıştır.¹¹¹

Yukarda zikredildiği üzere Avusturya-Roma İmparatorluğu'na tabi insanlar savaş esirlerini kurtarabilmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu bağlamda ilk olarak çeşitli arşiv vesikalarında karşımıza çıkan Nemçe Beyzadeleri'nden bahsetmek yerinde olacaktır. Avusturya-Roma İmparatoru VI. Karl tarafından şöhret ve kariyer sahibi beş soyluyu rehin olarak İstanbul'a gönderilmiştir.¹¹² Bu soylular Belgrat Barış Antlaşması imzalanıncaya kadar rehin olarak

Bosna, Belgrat, Varna, Ruscuk, Zıştovi, Yaş, Eflak ve Boğdan Prenslikleri, Vidin, Selanik vs.

(¹¹⁰) B.O.A. : D.E.D. , Nemçelü Ahidname Defteri, No: 57/ 1, 182-184

(¹¹¹) Mehmet Zeki PAKALIN, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.I , (İstanbul 1993) 533

(¹¹²) Cevdet Hariciye Tasnifi, No: 7/8 , (1153)

İstanbul'da kalmışlar ve daha sonra güvenli bir biçimde ülkelerine geri dönmüşlerdir.¹¹³

İstanbul'da, Edirne'de, Yanık'ta, Vidin'de tatar taifesi ve tüm Rumeli bölgesinde bulunan¹¹⁴ esirler buralarda satılmakta idi. Genelde bu esirler yakınları, rahipler ve Avusturya'nın İstanbul'da bulunan temsilcisinin girişimleri ile satın alınmakta ve hürriyetlerine kavuşmakta idiler.¹¹⁵

Sadır olmuş hükümlere bakıldığında, esirlerin kurtarılması işlemlerinde antlaşmanın onuncu maddesinde yer alan ve yukarıda zikredilen esaslara uygun hareket edilerek karşı karşıya kalınmış olan sorunlar da bu protokol doğrultusunda hareket edilmiş olduğu görülmektedir. Esir satılması sırasında alıcılara herhangi bir güçlük çıkarılmaması , fiyatların mutedil bir seviyede olması ve alıcılar ile kavga yapılmaması için ilgili birimlerin yöneticilerine hükümlerde bulunmuş¹¹⁶ aynı zamanda bu esirlerin kurtarıldıktan sonra memleketlerine güvenli bir biçimde dönebilmeleri¹¹⁷ ve herhangi bir zorlukla karşılaşmamaları ve bunların gidişlerini kolaylaştırmak için bunlara binek hayvanları sağlanması konusunda hükümler , yol emri, sefirleri ve fermanlar sadır olmuştur.¹¹⁸

Osmanlı sınırları içerisinde bulunan, seyyah ve din adamları, tacirler ve hürriyetlerine kavuşmuş olan esirlerin sınırlar dahilinde buldukları esnada Avusturya Roma İmparatoru'nun İstanbul'da bulunan temsilcisi Penkler'in talepte bulunması nedeni ile bunların yanına müstemin, yasakçı ve çavuş gibi bazı görevlilerin verilmiş oldukları görülmektedir.¹¹⁹ Bu noktadan hareketle bu görevlileri ve bunların işlevlerini açıklamak gerekmektedir. Buna göre;

(¹¹³) B.O.A. : D.E.D. , Nemçe Ahkam Defteri , No: 58/2 , s.1 , No:2 , 1153 evasıt ,

(¹¹⁴) A.g.k. , No: 11,132, 51,137, 143, 49,18,19 vs,

(¹¹⁵) A.g.k. , No: 9,11, 16, 18, 26, 47, 49, 50, 83 vs.

(¹¹⁶) Bkz. , a.g.k.

(¹¹⁷) Bkz. , a.g.k.

(¹¹⁸) B.O.A. : Mühimme Defteri, No: 57/6, s.46, No: 133

(¹¹⁹) Bu husus için Nemçe Ahkâm Defteri, No: 58/2'ye bak

Müstemen: Kelime manası itibariyle kendisine aman verilmiş olan kişi demek¹²⁰ olup, Osmanlı sınırları içerisinde oturmalarına müsaade olunan yabancı devlet tebaasıdır. Ecnebi memleketlerde seyahat eden ve ikamette bulunan müslümanlar da bu sıfatla anılır idi. Aman dilemiş demek olan istiman kelimesinden türemiştir.¹²¹

Yasakçı: kelime vaktiyle bir resmi kişinin önünden geçip herkesin takribini ve memri üzerinde durmasını yasak eden adam manasına gelip¹²², Osmanlı İmparatorluğunda muhafaza memuru olarak kullanılan bir tabirdir. İstanbul'da bulunan temsilciliklerin muhafazasında Yeniçeriler bulundurulur ve bunlara yasakçı denilirdi.¹²³

Çavuş: Muhtelif işlerde kullanılmış olan memurlardan birinin adıdır. Çavuşların amiri olan çavuşbaşı, sadrazamın divanının reis muavini hükmünde olup, divandan çıkan hükümlerin icrası ve sefirlerin kabul merasiminde onlara refakat gibi işleri de yapardı. Çavuşlar, barış zamanında habercilik ve savaş zamanında yaverlik vazifesi görmekteydiler. Çavuşlar, sarayda çeşitli hizmetlerde, bayram, sürre ve ulufe dağıtım alaylarında da çeşitli görevlerin icrasında bulunmuşlardı.¹²⁴

Osmanlı sınırları içerisinde bulunan tüccar, seyyah, din adamı ve esirlerin yanına katılan yasakçı ve çavuşlar tamamen bunların yolculuk esnasında emniyet ve huzurlarını sağlamış olsa gerektir. Müstemenler ise hem imparatorluk sınırlarını hem Osmanlı dilini hem genel üsul-ü erkaniyi bilmelerinden dolayı bunların yanına katılmışlar veya bunlar tarafından talep edilmişlerdir.

⁽¹²⁰⁾ Şemseddin SAMİ, *Kâmus-ı Türki*, (İstanbul 1992), s.1335

⁽¹²¹⁾ PAKALIN, a.g.e. , C.II. ,s.631

⁽¹²²⁾ Şemseddin SAMİ, a.g.e. , s.1529

⁽¹²³⁾ PAKALIN, a.g.e. , C.III. ,s.696

⁽¹²⁴⁾ PAKALIN , a.g.e. , C.I. ,s.232

Özellikle Belgrat Barış Antlaşması'nı müteakip ilk birkaç yılda ilgili kaynakta¹²⁵ sadır olmuş olan birçok hükme rastlanmakta, fakat bu yoğunluk üzerinden geçmiş olan yıllara paralel olarak azalmış ve zamanla neredeyse kaybolmuştur. 58/2 No'lu Nemçe Ahkam Defteri'nde 588 adet hüküm bulunmaktadır. Bu hükümler 1. numaradan 589. numaraya kadar takvimsel tarihe paralel olarak ilgili deftere kaydedilmiştir. Esirlerle ilgili hükümlere 162 No'lu hükümden sonra rastlanılmamaktadır. Avusturya Roma İmparatorluğu ile girilmiş olan bu barış dönemi ve esirlerin hukuki prosedürlerinin tatbikinde Osmanlı İmparatorluğu'nun meselenin üzerine titiz ve anlayışlı bir biçimde eğilmiş olması bu uzun barış döneminin daha ilk yıllarında bu meseleyi neredeyse ortadan kaldırmıştır.

6.OSMANLI COĞRAFYASINDA SEYAHAT EDEN SEYYAH VE DİN ADAMLARI

58/2 Numaralı Nemçe Ahkam Defteri'nde görülen hükümlerin bir kısmı Osmanlı sınırlarında seyahat eden seyyahlar ile ayin yapmak ve kutsal yerleri ziyaret etmek için Avusturya Roma İmparatorluğu'na tabi olan din adamlarının yolculuk ve taleplerinden oluşmaktadır.

Bilindiği üzere Avusturya Roma İmparatorluğu Hristiyanlık dininin Katolik mezhebine tabidir. Koyu Katolik olan Avusturya on altıncı yüzyılın ilk yarısında Martin Luther'in öğretileri ve propagandaları sonucu ortaya çıkan dini protesto hareketlerine maruz kalan devletlerin başında gelmektedir. Osmanlı sınırları dahilinde bulunan Kudüs, Hristiyanlık dini için de son derece

⁽¹²⁵⁾ Nemçe Ahkam Defteri, No: 58/2, 9,11, 16, 18, 19, 47, 49, 50, 51, 83, 93, 107, 122, 132, 133, 137, 143, 151, 152, 162

önemli bir kenttir.¹²⁶ Bu kent ile birlikte Osmanlı coğrafyasında yaşayan Katolik Hıristiyanlar da Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun sosyal, kültürel, dini ve siyasi düşünceleri için önemlidir. Din hususunun yanısıra çeşitli amaçlar için de Devlet-i Âliyye'de bulunan seyyahlar da Avusturya Roma İmparatorluğu için ehemmiyet kesb etmektedir.

Bu doğrultuda hareket eden Avusturya Roma İmparatorluğu hem Pasarofça hem de Belgrat Barış Antlaşması'na bu hususlar için maddeler ekletmiştir. Buna göre:

Dokuzuncu madde: H.z. İsa dininde olan Frenk rahiplerinin hakkında selatin-i pişin-i nüsfet ayı zaman-ı saadetlerinde verilen ahidnamelerde mestur ve mukayyed olan mevadı mahsusan inayet ve ihsan olunan nişan-ı alişan-ı şerifenin mazmunu gerek Pasarofça sulhünden evvel gerek ondan sonra ihsan olunduğu vecihle bilcümle rahiplere ve bahusus üsera tahlisi için ve Roma İmparatorluğu pedertarine tari tayin olunan rehabanlarına müsaade buyurulan hususa badelyevm dahi meri tutulmak üzere taraf-ı hümayun tekid oluna ve şöyle ki kiliselerini mesa-yı şer-i müstelim üzre tamir ve termim ve geldikleri ayinlerde icraya muhalefet olunmaya ve hilaf-ı şer-i şerife ve mugayyir ahidname-i hümayun akçe mutalebesi ve gayri bahane ile pederlerine tari tabir olunan mezbur rahipler ve sairleri de rencide olunmayıp himaye-i padişahi de asude hâl olalar ve müşarünileyh Roma İmparatorunun etvarının büyük elçisi Âsıtane-i Saadet'e geldikte ayinlere ve Kudüs-i Şerif'de vali ziyaretgahlarına ve bazı yerlerde vaki kiliselerine müteallik siparişlerini ilam eyleye¹²⁷

Bu madde ile Osmanlı sınırları içerisinde iken güvenlikleri teminat altına alınan ve dini ziyaret ve seyahat için müsaade alan Avusturyalı din adamları, seyyahlar ve hacılar Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan

(¹²⁶) F. BUHL , " Kudüs " , *İslam Ansiklopedisi* , C.VI, (İstanbul 1993), s.953-959, Kudüs'te bulunan Merakid-i İsa ve Kamane kiliseleri Hristiyanlık dininin önemli mabetlerindedir. Bunun yanında Zeytun Dağı'nda bulunan kilise de önemli bir mabettir.

(¹²⁷) *Nemçelü Ahidname Defteri*, No: 57/1 , s.179-185, ayrıca Pasarofça antlaşmasında bulunan hükümiçin bkz. , a.g.k. , s.59-61

Kudüs ve İstanbul gibi bazı kentleri ziyaret etmişlerdir.¹²⁸ Kudüs-i Şerifte Zeytun Dağı'nda bulunan Yuvakia ve Eta adlı mahallerde ayin yapıp ibadetlerini yerine getirmişlerdir.¹²⁹

Avusturyalı din adamları ve seyyahlar yolculukları esnasında kara ve deniz yolunu takip etmişler, gerekli ihtiyaçlarını ise İstanbul, İskenderiye, Trablusgarp gibi yerlerden temin etmişlerdir.¹³⁰ Sadır olan hükümlerden Devlet-i Âliyye tarafından bu yolcuların emniyet ve huzurlarının sağlanması için çok dikkat gösterilmiş, bu yolculardan ne suretle olursa olsun para talep edilmemesi ve elbiselerine dahi dokunulmaması emredilmiştir.¹³¹

⁽¹²⁸⁾ Nemçe Ahkam Defteri, No: 58/2 , No: 1, 3, 4, 25, 44, 100 vs.

⁽¹²⁹⁾ F. BUHL, a.g.m. , s. 954

⁽¹³⁰⁾ Nemçe Ahkam Defteri, No: 58/2 , No: 80,145, 426, 432, 458,460,vs

III. BÖLÜM

1740-1755 YILLARI ARASINDA OSMANLI-AVUSTURYA TİCARİ İLİŞKİLERİ

A-OSMANLI VE AVUSTURYA'NIN GENEL TİCARİ VAZİYETLERİ

1-Ticaret:

İnsanoğlunun iktisadi hayatında, toplumların ekonomik performanslarını etkilemiş ve uzun dönemler ekonomik büyümeyi mümkün kılmış olan köklü değişimler vardır. Bu değişimler ziraat inkılabı, ticaret ve sanayi inkılabı olarak zikredilebilir.

Tarih sahnesine çıktığı andan itibaren (M.Ö.8000) avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanoğlu zamanla kendisini çiftçi ve çoban toplumlarına dönüştüren ziraat inkılabını gerçekleştirmiş, tarihi süreç içerisinde bu iktisadi faaliyetin yerini ticaret almış ve insanoğlu ticaretle büyük bir iktisadi ivme kazanmıştır. Bu ivme ile XVIII. yy. da başlayan ve insanlık tarihinin seyrini değiştiren sanayi inkılabı gerçekleştirilmiştir.

İktisat tarihindeki gelişmeler, insanoğlunun bilgi ve becerisinin artması ve zamanla kendi dışındaki dünyalara ilgi duymasına paralel olarak gerçekleşmiştir. Yerleşik hayata geçişle birlikte insan toplulukları arasında

(¹³¹) A.g.k. , No: 1, 3, 4, 25, 44, 100, 80, 145, 426, 432 vs.

değiş-tokuş yöntemiyle ticari faaliyetler başlamıştır. İhtiyaç duyulan maddeleri elde edebilmek ve istihsal fazlası ürünleri elden çıkarmak gibi temel sebepler insanları birbirleri ile ticari faaliyetlerde bulunmak zorunda bırakmış, tarihi seyir içinde tekniğin ve ulaşım imkanlarının iyileşmesi ve paranın icadı gibi gelişmeler ile ticari faaliyetlerin temelinde köklü değişiklikler olmuş ve artık "kâr elde etmek" ticari faaliyetlerin yegane sebebi olmuştur.

Mezopotamyalı ticaret kolonilerinin, Fenikelilerin Kızıldeniz kıyısındaki limanlarının ve ipek yolunun varlığı ticari faaliyetlerin daha ilk çağlarda uluslararası boyutlara ulaştığının kanıtlarıdır. Zamanla şehirlerin gelişmesine, nüfus artışına ve siyasi güce paralel olarak artan ihtiyaçlar, gözü pek maceraperestler ve mevcut iktisadi kaynakların yetersizliği gibi sebepler insanoğlunu/Avrupa'yı yeni umut ve yeni dünyalara yöneltmiş, bu çabalar sonucu keşfedilen yeni dünyalar ve yollar ticari faaliyetleri yepyeni bir şekle sokmuştur. Batıda ticaretin yanı sıra diğer iktisadi faaliyetlerdeki, özellikle manifaktür sektöründeki gelişmeler siyasi otoritelerin değişmesi, yeni siyasi güçlerin hakim güç olarak ortaya çıkması ve keşiflerin meydana getirdiği kaos ortamı ticari ve siyasi alanlarda büyük değişikliklere yol açan ve özellikle batılı devletlerin yükselişini sağlayan Kapitalist ekonomik sistemi doğurmuştur. Dönemin en genel geçer iktisadi faaliyeti ticaret olduğundan kapitalizm ticaretin bünyesinde doğmuş zamanla iktisadi menfaatler sebebiyle siyasal bir kuram haline gelmiştir.

Uluslararası ticaret orta çağlardan günümüze kadar bütün iktisadi faaliyetlere egemen olmuş ve iktisadi ritmlerin başlıca düzenleyicisini meydana getirmiştir¹³². Özellikle sanayi inkılabıyla başlayan süreçte mamul ve manifaktür ürünlerin artışı bu ürünlerin pazarlanması sorunuyla birlikte ham madde ihtiyacı sorununu da beraberinde getirmiş bu da kapitalizmin daha fazla hakimiyet sahası

(132) Jean BAECHLER, *Kapitalizmin Kökenleri*, çev. M. A. Kılıçbay, Ankara, 1994, s. 115.

bulmasına yol açmıştır. Tüm bu faktörler de uluslararası ticaretin halen günümüzde dahi yegane iktisadi faaliyet olarak görünmesine yol açmıştır.

2- Osmanlı İmparatorluğu ve Ticaret:

Osmanlı İmparatorluğu'nda, ticaret ve uluslararası ticaret ne durumda idi ?, ticari anlayış ne idi ? ve ticari faaliyetler nasıl cereyan etmişti ?

Her şeyden önce imparatorluğun daha kuruluş döneminden itibaren tarıma dayalı bir iktisadi sistemi benimseyip bu sistemi geliştirmek için yoğun bir performans gösterdiğini belirtmekte fayda vardır. Ortaçağların sonlarına kadar dünyada zirai faaliyetler en genel geçer iktisadi faaliyet idi. Dünyanın her yerinde o dönemde insanların iktisadi faaliyetlerini toprağa göre örgütledikleri görülür. Osmanlılar kuruluş döneminden itibaren askeri, siyasi ve iktisadi yönlerden toprağı esas alan örgütçü bir yapılanmaya gitmiştir. Tımar sistemi bu yapılanmanın somut iz düşümüdür. Toprağa dayalı bu yapılanmanın diğer iktisadi faaliyetlerin gelişimine engelleyici bir rol oynadığı düşünülebilir. Büyük bir tarım imparatorluğu görünümünde olan Osmanlılar ticarete ilgisiz kalamazdı. Bu noktada:

“Türk düşmanının ayağına, hatta barış halinde olduğu düşmanının ayağına mal satmaya gidecek kadar alçalmaz, kafir onun ülkesinde ticaret yapabilmek için yalvarmakta ve Türk yüceliği içinde ona bu işi yapabilmek iznini vermektedir.”¹³³

Gibi görüşler ortaya çıkar. Halbuki meseleyle derinlemesine hemhal olduğunda Osmanlıların ticarete verdikleri önem daha iyi anlaşılacaktır. Tüccarlar sosyal statüde köylü, esnaf ve hatta bir kısım askeri zümre mensubunun da üstünde bir prestije sahiptiler. Ticaret hor görülüp

küçümsenen değil aksine istenilen, övülen ve korunan bir faaliyettir. Vergilendirme sisteminde ticaret az vergi ödeyen, baskıya değil himayeye mazhar bir sektördür, ziraat ve madencilğe oranla vergi yükü çok daha düşük düzeydedir¹³⁴.

İmparatorluğun kurulduğu coğrafya ticari faaliyetleri ve yapılanmayı da etkilemiştir. Yüzlerce yıllık bloklar arası ticaretin geçiş noktası olan Anadolu, Akdeniz, ve Karadeniz geçiş noktası olmanın yanı sıra apayrı dünyalar, uluslar ve kültürler barındırması sebebiyle bizzat kendi ihtiyaçlarından dolayı da ticari faaliyetlerin cereyan ettiği coğrafi bir mekan olmuştur. Osmanlılar yüzlerce yıllık bu geçiş noktasını devralmışlar ve kendilerine has bazı yöntemler ve daha önce mevcut olan düzene göre, bölgedeki ticari faaliyetlere maksimum kazanç sağlayabilmek için müdahalelerde bulunmuşlardır.

Osmanlılar yüzyıllar boyunca bölgede yerleşmiş olan ticari usulleri, seyri ve ilişkileri radikal bir biçimde değiştirmeye kalkışmamış siyasi, iktisadi ve askeri sebepler de göz önünde bulundurularak tedrici bir değişiklik yoluna gidilmiştir. İmparatorluğun batı ile ticaretini Venedik, Cenova ve Floransa gibi Latin Akdeniz devletleri yürütmekte idi. Bu devlete mensup tüccarlar batının mamul maddelerini getirip doğudan gelen ipek ve baharatı satın alırlardı¹³⁵. Osmanlılar uzun süreden beri yerleşmiş olan bu manzaraya yavaş yavaş ve ciddi bir biçimde müdahalede bulunmaya başlamışlardır. İmparatorluğun kurulduğu coğrafyanın stratejisi ona bu hakkı vermekte idi.

XIV. yy. in sonlarına doğru Bursa ve Edirne gibi şehirler ticari yönden önem kazanmaya başlamış I. Bayezid'in Erzincan, Amasya ve Tokat'ı fethiyle İpekyolu Bursa'ya bağlanmış ve Trabzon deniz yolunun önemi azalmıştır. Antalya ve Alanya gibi liman kentlerinin de ele geçirilmesiyle Baharat Yolu da

(133) Robert MANTRAN, "Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar", **Tarih ve Toplum** , S. 16, 1985, s.21.

(134) Mehmet GENÇ, "XV ve XVI. Yüzyıllarda, Osmanlı Devletinde İç ve Dış Ticaret" , **XV ve XVI Asırları Türk Asrı Yapan Değerler** , İstanbul, 1997,s. 397-398.

(135) GENÇ,a. g. m. , s.398.

büyük ölçüde Osmanlılar'ın kontrolü altına girmiştir. Mısır, Suriye ve Irak'ın fetihleri, Doğu Akdeniz'i; Kırım ve Trabzon gibi yerlerin fethi de Karadeniz'i Osmanlılar'ın kontrolü altına sokmuştur.

Osmanlılar Akdeniz ve çevresindeki ticari faaliyetlere hakim olabilmek için Venedik, Cenova ve Floransa'nın tekelci eğilimlerine müdahale etmiştir. İlk olarak ticari amaçlar için kapütilyasyon/ımtiyaz vermek yoluyla İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi devletler Akdeniz'e ipek ve baharat ticaretine dahil edilmek istendi. Bunun yanı sıra Anadolu ve Rumeli'deki bölgelerde daha önce uygulanan açık Pazar politikalarına son verilip daha faal ve korumacı bir politika izlendi, Karadeniz yabancı tüccarlara kapatıldı ve büyüyen şehirlerin iç ticaret hacmi yerli tüccarların denetimine sokuldu¹³⁶.

Dış ticarete bu dönemde (XV ve XVI. yüzyıllarda) yabancı tüccarlar % 5-7 oranında gümrük vergisine tabi tutulurken yerli tüccarlara % 2-4 oranında bir tarife uygulanmıştır.

Sultan Selim ve Sultan Süleyman zamanında yapılan fetihlerle Osmanlı İmparatorluğu büyük bir siyasal güç olmanın yanısıra büyük bir ekonomik güç haline de gelmiştir. Sultan Selim'in fetihleriyle İpek ve Baharat yollarının kontrolü ele geçirilirken II.Bayezid ve Kanuni'nin yapmış oldukları fetihlerle Akdeniz ticaretinin kontrolü ele geçirilmiştir.

Birbirlerini destekler nitelikteki bu icraatların ortak sonucu olarak Osmanlılar dış ticarete ve Akdeniz ticaretinde önemli bir konuma yükselmiştir. Akdeniz'de ticari faaliyetleri icra eden tüccarlar da değişmiş ve artık Osmanlı tüccarları Akdeniz'in ticari trafiğinde daha aktif bir rol almaya başlamışlardır.

Osmanlılar dış ticarete pasif bir rol üstlenmiş gibi görünmelerine rağmen aslında son derece realist ve rasyonalist politikalarla bilakis bu

(136) GENÇ, a. g. m. , s.399.

bloklar arası ticarete aktif bir rol oynamışlardır. Her şeyden önce Osmanlılar doğu ve batı arasında, Akdeniz ve Karadeniz'i de içine alan devasa bir coğrafyaya yayılmışlardır, bu coğrafyada meskun olan Osmanlılara tabi milletlerin ihtiyaçları ve bunun yanında doğu ve batının bizzat ticari ilişkilere olan ihtiyaçları Osmanlı İmparatorluğu'nu pasif görünümlü fakat aktif yapılı bir ticaretin içerisine itmiştir. Geçiş noktasında yer alan Osmanlılar doğu ve uzak doğu gibi yerlere gidip emtia ve eşya getirip bunları batıya giderek satmak yerine İpek ve Baharat yollarını kontrol altına alarak ve batılı devletlere kapitülasyonlar vererek bu devletler için Osmanlı coğrafyasını bir cazibe merkezi haline getirmiş, karşılığında batılı devletlere uyguladığı gümrük tarifeleriyle büyük kazançlar elde etmişlerdir.

Yeni dünyanın ve yeni ticaret yollarının keşfinden sonra kapitülasyonlar/imtiyazlar Osmanlı sultanları tarafından Osmanlı coğrafyasındaki ticari canlılığı koruyabilmek için verilmeye başlanmıştır. Artık yüzlerce yıl boyunca doğunun zenginliklerini ele geçirebilmek için silahlarıyla akın ve taarruzlarda bulunmuş olan Avrupalı askerlerin ve şövalyelerin yerlerini yine aynı amaç için tacirlerin yaptığı ticari akınlar almıştır.

3- Dünya Ticaretinde Avrupa Lehine Değişen Dengeler:

Yeni dünyanın keşfiyle birlikte Amerika kıtasından Avrupa'ya akan kıymetli madenler Osmanlı ekonomisini etkisi altına almıştır. Altın ve gümüş arasındaki dengenin bu akım sonucu gümüş lehine bozulması altın sıkıntısının yanı sıra fiyat hareketlerine de sebep olmuştur¹³⁷. Böylece mevcut iktisadi dengeler merkantilizm ve batı lehine ticaret aracılığıyla değişime başlamıştır.

(137) Halil İNALCIK, *The Ottoman Empire; The Classical Age, 1300-1600*, London, 1973,s. 49.

Osmanlılar kıtalararası rekabete karşı Akdeniz'de ticari mücadelelerde bulunurken, Avrupalılar Ümit Burnu'nu keşfederek Hindistan'a ulaşıp batı dünyası adına "baharat ticareti" hamlelerinde bulundular.

Osmanlı İmparatorluğu bir takım fetih ve seferler ile (Mısır, Suriye, Bağdat, Basra ve Aden'in fethi; Hint Denizi seferleri) dünya ticaret yollarındaki değişimlerin menfi tesirlerini ortadan kaldırıp doğu transit ticaretinin deniz yoluyla batıya ulaşmasını engellemek için yıllarca mücadelelerde bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bağlamda XVI. yy. ın ilk çeyreğinde girişmiş olduğu Akdeniz'i Hindistan'a bağlama teşebbüsü ve bu bölgeden Portekizli'leri kovarak siyasi bir denge kuşağının tesisine çalışması akim kalmıştır¹³⁸. Fakat buna rağmen Osmanlılar sürekli olarak doğu-batı maden istikametinde bir köprü olarak kaldı; bu durum, Osmanlı para sistemini ve Osmanlı parasının değerini etkiledi. Esasen Osmanlı İmparatorluğu yabancı paraların İmparatorluk sınırları dahilinde serbestçe dolaşımına izin vermiştir¹³⁹. Bu değişim süreci içinde hem Akdeniz ticareti hem de Kızıldeniz ticareti batılıların eline geçmeye başlamıştır.

Bu bağlamda zikredilen batılı devletler Atlantik'ten gelen İngiltere ve Hollanda'dır. İngilizler, Osmanlı sultanından XVI. yy. da aldıkları imtiyazlar ile Akdeniz ticaretinde önemli bir pay elde etmişler, hemen kısa bir süre sonra aynı imtiyazları elde eden Hollanda bu coğrafyada önemli bir tüccar devlet kisvesine bürünmüştür. XVI. yy. da Avrupa'da sanayi ve ticarete olan kapitalist gelişim, Avrupa'yı kıtasal derinliklerine kadar işlemiştir. Dünya ticareti için bu dönemde önemi ortada olan Akdeniz batılı devletler tarafından (Avusturya, Venedik, Fransa vs.) -çağın koşulları göz önüne alınca –

(138) Fernand BRAUDEL, II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, çev. M. A. KILIÇBAY, Ankara, 1993.

(139) Halil SAHİLLİOĞLU: " Osmanlı Para Tarihinde Dünya, Para ve Modern Hareketlerin Yeri, (1300-1750) ", Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar, Gelişme Dergisi, (Özel Sayı, 1978),s. 21.

istisnai bir kara ulaşımı aracılığıyla kavranmış, yakalanmış ve kuzeye doğru uzatılmıştır¹⁴⁰.

Tüm bu gelişmelere rağmen, Uzak Doğu ve Hint ile Avrupa arasında Yakın Doğu'dan geçen beynelmilel ticaret yolu yeni ticaret yolları keşfedildikten sonra önemini derhal kaybetmemiş, Baharat ve İpek Yolu daha bir asır yeni yollarla rekabet ve mücadele halinde bulunmuştur¹⁴¹.

Levant ticaretinde Venedik ve Fransa ikinci plana düşmüş artık Akdeniz'e baharatı İngilizler ve Hollandalılar getirmeye başlamıştır. Levant ticareti esas itibariyle Osmanlı'nın istihsalatı ile (pamuk, pamuk ipliği, pamuklu bezler, mazi, sof, tiftik, yün, deri, moroken, balmumu, sabun, tıbbi ecza ve İran ipeği) batının sanayi mamülatı ve müstemleke mahsülleri (kumaş, baharat, kurşun, kalay, kırmızı boya, nakit para) arasında bir mübadele mahiyetini almıştır.

Dünyada ticaret adına yeni keşifler ve buluşlarla başlayan bu dönemde ufuklar devrin teknik imkanları sayesinde denizlerde olmuştur. Teknik imkanlarla kontrol altına alınan okyanuslar insanoğlunun dünyayı küçültebilmesini mümkün kılmıştır. Denizlerin/okyanusların kontrolüyle birlikte ticaret mevcut iktisadi faaliyetler arasında en çok ivme kazanan ve popüler olan bir iktisadi faaliyet haline gelmiş, bu durum kısa zamanda kapitalizmi doğurmuştur. Ticari kapitalizmin gelişimine paralel olarak Atlantik'in/kuzeyin deniz devletleri olan İngiltere ve Hollanda esaslı bir biçimde dünyaya yayılmışlar ve dünya ticaretinde İspanya ve Portekiz gibi XV ve XVI. yy. larda önemli rollere sahip olan aktörlerin yerlerini almışlardır.

XVI. yy. dan itibaren Osmanlı coğrafyasında da uluslararası ticareti tekellerine alan İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar, Osmanlı sultanından aldıkları imtiyazlar ile Doğu Akdeniz'de örgütlenmişler bu doğrultuda şirketler

(140) Fernand BRAUDEL, a. g. e. , s. 256-57.

(141) Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi* , (İstanbul 1996), 148.

kurmuşlar (Levant Company) ve Osmanlı coğrafyasında konsüler ağlar örmüşlerdir.

4- Avusturya-Roma İmparatorluğu ve Ticaret:

Bu dönemde Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun yukarıda izah edilmeye çalışılan trendin dışında olduğu görülür. Avusturyalılar bu dönemde Polonya ve Rusya ile savaş halinde idiler¹⁴². Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu ile olan mücadeleler ve Avusturya'nın bir kara devleti oluşu, Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun uluslararası ticari gelişimlerin ve faaliyetlerin otomatikman dışında kalmasına yol açmıştır. XVI ve XVII. yy. larda Habsburglar ile Osmanlılar arasında çok sınırlı bir ticari münasebet olduğu görülür. XVII. yy. ın ilk yarısının sonunda, Asıtane-i Saadette bulunan Avusturya temsilcisinin iki imparatorluk arasında düzenli bir ticaretin kurulması için uygun imtiyazlar almasına rağmen Venedik ve Fransa'nın karşı çıkması sonucu bu faaliyet başarısız olmuştur. 1665 yılında Avusturya ticareti yararına bir ferman çıkarılır böylece Tuna yolu ile Rusçuk'un ötesine varmayan bir kauçuk ticareti ortaya çıkar Habsburglar 1682 yılında iflas edecek olan bir doğu kumpanyası dahi kurmuşlardır¹⁴³.

Habsburglar Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) muahedelerinden sonra Tuna boyunda yerleşmişlerdir. Bu bölge ülkenin yeni pazar ve hammadde kaynağı haline gelmiştir.¹⁴⁴ Böylece bu bölge Avusturya'nın yapacağı iktisadi hamleler için yeni bir saha olmuştur.

(142) Robert MANTRAN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* , çev. Server TANILLI, (İstanbul 1995 , C. I, s. 342.

(143) Robert MANTRAN, a. g. e. , s. 342.

(144) Karl VOCELKA, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri", I.Ü. E. F. T. D , 1978. , 5-29.

Habsburglar'ın, Tuna boyundaki fetihleri yeni pazar imkanları yeni müteşebbislerin ortaya çıkmasını sağladı ve Avusturya manifaktürü gelişmeye başladı¹⁴⁵. Bu gelişim hammadde ve Pazar ihtiyacını doğurmuş bu talep doğrultusunda hareket eden kara devleti Avusturya ilk olarak komşularıyla ticari diyaloga geçmiştir. Bu diyalog Avusturya tüccarlarını Osmanlı topraklarına ve daha sonra Osmanlı karasularına yöneltmiştir.

Avusturya'da nehir, deniz ve kara ulaşım sistemi ıslah edilmeye çalışılmıştır. Tuna Nehri üzerindeki askeri ve sivil donanma büyümüş yeni bir teknoloji ile nehir ulaşım filosu meydana getirilmiştir¹⁴⁶. 1719 yılında Pasarofça Ticaret Antlaşması ile Osmanlı sultanından alınan imtiyazlar ile birlikte ticari güçlenmeyi artırmak için hareket eden VI. Karl öncelikle bir donanma oluşturmaya çalışmıştır. Bu dönemde ulusal donanmaları olmayan Habsburglar Napoli ve Sicilyalı korsanların hizmetlerinden istifade etmişlerdir. VI. Karl Trieste Limanı'nı Venedik'in rakibi haline getirmeye çalışmıştır. Bu limana büyük serbestiler tanınmış, hatta 1719'da bir "Avusturya-Doğu Akdeniz Kumpanyası" dahi kurulmuş, üs olarak Trieste, İstanbul ve Selanik kullanılmıştır. Bu kumpanya iyi bir başlangıç yapmış fakat 1736-39 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişilen savaş sonucu oluşan kayıplar ile iflase sürüklenmiştir¹⁴⁷.

Ticari ve siyasi stratejiye sahip olan ve Avusturya'yı Adriyatik'e dolayısıyla Akdeniz'e bağlayan Trieste ve Fiume serbest liman olarak ilan edilmiş ve bu iki liman Avusturya'nın Akdeniz ticaretinin gelişiminde hayati roller oynamıştır.

Habsburglar dış ticareti geliştirecek olan karayolları da yapmışlardır. 1728 yılında Semmeringstrasse, Viyana ve Trieste'yi birbirine bağlamışlardır.

(145) İlber ORTAYLI, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I* , Ankara 2000,s. 4-6.

(146) İlber ORTAYLI, a. g. e., s.5.

(147) Robert MANTRAN, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu* , çev. M. A. KILIÇBAY, Ankara 1995, 143.

1722'de posta sisteminin ıslahı ve devletleştirilmesi merkezi devletin güçlenmesi ile ticaret ve maliyenin ıslahında önemli bir adım atılmış oldu¹⁴⁸.

Habsburglar için Akdeniz ticareti hayati bir öneme sahipti. Çünkü uzak denizler ve Okyanus aşırı kolonilerle ilişki kurmakta başarısız olunmuş, zikredilen bu coğrafya Atlantik/kuzey devletleri tarafından paylaşılmıştır. Habsburglar'ın denizciliği, teknik kapasite ve güç yönünden bu dönemde uzak denizlere ulaşacak kapasitede değildir. Bu nedenle Habsburglar, dış ticaret hedeflerinde Balkanlar ve Doğu Akdeniz'e yönelmek zorunda kalmışlardır.

B.1740-1755 YILLARI ARASINDA OSMANLI-AVUSTURYA TİCARETİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer devletlerle olan siyasi ve ticari ilişkilerine, incelenmek üzere müracaat edildiğinde bu ilişkilerin Osmanlı arşivlerinde Ahid-name Kataloglarında mukayyed olduğu görülür. 1740-1755 yılları arası dönemde Osmanlı-Avusturya siyasi ve ticari ilişkileri hakkında bize yegane malumat veren vesikalar ahid-namelerdir.

Osmanlı arşiv kayıtlarına bakıldığında Osmanlı siyasi ve ticari ahid-namelerinin Düvel-i Ecnebiyye Defterleri bünyesinde bulunduğu görülür. 1740-1755 yılları arasındaki dönemde Osmanlı ve Avusturya ticari ilişkileri hakkında malumat sahibi olabilmek için 57/1 ve 59/3 nolu Düvel-i Ecnebiyye Defterleri bünyesinde bulunan 1700-1755 yılları arasındaki Osmanlı-Avusturya ahid-namelerine bakmak zorundayız. Fakat bundan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda ahid-namelerin ne olduğuna ve hangi misyonu üstlendiğine bakmak gerekmektedir.

(148) İlber ORTAYLI, a. g. e. , s.5-6.

1- OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AHİD-NAMELER

Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı devletlerle olan ticari ilişkileri hakkında malumat sahibi olabilmek için, müracaat edilmesi gereken en önemli Osmanlı arşiv vesikalarının başında ahid-nameler gelir. Ahid-nameler, Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nin içerisinde bulunup, diğer devletlerle yapılmış olan ticari ve siyasi antlaşmaları içerir. Kendine has bir üslup ve tarzla tutulmuş olan ahid-nameler Osmanlı dünya görüşü ve Osmanlı düşünce yapısı arka plan olarak ele alındığında mana kazanmaktadır.

Ahid-name " vasiyet etmek, ısmarlamak, yemin edip söz vermek, eman vermek ve zimmetine almak" anlamındaki Arapça ahd ve Farsça name kelimelerinden meydana gelen bir birleşik isimdir¹⁴⁹.

Kelimenin " eman vermek ve himayesine almak " manalarındaki kullanımı gayri müslimler ile ilgilidir. Darü'l-İslama eman ile giren harbi ve zu-ahd, İslam ülkelerinde yaşayan ve kendilerine can, mal, ırz ve namus ile din güvenliği verilerek Allah ve Resulü'nün himayesine alınan gayrimüslimlere (zimmi) ehlü'l-ahd, onlara verilen hakları ihtiva ve garanti eden resmi belgelere de ahid (ahid-name) denilmiştir¹⁵⁰.

Osmanlılarda ahid-name, yabancı devletlere verilen ticari imtiyazları veya sulh antlaşmalarını ihtiva eden belgelerdir¹⁵¹. İmtiyaz bir devletin kendi ülkesinde özellikle yabancı kişi, zümre, kurum veya devletlere verdiği bazı iktisadi hak ve ayrıcalıklardır¹⁵². Avrupalı tüccarlara ve şirketlere verilen ayrıcalıklar İslam hukukunun umumi eman ve ahid anlayışına dayandırılmış,

(149) Mustafa FAYDA " Ahid-name ", TDV İ. A. , İstanbul 1988, c. I,s. 534.

(150) Mustafa FAYDA, a. g. m. ,s. 536.

(151) Mübahat KÜTÜKOĞLU, " Ahid-name (Türk Tarihi) ", TDV İ. A. , c. I, 536.

(152) Halil İNALCIK, " İmtiyazat (Osmanlı Dönemi) ", TDV İ. A , c. 22, 242.

dolayısıyla bu ayrıcalıklar genellikle devlet başkanının veya naibinin tek taraflı iradesi ile bahşedilmiştir¹⁵³.

Osmanlı sultanının emanına mazhar olmuş batılı devletlerin müstem (eman sahibi, kendisine eman verilmiş) tüccarları böylece Osmanlı coğrafyasında -kara,deniz ve nehirlerde- seyr ü sefer, ikamet ve ticari faaliyetler esnasında birtakım faaliyetler elde etmişler¹⁵⁴ ve merkantilist yönelimleri gereği Osmanlı coğrafyasına akın etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu yakın doğuyu yeni dünyanın ve yeni yolların keşiflerinden sonra canlı tutmaya çalışmış ve bu doğrultuda yabancı/batılı devletlere imtiyazlar vermiştir. Bir devlete ahid-name verilirken, fıkıh prensipleri imtiyaz talebinde bulunan devletten siyasi beklentiler iktisadi ve mali çıkarlar Hıristiyan dünyadan müttefik edinmek düşüncesi, temininde zorluk çekilen hammadde veya mamul eşyayı sağlayabilmek gibi hususlar göz önünde bulundurulmuş, ayrıca gümrük gelirleri ve hazineye nakit para temini de hedeflenmiştir¹⁵⁵.

Ticari imtiyazların verildiği ahid-namelerde belli başlı hususlar üzerinde durulurdu. Bu hususlar birkaç grupta zikredilebilir.

1.1.Şahsi Hukuk

Osmanlı coğrafyasında ticaret yapan ve Osmanlı topraklarında oturan tüccar/müsteminlere hukuki bazı haklar tanınmıştır. Bu hakların başında özgürlük, haraç ve yağmadan korunma gelir. Tüccar / müsteminler giyim ve yaşam tarzlarında serbest bırakılmıştır¹⁵⁶. Tüccar / müsteminlerin, veraset, kefalet ve borç hususlarında da bazı hakları vardır. Bir tüccar / müstemin öldüğü zaman malı ancak varislerine intikal eder, şayet varisi yoksa mirası ve

(153) Cengiz KALLEK, " İmtiyazat ", TDV İ. A., c. 22, 242.

(154) Bu husus için bkz. muhtelif düvel-i ecnebiyye defterleri.

(155) Halil İNALCIK, a. g. m, s.246; ayrıca bkz. Muhtelif Düvel-i Ecnebiyye Defterleri

(156) Mübahat KÜTÜKOĞLU, a. g. m. ,s. 538.

malı ilgili konsolos veya elçiye teslim edilirdi¹⁵⁷. Tüccar/müsteminlerin Osmanlı coğrafyasında kendi aralarında ya da Osmanlı tebasıyla olan davaları şu yolla halledilirdi: kendi aralarında ortaya çıkan davaları konsolosları veya elçileri hallederken Osmanlı tebasıyla olan davalarını kadı hallederdi. Şayet Osmanlı tebasıyla aralarında vuku bulan dava 4000 akçeden fazla ise dava İstanbul'a havale edilirdi¹⁵⁸.

1.2.Diplomatik misyona tanınan haklar

Osmanlı İmparatorluğu'ndan imtiyaz/kapitülasyon alan devletlerin Osmanlı coğrafyasında çeşitli bölgelerde konsolosluk açmalarına müsaade edilmiştir. Zaten çoğu devletin Asitane-i Saadet/İstanbul'da daha erken zamanlardan itibaren elçi/temsilci bulundurmuş oldukları görülmektedir.

Bu temsilciler İstanbul'da devletlerinin menfaatleri doğrultusunda siyasi ve diplomatik icraatlarda bulunmuşlardır. Kapitülasyonların verilmeye başlanmasıyla birlikte kapitülasyona mazhar olan devletlerin Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde –Akdeniz, Kıbrıs, Balkanlar ve Mısır- ve çeşitli Osmanlı şehirlerinde –Selanik, Halep vs.- konsolosluklar tesis etmiş oldukları görülmektedir. Bu konsolosluklar ilgili devletlerin menfaatleri özellikle ticari çıkarları için adeta lojistik görevi yapmışlardır.¹⁵⁹

Osmanlı coğrafyasında bulunan, ahid-nameli devletlerin konsolosları çeşitli haklara sahip idiler. Osmanlı himayesinde buldukları için

(157) BOA, *Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçe Ahid-name Defteri*, n. 57/1, 64-65.

(158) Mübahat KÜTÜKOĞLU, a. g. m. ,s. 538; Pasarofça Ticaret Muahadesi'nde ilgili rakam 3000 akçe olarak belirtilmiştir. Bkz. DED, *Nemçe Ahid-name Defteri* n. 57/1, 66

(159) Bu konsoloslukların kurulduğu coğrafya ve ifa ettikleri siyasi ve ticari misyon için bkz. DED, *Nemçe Ahkam Defteri*, n. 58/2.

hapsedilemezler ve evleri mühürlenemezdi. Osmanlı İmparatorluğu konsolos tayinlerinde ilgili konsolosun hak ve salahiyetini gösteren beratlar verirdi.¹⁶⁰

Elçi ve konsoloslar istedikleri şahısları yasakçı ve tercümanları hizmetlerinde istihdam edebilirlerdi. Nitekim bu hususta 58/2 nolu Nemçe Ahkam Defteri'nde birçok hüküm yer almaktadır.

Konsolosların kendi bayrakları altındaki gemilerle yapılan ihracat ve ithalattan alacakları "konsolosluk hakkı"nın eksiksiz olarak verilmesi gerekli idi. Zaten bir devletin bayrağını taşıyan gemi, o şehirdeki kendi konsolosunun izni olmadıkça limanı terk edemezdi¹⁶¹.

1.3.Seyr-i sefain ve ticaret

Tüccar gemilerinin tam bir emniyet ve serbestlik içinde Osmanlı limanlarına gelip gitmeleri, tüccarlarının Osmanlı şehirlerinde huzur içinde ticaret yapmalarını temin etmek için ahid-namelerde çeşitli maddeler yer almıştır.

Ahid-name verilmiş devletlerin bayraklarını taşıyan gemiler Osmanlı karasularında serbestçe dolaşır, Osmanlı limanlarına girip çıkabilirlerdi. Çeşitli sebeplerle sığınmak zorunda kaldıkları limanlarda ücretlerini ödemek suretiyle erzaklarını temin edebilirlerdi. Girdikleri limanlarda her türlü taarruzdan mahsun ve mahfuz idiler. Fırtınanın gemilerini karaya atması halinde kendilerine yardım edilip malları teslim edilir, denizde sefer halinde Osmanlı gemileriyle karşılaştıklarında dostane bir davranış görürlerdi¹⁶².

(160) Mübahat KÜTÜKOĞLU, a. g. m. ,s. 538.

(161) Mübahat KÜTÜKOĞLU, a. g. m. ,s. 538.

Ahid-name verilmiş olan devletler için bu ahid-namenin en önemli noktası şüphesiz ticari hususlardı. Bir tüccar/müstemin Osmanlı İmparatorluğu'na kara, deniz ve nehir yoluyla serbestçe gelip gitme ve ticaret yapma hakkına sahip kılınmıştı. Bunun yanı sıra bu tüccarlar ticaretleri esnasında çeşitli hususlara uymak zorunda idi; Osmanlı kanunlarına göre imparatorluk sınırları dışına çıkarılması yasaklanmış olan stratejik malların ticaretini yapamazlar idi¹⁶³.

Ahid-namelerde belirtilmiş olan hususların en önemlilerinden birisi de ilgili devletin, Osmanlı coğrafyasında yapacağı ticaret için ödemesi gereken gümrük resmi ve bunun miktarıdır.

İlk devir ahid-namelerinde gümrük resminin "adet ve kanun üzere " alınacağına temas edildiği halde daha sonraki ahid-namelerde alınacak resmin yüzde oranları da belirtilmeye başlanmıştır¹⁶⁴. XV ve XVI. yy. larda gümrük resminin oranı % 5-7 iken XVII. yy. dan itibaren bu oranın % 4-2'ye düştüğü görülmektedir.

Osmanlı coğrafyasına deniz yoluyla gelen tüccar malından sadece bir defa karaya ilk çıktığı iskelede kara yoluyla gelmişse sınırı geçtikten sonraki ilk gümrükte kendisinden gümrük resmi tahsil edilirdi. Gümrüğü ödenen mal satılmayıp başka bir Osmanlı kentine götürüldüğü takdirde o maldan ikinci defa gümrük talep olunmaz idi¹⁶⁵.

Tüccara ait mallara mal sahibinin veya kaptanının rızası olmadıkça dokunulmaz ve karaya çıkarılmazdı. Karaya çıkarılmayan bu mallardan gümrük alınmazdı.

(162) Mübahat KÜTÜKOĞLU, a. g. m. , s.538; ayrıca bu husus için bkz. **DED, Nemçe Ahid-name Defteri**, n. 57/1, 63-70.

(163) Bkz. **DED, Nemçe Ahid-name Defteri**, n. 57/1, 63-70.

(164) Mübahat KÜTÜKOĞLU, a. g. m. , s.538.

(165) Bkz. **DED, Nemçe Ahid-name Defteri**, n. 57/1, 63-70.

Tüccarlara ait gemiler Osmanlı limanlarını terk ederken selametlik akçesi adı verilen bir miktar para öderlerdi¹⁶⁶.

2- OSMANLI-AVUSTURYA AHİD-NAMELERİ (1719-1755)

Bu dönemde tutulmuş olan ve bu gün Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde 57/1 ve 59/3 numaralı düvel-i ecnebiyye defterleri Nemçe Ahid-name defteri adı altında olan defterlerde mukayyed olan ahid-nameler bazı siyasi antlaşma metni dışında (1699 Karlofça Muahadesi, 1718 Pasarofça Muahadesi ve 1739 Belgrad Muahadesi), tamamen Avusturya-Roma İmparatorluğu ile yapılmış olan ticari antlaşmalara bu antlaşmaların suretlerini, tercümelerini ve Avusturya-Roma İmparatorluğu'na verilmiş olan imtiyaz/kapitülasyonları kapsar.

Bu imtiyazlara bakacak olduğumuzda, bu imtiyazların Pasarofça Ticaret Muahadesi (1719) Osmanlı-Avusturya Seyr-i Sefain Sözleşmesi (1725-1727), Osmanlı-Avusturya Paseporte ve Patente Sözleşmesi ve Toskane'ye verilmiş olan ticari imtiyazlar (1747) olduğunu görmekteyiz.

Bu imtiyaz/kapitülasyonların mahiyet ve maddeleri şöyledir:

1.Pasarofça Ticaret Ahidnamesi:

Birinci Madde:

Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya reayası karadan, denizden ve nehirден bila-mani alışveriş yapabilir. Gerek Avusturya-Roma İmparatorluğu memalikinden, gerekse imparatorun tasarrufunda olan İspanya Netherlandesi ve İtalya memleketlerinin reaya ve berayaları, sınıflarına, milletlerine ve

(166) Mübahat KÜTÜKOĞLU, a. g. m. , s.539.

dinlerine bakılmaksızın, memalik-i mahrusede barut ve sair alât-ı harpden gayri memnu'atdan olmayan her nevi emtia ve eşyalarıyla alış-veriş ve mübadele yapabilirler. Roma İmparatoru'nun bayrak ve patenteleri ile gelen bütün gemiler, Devlet-i Âliyye'nin iskelelerine varıp, gelip rızk meta'larını çıkarırlar. Gemileri fırtınadan ve herhangi bir sebepten zarar ve ziyana uğrarsa, Devlet-i Âliyye'nin iskelelerinde tamir ve kalafat oluna ve tüccarlarının kifaf-ı nefisleri için gereken me'kûlat ve şarapları akçeleri ile tedariklerine kimse mani olmaya.

İkinci Madde:

İki devlet tüccarının gemileri Tuna nehrinden bila-mani işleyip ticaret edeler. İmparatora tâbi tüccarlar Tuna nehri ile götördükleri emtia ve eşyayı Vidin ve Rusçuk ve sair mahallere çıkarıp, istedikleri yerlerde cari olan ücret ile arabalara yükleyerek nakledebilirler. Roma İmparatoru tüccarının Tuna'daki gemileri Karadeniz'e çıkarmak için Tuna nehriyle Ibrail, Isakça, Kili ve sair Karadeniz'e işleyen şayka ve gemilerin bulunduğu iskelelere varıp eşya ve emtiaların ihraç ve Karadeniz'e işleyen tüccar gemilerin yüklenmesine ve İstanbul, Kırım, Trabzon, Sinop ve sair Kradeniz iskelelerine gidip gelmelerine engel olunmaya.

Üçüncü Madde:

Tarafeynin tüccarı, kara, deniz ve nehirden getirdikleri emtia'dan bir defa, bir mahalde ve yine Osmanlı topraklarından aldıkları emtiadan %3 hesabı üzere gümrük resimlerini eda ettikten sonra %3 ten ziyade talep ve diğer müsteminlerden üçyüz akçe selamet akçesinden başaka sair bahaneler ile akçe talep olunmaya. Osmanlı topraklarına gelen tüccarların gümrükleri, emtia ve eşyalarının pahasına göre alına bu konuda gümrük eminleri tüccarları taciz ve tazyik etmeyeler. Osmanlı topraklarından emtia ve eşya

satın alıp karşılığında gümrüklerini ödeyip ellerinde tezkere bulunan tüccarlar Seddü'l-bahir hisarlarına vardıklarında taciz olunmayalar. Bir defa gümrük ödeyen tüccarlar emtialarını satamayıp başka iskeleye gittiklerinde tekrar gümrük talep olunmaya ve yedlerine müş'ir tezkere verile. Tarafeynin tüccarı getirdikleri ve götürdükleri eşyaların gümrüğünü ödemeyip kaçarlar ise yakalandıklarında kanunu kadim üzre cebren iki kat gümrük nakit akçelerinden gümrük resmi alınmaya, Devlet-i Âliyye'nin dostlarına tabi müstemîn tüccarından gümrük resmi alınmaya. Eşya var ise bu eşyalardanda gümrük talep olunmaya.

Dördüncü Madde:

Osmanlı ile dostluk halinde olan kralların müstemîn tüccarı Memalik-i mahsureden aldıkları emtia ve eşyayı Avusturya tüccarı dahi alıp memleketlerine götürebilirler. Memnuat'tan olan eşyaya izin verilirse, imparatorun hatırı için bu tüccarın bu malları almalarına izin verile.

Beşinci Madde:

Memalik-i mahsurenin Akdeniz yalılarında ve adalarında sair kralların her ne mahalde konsolos ve tercümanları var ise tüccar taifesinin emnü rahatları için Avusturya Roma İmparatorluğunda Asitane-i saadetde mukim elçileri marifetiyle konsolos, tercüman ve maslahatgüzar vaz'ı caiz olup yedlerine senet verile, kadimden konsolosluk bulunmayan bir bölgede konsolosluk açmak talep olunursa bu husus o bölgenin idarecilerine bildirile. İmparatora tâbi tüccardan biri ölürse emval ve eşyasına dokunulmaya ve durum ilgililere havale edile. Bazı yerlere yalnızca tercüman tayin etmek isterler ise buna müsaade edile. İmparatorun konsolos ve tercümanları bütün tüccar ve işgüzarları, bunların hizmetkarları cizye ve tekâlif-i saire talebiyle

rencide edilmeyeler ve yine bu zümre herhangi bir husus için (bey-i şıra, ticaret, kefalet) kadıdan hüccet ve temessük alalar kavga durumunda bunlar taciz olunmayıp tercümanları marifeti ile davalarda hazır bulunalar gereken cezayı konsolos ve vekilleri, tercümanları infaz eyleye. Eğer bunların bir kişiden alacakları var ise zabıtları aracılığı ile şer'le talep olunmaya. İmparatora tâbi konsolos ve vekilleri ya da tercümanları veya tebâ ve tüccarından biriyle bir diğer kişinin davası olursa, üçbin akçeden yüksek davaları Asıtane-i saadet'e havale oluna. Eğer mesfur tüccarın birbirleriyle kavgaları olur ise bu durumu konsolosları hallede. Eğer gitmek üzere olan bir gemide kavga olur ise, gemi yolundan alıkonulmayıp bunu konsolosları hallede ve tüccar, tercüman gelinceye kadar mahkemeye çıkarılmaya. İmparatora tâbi tüccardan, vardıkları bölgelerin idarecileri tarafından hazine talep olunmaya.

Altıncı Madde:

Osmanlı tüccarlarının Avusturyaya vardıklarında emniyet ve rahatlamları için bir şebender vaz'ı caiz ola. Elinde berat-ı âlişan olan şebender Avusturyaya vardığında eline imparator tarafından himaye olunmaları için hakim ve zabıtlara hitaben senet verile. Osmanlı tüccarlarından biri İmparatorun topraklarında vefat ederse emval ve eşyasına dokunulmayıp gereken müdahaleyi şebender yapa.

Yedinci Madde:

Roma İmparatoruna tâbi tüccar gemileri memalik-i mahruse iskelelerinden birine gelip demir attıklarında, istedikleri kadar ikamet edeler, kendi rızaları ile eşyalarını çıkarmazlar ise, hiçbir şey yapılmaya.

Sekizinci Madde:

İmparatorun tüccar gemileri fırtınaya tutulup batma tehlikesi geçirdiğinde, bunlara yardım edile, gemi şayet batar ise karaya çıkan eşyasına ve geminin iâşesine dokunulmayıp en yakın konsolosa teslim edile.

Dokuzuncu Madde:

Osmanlı tüccarı Avusturya tüccar gemileri ile sefer ve nakliyatta bulunur ise, Fransa, İngiltere ve Netherland gemilerine verilen rüsumatı bunlara vereler.

Onuncu Madde:

Osmanlı tüccar gemileri Akdenizde gezen Maltiz ve sair korsan gemilerinden saldırıya uğrar ise bu durum Avusturya gemilerine isnad edilmeye.

Onbirinci Madde:

Avusturya tüccarının gemileri, eşya ve asker nakli için veya diğer hususlar için rencide edilmeye.

Onikinci Madde:

Tarafeynin harp gemileri denizde karşılaştıklarında birbirlerini dostça selamlayalar.

Onüçüncü Madde:

İmparator tüccarından biri, ticaret ya da ziyaret için istediği mahale gidebilir.

Öndördüncü Madde:

İmparator tüccarına simsarlık için Yahudi taifesinden birini kendi istekleriyle istihdam etmezler ise, simsar tayin olunmaya ve bu hususda şikayette bulunurlar ise haklarından geline.

Onbeşinci Madde:

İmparatora tâbi tüccar Asıtane-i Saadete geldiklerinde millet-i saire tüccarı ile aralarında münaza'a, ihtira ve ihtilaf olmaması için emtia ve eşyalarını vaz'edip, kendi taraflarına verilmek üzere, elçileri tarafından ifade ile, emtia ve eşyalarını vaz ve hıfz için bir han tahsis oluna.

Onaltıncı Madde:

İmparatora tâbi tüccardan, konsolos, vekiller ve bunların tebalarından biri müslüman olmak ister ise, bunlar taciz edilmeyip, tercümanları nezdinde islami kabul etmedikçe, taarruz olunmaya ve islama geçenlerin sabit olmuş deyni var ise eda ettirile.

Onyedinci Madde:

Elinde Roma İmparatorunun patentesi bulunan tüccardan biri hasbelkader bir korsan gemisinde ele geçirilirse zikrolunan tüccar esir edilmeye.

Onsekizinci Madde:

İmparatora tâbi tüccarlar, işlerini hallettikten sonra can ve mallarından emin bir biçimde hududlardan ihraç olunalar.

Ondokuzuncu Madde:

Tuna nehri ile Osmanlı topraklarına gelen tüccarlardan bir defa %5 gümrük ve reftiye alınıp daha sonra gümrük talep olunmaya kezalik Avusturya'dan emtialarıyla gelip Osmanlı topraklarından tekrar Avusturya'ya dönmek isterler ise Karadeniz veya Tuna nehrinde bir defa %5 hesabı üzerinden gümrük alına ve daha sonra bunlardan gümrük talep olunmaya.

Yirminci Madde:

Bu antlaşma metinleri tarafeyn tarafından mühürlendikten sonra geçerli olup iki devletten dahi hilafına ferman verilmeye, tasdik işlemi otuzgün içinde halledile, bu antlaşmaya muhalif hareket edilmeye.

1725-1727 Osmanlı-Avusturya Seyri Sefain Sözleşmesi

Yürürlükte olan antlaşma gereği Roma İmparatoruna tâbi tüccarlar Memalik-i mahrusede, istedikleri gibi ticaret yapabilirler. İktiza eden gümrüklerini verdikten sonra katiyyen rencide ve rahatsız edilmeyeler. Tunus, Cezayir ve diğer Garp ocaklarında, Roma İmparatoru reayası bu haklardan yararlana.

Birinci Madde:

İş bu 1138 senesi mah-ı muharremde, Osmanlı murahhası mübaşir ağaları ve mahruse-i Tunus ve Cezayir ile Roma İmparatoru murahhas vekilleri arasındaki sulhu salah muktezasınca, korsanlık ve düşmanlık hareketleri men ola.

İkinci Madde:

Roma İmparatoruna tabi olan liman ve dış denizde Payezibasi tabir olunur ve Çeçilya ceziresi ve Anaboli ve Flurye ve ona tabi yerleri ve Venedik körfezinde Fiyume ve Triste ve sair reayaları her ne sınıf ve milletten olursa olsun Tunus ocağının reaya ve berayası ve tarafeynin gemileri karşılıklı olarak limanlara girip çıkabile.

Üçüncü Madde:

Tarafeynin gemileri bir limana girmek iktiza ederse kalede olan muhafızlar onu koruyalar ve eğer düşman olan bir takrib ile kurtulursa talep olunmaya.

Dördüncü Madde:

Tunus memleketinden dönen korsan gemileri denize girip(Avusturya Nemçe) sancağı olan ve imparatorun paseporte ve alametlerine sahip olan gemilere dokunulmaya.

Beşinci Madde:

Eğer (Avusturya Nemçe) düşmanının gemileri Tunus, Cezayir limanlarına Nemçe Avusturya reayasından esirler götürür ise, karaya çıkarmaya, karaya çıkarırlar ise serbest bırakıla.

Altıncı Madde:

Eğer (Nemçe) Avustrurya reyası, gayri sancak altında ve kezalık gayri cins Avusturya gemilerinde bulunur ise, yolcu olmak şartıyla aralarında cenk ve kıtal olsa bile esir etmeyeler ve rızklarını vereler kezalık konsolos esir olmayıp rızkları reddoluna.

Yedinci Madde:

Avusturya taifesi ile düşman halinde olanların gemilerine yardım ve imdad olunmaya, düşmalarının tahrikiyle tekne donatılmaya Tunus ve Cezayir Ocağına tâbi limanlara tenbih oluna ki, Avusturya düşmanı her kim ise, diğer memleket hâkimleri emirleriyle ve sancağıyla gemi donanmayalar ve kezalık Avusturya ile düşman olanlar Avusturya tebasına saldırmak için Tunus ve Cezayir limanlarına saldırmak hayreti ile gemi donanmayalar.

Paseporte ve Patente Sözleşmesi

(Tunus Ocağı Hakimi ve Roma İmparatoru Arasında İmzalanmıştır.)

-İmparatora tâbi ve standartları belirtilen paseporteye sahip olan tüccarlar taciz olunmayıp, yollarına emniyetli bir biçimde devam edeler. Bu temessük bizim tasdiğimizden geçmiştir.

Roma İmparatoru'nun alametleri iki türlü olup, nişan ve damgaları köşede, beylik gemilerinin dahi ortasının nişan ve alameti gösterile.

Mahruse-i Tunus gemileri darından aldıkları izin kağıdı suretini beyan edip, biz Roma İmparatorunun konsolos ve cümle tebası olarak şehadet ederizki, top çıkırgı olan, foçı ve kapudan olan ve hala limanda donanmış olan gemi, mahruse-i Tunus ocağının tebâsından olup iş bu hattımız ile ve imzamız ile mukarrer ve tasdik olunmuştur. 15 Muharrem 1139/29 Eylül 1726

Birinci Madde:

Mahruse-i Tunus ocağında , Roma İmparatoru memurluğu, paseporte vermek için balyos tayin olunup, âdet üzere bu ocaktan dahi cümle konsoloslardan, takdim oluna ve Avusturya reyası arasındaki dava ve münazaalar olur ise konsolosları davaları yürüte, sair milletlerin balyoslarının sahip olduğu haklar, Avusturya balyosu içinde geçerli ola.

İkinci Madde:

Eğer Avusturyalı ve Osmalı reayaları arasında münazaa ve dava olur ise saadetlü bey ve dayı hazretleri davaları göre, başka kimseler davalara karıştırılmaya, eğer bu fiiliyat Tunus'a tâbi yerlerde vaki olursa o yerlerin hakimleri hallede.

Üçüncü Madde:

Eğer Avusturya reyası bir müslümanı öldürüp konsolosu tarafından himaye olunur ise suçu ispatlanınca konsolos huzurunda hakkından geline, eğer suçlu tutulmayıp firar ederse, balyosdan talep edilmeye.

Dördüncü Madde:

Eğer bir Avusturya reayası muhalif görüşler belirir ise, mazlum olan kişi hakimlere şikayette bulunduğunda, bir sonuç elde edemezse, bu kişiden intikam almaya kalkışılmaya.

Beşinci Madde:

Tarafeynin gemileri denizde birbirlerine taciz ve taarruzda bulunur ise, suçlu olanın hakkından geline.

Altıncı Madde:

Roma İmparatoru ve Tunus hakimi imzalanan temessük bozulur ise Avusturya konsolosuna ve sair taifesine yurtlarına dönmeleri için üç ay süre verile.

Bu ahid-namelerin bizlere sunmuş olduğu verilerden hareketle dönemin diğer devletlerle olan siyasi ilişkilerinde –bilhassa Avusturya Roma İmparatorluğu ile- temel noktanın barışçı politikalar olduğu görülür. Bu barışçı politikaların tesisinde ve gelişiminde ticari ilişki ve faaliyetlere ayrı bir misyon –diplomatik misyon- yüklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 1747 yılında “ Müntahab Roma İmparatoru ve Toskane Düka-yı Kebiri Françesko (Franz Stefan) a” ita buyrulan ticari imtiyazatı havi ahid-namenin girişinde yer alan- “ iki devletin dostluk ve muhabbetleri daim ü ber-karar olmak için ticarete dair mevad ve dostluk istihkamına müteallik bazı hususlar tanzim ve tesviye olunarak...”¹⁶⁷ ibaresi ticaretin üstlenmiş olduğu diplomatik ve siyasi misyonu göstermesi bakımından önemlidir.

İlk defa 1665 yılında Tuna yoluyla yaptıkları ticaret için Osmanlı İmparatorluğu'ndan ticaret serbestisi almaya muvaffak olan Habsburglar imtiyaz/kapitülasyon anlamındaki ilk ahid-nameyi Pasarofça Muahadesi'ni müteakip yapılmış olan Pasarofça Ticaret Muahadesi'yle almışlardır. Yirmi maddeden mürekkep olan ahid-namede, Avusturya-Roma İmparatorluğu'na tabi tüccarların şahsi hukuk hakları, ticaret, seyr-i sefain, Osmanlı coğrafyasında örgütlenmiş olan diplomatik ve konsüler misyona tanınan haklar, ticari ve iktisadi protokolleri yer almaktadır.

1700-1740 yılları arasında manifaktür ve mamül mallar ile dış ticarete yer bulma çabası içinde olan Habsburglar ısrarlı bir biçimde Tuna nehri ve Balkanlar ile Osmanlı topraklarına, Trieste ve Fiyume limanları ile Akdeniz'e açılmaya çalışmışlar ve Pasarofça Ticaret Muahadesi ile Osmanlı coğrafyasında ticaret yapabilmek için geniş hak ve özgürlükler elde etmişlerdir.

Pasarofça Ticaret Muahadesi'ni müteakip yapılmış olan Avusturya Seyr-i Sefain Sözleşmesi (1725-1727) ile Habsburglar Akdeniz'de Osmanlı sultanı adına Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hakimiyeti için hareket eden Tunus, Cezayir ve Trablus Garb ocakları korsanlarının taarruz ve tacizinden azade olabilmişler ve Akdeniz'de Osmanlılar'ın çeşitli yardımlarına da mazhar olmuşlardır.

1726 yılında yapılmış olan Osmanlı-Avusturya Paseporte ve Patente Sözleşmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altında bulunan Akdeniz'de ve Osmanlı kara coğrafyasında Avusturya-Roma İmparatoru'na tabi tüccarların seyahatleri ve alışverişleri esnasında emniyet ve huzurlarının sağlanması hedeflenmiştir.

1747 yılında, Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun İstanbul'da bulunan temsilcisi Heinrich von Penkler'in diplomatik başarılarıyla elde edilmiş olan ve hemen hemen Pasarofça Ticaret Muahadesi'ndeki maddeler ile aynı olan bir

ahid-name ile Muntehab Roma İmparatoru Franz Stefan'a tabi Toskaneli tüccarların Osmanlı coğrafyasında ticaret yapabilmesini sağlamıştır.

Düvel-i Ecnebiyye Defterleri'ne bakılacak olduğunda bu defterlerin ahid-name ve ahkam olmak üzere iki farklı kategoriye ayrılmış olduğu görülür. Bu defterlerdeki bu ayrımla Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer devletlerle olan ilişkilerinin adeta şablon özelliği verilmiştir. Şöyle ki ahid-name defterlerinde bir yabancı devlet ile girişilecek olan siyasi, askeri, diplomatik ve ticari ilişkilerin teorik kıstasları belirlenirken; ahkam defterleri ile teorisi ahid-name defterleri ile belirlenmiş olan, pratik hususlar, hükümler ele alınmıştır. Ahid-name muhatabı devletin ticari, askeri, siyasi ve diplomatik her türlü girişimleri bu defterlere kaydedilmiştir¹⁶⁸.

Yukarıda ele alınan ahid-namelerin varlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer devletlerle olan diplomatik ve ticari münasebetlerini tesadüfler üzere inşa edilmediğini; aksine tamamıyla bir prosedür ve protokol üzerine oturtulduğunu gösterir.

3- OSMANLI-AVUSTURYA TİCARİ İLİŞKİLERİNİN GENEL KARAKTERİ

Osmanlı ticaret gücü, Osmanlı siyasal gücüne paralel olarak değişiklikler kaydetmiş ve XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren imparatorluğun siyasal düşüşüne paralel olarak batı dünyasında Osmanlı üstünlüğü kavramının ciddi bir biçimde tartışılmış olduğu görülmektedir.

(168) 57/1 ve 59/3 nolu Nemçe Ahid-name Defterleri iki imparatorluk arasındaki münasebetlerin sınırlarını belirlerken; 58/2 nolu Nemçe Ahkam Defteri'ndeki kayıtlar/hükümler devlet, elçi, tüccar, din adamı vs. nezdindeki girişimler sonucu vuku bulmuş olan hadiseleri/hükümleri içermektedir.

XVIII. yy. ın başından itibaren dünyada ticaretin yakalamış olduğu trendden pay alabilme kaygısıyla hareket eden Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun Osmanlı coğrafyasına yönelmiş olduğu görölr.

Ticari ve siyasi hedeflerle hareket eden Habsburglar her iki alanda da Osmanlı sultanından büyük kazançlar elde etmişlerdir. 1739 yılında yapılan Belgrad Barış Antlaşması ile her iki imparatorluk arasında uzun bir barış dönemi başlamıştır. Bu barış döneminde ticarete ayrı bir misyon yüklenmiş olduğu görölmektedir. Siyasal ilişkilerde yürürlükte mevcut olan barışın devamı için ticari ilişkilere ayrı bir önem verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı devletlerle ticari ilişkilerinde imparatorluktan stratejik öneme sahip bazı hammaddelerin –barut, silah, at, tahıl, balmumu, deri, pamuk vs.- dışarı çıkarılmasını yasaklamış olduğu görölmektedir.

Bu dönemde iki imparatorluk arasında geliştirilmiş olan ticari ilişkilerde aktif olan tarafın Avusturya-Roma İmparatoru'na tabi olan tüccarlar olduğu görölmektedir. Genelde bu tüccarlar cam, kağıt ürünleri ve yağ gibi mamül ve manifaktür maddeleri Osmanlı İmparatorluğu'na getirmektedirler¹⁶⁹. Bunun yanı sıra Roma İmparatoru'nun tüccarlarına barut gibi alat-ı harbden gayri memnûattan olmayan her türlü emtia ve eşyanın bila-mani alışveriş ve mübadele hakkı verilmiştir¹⁷⁰.

58/2 nolu Nemçe Ahkam Defteri'nde yer alan hükümlerde geçen ticaret talebindeki tüccarların isimlerine bakıldığında bu tüccarları genellikle Balkan kökenli insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle bu dönemde Avusturya adına ticareti imparatora tabi Balkan uyruklu tüccarların ifa ettiği anlaşılmaktadır.

(169) DED, Nemçe Ahkam Defteri, n. 58/2.

(170) DED, Nemçe Ahid-name Defteri, n. 57/1, 64.

Akdeniz bütünü itibariyle sınırlı bir evrendeki çatışmanın sürekli alanı haline gelmesiyle, savaş sürekli bir gerçek olarak ortaya çıkmakta deniz haydutluğu mazur görülüp meşrulaşmaktadır. Korsanlık ya biçimsel bir savaş ilanıyla mühürlü mektuplarla pasaport, görev veya talimatlarla kılınan meşru bir savaş olmaktadır¹⁷¹.

Osmanlılar Akdeniz'de kontrol ve güvenliği sağlayabilmek için yarı resmi bir biçimde korsanlığı canlı tutmakta ve Tunus, Cezayir ve Trablus gibi Garb ocaklarındaki tebaları vasıtasıyla bu faaliyeti icra etmekte ve Akdeniz'i kontrol altında tutmaktadırlar. Osmanlı sultanının dostu olmayan devletlere Akdeniz'i adeta dar eden bu korsanların saldırılarından emin olabilmek için Habsburglar yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu ile peşpeşe antlaşmalar yapmışlardır.

Yine bu dönemde Habsburglar güçlü bir ticaret ağı kurabilmek için Osmanlı coğrafyasında birkaç noktada konsolosluklar açmışlar, Kıbrıs ve Halep gibi yerlerde ise bu hizmetleri diğer yabancı konsolosluklara ihale etmişlerdir.

Bu dönemde Osmanlı-Avusturya ticaretini şekillendiren yegane unsur coğrafyadır. Akdeniz'e kıyısı olmayan kara devleti Avusturya-Roma İmparatorluğu her yönüyle adeta her açıdan fırsatlar ülkesi konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu ile sınır komşusudur. Karalarla ve böyle güçlü bir imparatorlukla sınırlı olan Habsburgların temel hedefleri Akdeniz'e açılmak ve Osmanlı coğrafyasına tüccarları vasıtasıyla ticari amaçlar için sızmak olmuştur.

(¹⁷¹) Fernand BRAUDEL, a.g. e. , c. II,s. 251.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren farklı bir diplomasi izlemiştir. Diğer Osmanlı müesseseleri gibi diplomasi müessesesi de Osmanlı İmparatorluğunun asli unsurları olan Orta Asya Türk gelenekleri, İslam dini ve kendinden önce yaşamış olan Roma , Bizans ve Sasani İmparatorlukları gibi büyük tecrübelerin tesirinde kalmıştır. Bunların yanısıra imparatorluğun kurulduğu coğrafyanın stratejik konumu, iktisadi şartlar vs. de Osmanlı diplomasisini etkilemiştir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda hiçbir devleti " eşit haklara haiz muhatap" kabul etmeyen Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyıllarda içinde bulunduğu vaziyet ve Avrupalı devletlerin gelmiş oldukları seviye nedeniyle bu görüşlerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası diplomasi sistemini ve hukukunu benimsemek zorunda kalmıştır.

Macaristan'ın, Mohaç Meydan Savaşı (1526) sonucu, fethiyle başlayan Osmanlı-Avusturya münasebetleri her iki güç için de çok önemlidir. Bu ilişkilerde XVII. yüzyılın neredeyse sonlarına kadar üstün pozisyonda olan Osmanlı İmparatorluğu bu üstünlüğü Karlofça Antlaşması (1699) ile kaybetmiş ve bu noktadan itibaren Avusturya-Roma imparatorluğu üstünlüğü ele geçirip Osmanlı İmparatorluğuna karşı taarruza geçmiştir. Pasarofça Antlaşması (1739) ile Osmanlı İmparatorluğunu ağır kayıplara uğratan Avusturya 1736-1739 savaşlarında Osmanlı İmparatorluğu karşısında mağlup olmuş bu savaşların akabinde yapılan Belgrat Antlaşması (1739) ile Pasarofça Antlaşması'nda elde ettiği pek çok avantajı yitirmiştir.

Belgrat Barış Antlaşması ile Osmanlı-Avusturya münasebetleri için yeni bir dönem başlamıştır. 1787 yılına kadar sürecek olan bu dönemde her iki imparatorluk arasında barış tesis edilmiş ve her iki imparatorluk da bu barışı sürdürebilmek için gayret sarf etmiş ve bu barışa büyük önem vermişlerdir. Bu barış dönemi Sultan I. Mahmud dönemi ve Sultan III.

Osman'ın ilk yıllarına rastlayan ve 58/2 numaralı Nemçe Ahkâm Defteri'nde ilgili hükümleri yer alan 1740-1755 yılları arasında iki imparatorluk arasındaki anlaşmazlıklar ve çeşitli problemler çözülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sınır meseleleri, savaş esirleri ve konsüler yapılanma (Avusturya adına) gibi hususlar ele alınmıştır.

Dönemin en kârlı iktisadi faaliyeti olan bu dönemde iki imparatorluk arasındaki ilişkilerde ayrı bir önem verilmiştir. Barışın ve dostluğun devamı hususunda ticari ilişkilere ayrı bir önem verilmiştir. Barışın ve dostluğun devamı hususunda ticari ilişkilere farklı bir misyon yüklenmiştir.yapılan antlaşma ve ticari konvansiyonlar ile ticari ilişkilerin usul ve boyutları belirlenmiş ve bu çerçevede ticari faaliyetlerde bulunulmuştur.

Bu ticari faaliyetlerin genellikle Avusturya-Roma İmparatorluğu'na tabi olan tüccarlar özellikle kara ve nehir yolu ile (Balkanlar ve Tuna Nehri) Osmanlı İmparatorluğuna gelmektedir. Ticari faaliyetlerini yine bu yolla sürdürmektedirler. Manifaktür ve mamul özellikle de cam ve kâğıt eşyalar getiren bu tüccarlar ticari faaliyetlerini icra ettikten sonra tekrar ülkelerine dönmektedirler.

Okyanuslara açılmayan Avusturya'nın bu dönemde Adriyatik'te önemli bir konuma sahip olan Trieste ve Fiume limanlarına yerleştiği ve bir donanma kurarak Akdeniz'e açıldığı görülür.

İki imparatorluk arasında yapılan ticari konvansiyonlar ile sağlıklı bir ticari ilişki için- özellikle Avusturya lehine- her hususa netlik kazandırılmıştır.

58/2 numaralı Nemçe Ahkâm Defteri'ndeki hükümlerdeki verilere göre bu ticari faaliyetlerde Avusturya tüccarları baş rol oynamakta, Avusturya-Roma İmparatorluğu sınırlarında ticaret yapan herhangi bir Osmanlı tüccarı yada tebaasına rastlanmamaktadır. Avusturya-Roma İmparatorluğu adına ticari faaliyetlerde bulunan tüccarların genelde Balkan milletlerine mensup Avusturya tebaası olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu geniş ve münbit coğrafya ve imparatorluk sanayisinin gelişmemesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı devletler için hammadde ve pazar olarak algılanmasına sebep olmuş ve bu devletler Osmanlı Sultanından elde etmiş oldukları imtiyazlarla kara, deniz ve nehir yollarından Osmanlı coğrafyasına akın etmişlerdir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV VESİKALARI

Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçelü Ahidname Defteri, No: 57/1

Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçelü Ahkâm Defteri, No: 58/2

Düvel-i Ecnebiyye Defteri, Nemçelü Ahidname Defteri, No: 59/3

Nane-i Hümayun Defteri, No: 8/2, 8/3

Cevdet Hariciye Tasnifi, No: 718, 1153, 3031, 3033, 3040, 3087, 3246, 3395, 3555, 3901, 4824, 4942, 5344

Mühimme Defteri, No: 57/6, 46, 133, 225, 226, 250, 606

Maliyeden Müdevver, No: 8538, 614

2. KRONİKLER

Aşıkpaşazade, Tevarih-i Âli Osman ,(haz. Atsız), İstanbul-1992

3.TETKİK VE MONOGRAFİLER

AKSAN, Virginia; Ahmed Resmi Efendi, İstanbul-1997

"Avusturya", İnönü Ansiklopedisi, c. IV

BAECHLER, Jean; Kapitalizmin Kökenleri, çev. M.A. Kılıçbay, Ankara-1994

BAŞTAV, Şerif; Osmanlı-Bizans Münasebetleri, Ankara-1989

BAYKAL, Bekir Sıtkı; Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, c.III, II. Kitap, Ankara-1988

BEYDİLLİ, Kemal; Büyük Friedrich ve Osmanlılar, İstanbul-1985

BRAUDEL, Fernand; II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, I, II, çev. M.A. Kılıçbay, Ankara-1993

BUHL, F. ; "Kudüs", İ.A., c. VI. , İstanbul-1993

FAYDA, Mustafa, " Ahid-name", T.D.V. İ.A. , c.I, İstanbul-1988

FİNDLEY, Carter; Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform, çev. Latif Boyacı- İzzet Akyol,

GENÇ, Mehmet; "XV. ve XVI. Yüzyıllarda, Osmanlı Devletinde İç ve Dış Ticaret", XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, İstanbul-1997

GÖNLÜBOL, Mehmet; Uluslararası Politika , Ankara-1985

INALCIK, Halil; The Ottoman Empire; The Classical Age, 1300-1600, London-1973

_____ ; Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi, İstanbul-1996

_____ ; "Mehmed II", I.A., c.IX, İstanbul-1988

_____ ; Reisü'l-küttab, I.A., c.VII, İstanbul-1993

_____ ; "İmtiyazat (Osmanlı Dönemi)", T.D.V. I.A.

HAMMER, Joseph von; Büyük Osmanlı Tarihi, c. 7-8, İstanbul-1995

ITZKOWITZ, Norman; Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek

KALLEK, Cengiz; "İmtiyazat", T.D.V.I.A.

KALMAN, Benda; XV. Asırda Osmanlı-Macar Münasebetleri, I.Ü. T.E.D. , İstanbul-1975

KÜTÜKOĞLU, Mübahat; "Ahidname" (Türk Tarihi), c.I , İstanbul-1988

MANTRAN, Robert; " Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar, Tarih ve Toplum, 35

_____ ; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c.I, çev. Server Tanilli, İstanbul-1995

_____ ; XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu, çev. M.A.Kılıçbay, Ankara-1995

ORTAYLI, İlber; Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim (Makaleler-I), Ankara-2000

PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 cilt, İstanbul-1993

POTEMKİN, Vladimir; Uluslararası İlişkiler Tarihi, çev. Attila Tokatlı, İstanbul-1977

SAHİLLİOĞLU, Halil; "Osmanlı Para Tarihinde Dünya, Para ve Modern Hareketlerin Yeri, (1320-1750)", Türk İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar, Gelişme Dergisi (Özel Sayı), 1978

SANDER , Oral; Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme, Ankara-2000

SAVAŞ, A. İbrahim; " Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi" , Osmanlı, c.I, Ankara-2000

_____ ; " XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri", Askeri tarih Bülteni, s.34, Ankara-1992

_____ ; Hattı Mustafa Efendi Viyana Seyahatnamesi, Ankara-1999

SERTOĞLU, Mithat; Osmanlı Tarihi Lûgatı, İstanbul-1986

SHAW, Stanford; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, çev. Mehmet Harmancı, c.I , İstanbul-1994

ŞEMSETTİN SAMİ; Kamus-ı Türki

TUNCER, Hüner; Eski ve Yeni Diplomasi

TURAN, Nezih; " Pax-Ottomana ve İber Ortaylı, Türkiye Günlüğü Osmanlı Özel Sayısı, Ankara-1999

UNAT, Faik Reşit; Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Ankara-1991

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, c.I,III, IV,

VOCELKA, Karl, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri", İ.Ü.T.E.D., İstanbul-1977

و همچو از حضرت علی عینه علیه شاهانه لرزش مقیم آورده ایمیز رغبتو صداقتو از تقوی خست و نور
 بارون ده بنگار نام داعبدتیک بحب التین مبتلا اولدیغی بعضی علل عینیه بوجانیه انصرافه
 محتاج اولوب سبقت ایدن خدمات صادقانه سنه بنا بر معینم کتور دیوب خندوبه مناسب
 آخر مزوده لر خدمت ایله امتیاز شایان کور شیدی و لکن دولت علیه لر به بنیزده جاری
 لوازم صفوت و محبت و روابط موالاته دائمه و ضوابط مصافقات قویتر منشد و مستحکم و یوماً
 فیرومانداید قلمینه ادرز و مند اولدیغی اعلازم و اخلام و تقوی و بیانه مستعد مستقیم و معین
 آخر کجه نیک برینه تعیین اولغجه دکن موحی البهک و بجهت اذن و رحمت و بر لیب بوانه
 توفیق اولمشیدی الحاله قدر کند و معتمد و مستبد مز رغبتو صداقتو بوز بوده استراخ نام
 بند لر نیک رؤیت امون لر سعادت و کثرت خدمت لازمه سند استقامتی مجرب اولدیغینک
 عبری السنه شرفیه ایله شتا اولفقد نامی موحی الیه بند لر نیک در لطف سنیه لرین طرفین
 قوتیخدیق خدمتیه بروجه معناد اقامته تعیین اولمشید تا کیم ثمغ صلح و صلاح اولان جابنیک
 منافعه شامل امور و خصوصاً تکفید و تمسینه علی الذوام سعی و اهتمام و علی الخصوص مطلوب
 دروینیه مز اولدیغی اوزن جناب هایون یار شاهانه لر نیک صفت وجود لازم لموجود ملوکانه
 و امنه و ایام شان و شوکت و عظمت سنیه لر نیک طرفین اخبار و تبشیریه مداومت و دوام
 صکار اولان ثبات و متانیک اعلام و بیانه صف صداقت و استقامت ایله بنا علیه قوتیخدیق
 موحی الیه بند لر نیک حضور لامع التوزیاد شاهانه لرینه رومال ایدر جناب قنوب لر
 دکنده اسمعز ایله اراد و افاده سنه نامور اولدیغی بالجمله امور و خصوصاً اعتماد علی یاد شاهانه
 بیوریلوب دوستلخه و تاید مصافقات و موالاته بروجه نامول سخلاب ساعدن هایون ملوکانه لرینه
 موحی الیه بند لر موقی و منظور انظار عاطفت انار شاهانه لرینه شایان بیوریلوب موقی و موقی
 باقی نخت سیر طعنیه سنیه لرین ملول محمرد دولت و شوکت برله برقرار و بردوام ایلله صحه
 حضرت حققدن ممتنی و شند عاصر میلاد حضرت عیسی نیک بیک بدیوز الی لیل تاریخی ماه ایازیک
 برنجی کونده امیر الطور لغوی اوغی سنه سنه بیج شهر منام خیر اولمشید

۲۶۳

آستانه سعادت آشیان دن عودت ایدر جا ک نجه اورده انجیسی رینه کارون جدید قوتیخدیق اسی ایدر بله وارد
 اولان نامه جیاب اولمق اوزره رومالیه باضوری فرانج قویه یازیران نامه هایون صبور تیدر

انفجار الامراء العظام العیسویه مختار الکبراء التمام المسجیه مصلح مصباح جماهیر الطائفة النضرانیه صاحب
 اذبال الحکمة والوفار صاحب دلائل المجد والاعتزاز حالاً منتجب رومالیه امیر الطوری و طوشقانه نیک دوقه کبری
 و طارنجه محفلان برنجی و قونیه سی اولان حشمنلو مکتلور و مستمر فرانج قوتیختم الله عواقبه بالخير والرشاد والهدم
 ایله سبیل الصواب والشدة انرفیع رفیع هایون نمرو اصل اولمق معلوم اولاکد مرجع سلاطین عظام و ملان خوفاقین

N. 14

8/2

والتفان لافاضة الامن والرأفة وحرارة تلك الطرق والمسالك واستجلاب الادعية الفاضحة من العلماء
 العالمين والسادات المهتدين والفقهاء الصالحين والشافخ الواصلين والمواظبة على الدعوات بمزيد
 الفضخ والانبهال لاعتلاء اعلام دولتنا العلية ونبات اركان سلطنتنا السنية ان نجد رب السؤل
 وقد بر على تبليغ الامال تعالى عن المضاهاى وجل جوده عن التناهى فضله حسب من يجناه لاذ
 وطول كفاية من استعاز وصلى الله على سيدنا محمد الذي لا يبعه في وقفه مع الله الملائكة القرون
 ولا الانبياء والمرسلون وعلى اله واصحابه وعنتره الذين دخلوا المسجد الحرام آمنين مخلقين نضام
 ومفصرين لا يخافون ولن نبعم باحقان الى يوم الدين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين

ع
اراز

210

دخوب همايون حضرت بهما نيا بندر حالاروما امير اطور بجاى سى ماد برتر ن اعطا
 بيور بلان نامه همايونك مهود تيد

مفتخ الملكات العظيمات العيون مختان الخدرات الفخيمات لسعيه مصالحة مصيخ اجماع
 الطائفة النصارية ساحية اذبال الحشمة والوقار صاحب دلائل المجد والاعتبار بجارو
 قرالجه سى واوشتر يانك ارنجى دوقه سى وحالاروما امير اطور بجاى سى اولان دور
 حشمتلو مکتولو مار بتره ن رنج بسا ختم الله عواقبها بالخير والرشاد واحسن اليها سبيل
 والسداد توقيع رفيع همايونك واصل اولنجي لمعلوم اوله جناب تاليف فرماى اخراى كائنات
 وازدواج بخشاي ازواج عناصر واسطقينات جلت حقيقة ذاته عن الادراكات حضرتلك
 اوده وعنايت بيغاي وايجي جهان كوئشى بنى شرق وغرب ونسول عجم وعرب محمد المصطفى
 عليه من الخيرات ازبها حضرتلر نيك معجزات برترو بر كاتر ليه بلجا سلاطين عظام ولوز
 خواقين تمام اولان دركاه عظمت مدار وباركاه انبثت شاعرته اولان مهر و محبت وخلص
 وصفو تكري بيان واعلان سياقتن حالاً مختلوز وحكز اولان حشمتلو مکتولو وما ايد
 جابدى طرفدن ارسال واهدا اولنان نامه ولا موقور وهدا ياي نوظهورك تبليغته مآثر
 آستانه سعادت زده اورته الجليلك وتبه سيله مقيم اولان قدوق اصراء المله لسعيه بارون
 ده ينكار حقت عواقبه بلخير نام اورته الجليلك طرف دوستانه كزون دنجى ارسال اوتخان
 مکتوب مصادقت مصوب وهدا ياي نادن كا ودياع لسو بيزى داب قديم دولت عليه وطور
 مستقيم نطت سنيه مزادون دستور اكرم مشير انجم نظام العالم ناظم مناظم الاحم مدبر امور
 بالتفكر الثاقب متمم مهام الانام بالرأى الضابط محمد بيان الذولنه والاقبال مشيد اركان كعاق
 مکتول ناموس السلطنة العظمى مرتب مراتب الخلافة الكبرى المحضوف بصنوف عواطف الملوك الاعلى
 وزير اعظم ستوده شيم ووجيل مطلق صداقت علم السيد عبد الله باس ارام الله فعلى امله وضا
 بالتأييد اقتدار واقبالك وساطت اصفي منقبتر ليه باركاه فلك اشتبا هن بوز سور ملك شرق
 احراز ضمنند عرض و تقدیم و تشریفات والتفات شاهانه عز اليه كس اعزاز واهتزاز جسم ابديوب
 نامرذ دوستى علامه كزل اجد الزجه حاوى اولدنجى مراسم مهر و محبت و لوازم صفوت وسودت

۸۷

وقبل علم المشمول ملوكا من اولميين كون زوجك حشمتو مكنتمو شاراليد دوسترخانك
 وكون استرخيتو حشمتو دسترخ مصلحه دانه ومصافات نايته وقامه نيك دوام
 وقرار وناكد واستفادند سعي وابتداء رز دلالت واضحه ومخالفنا طعه ايه ظاهر واشكار
 اولمقدن ناشي بوكونه وضع دوستانه وطور صهاد قانه كردن طع هايون صفا مقرون بايضا
 فوق الملوذ منبسط ومخطوط اولمقدن بنبه تعلی میانه ده ربيده كيد استقار اولان شجره سلم
 وصفت يومافوما آب وتاب اهتمام طرفين ايله قرين نشوونما ونتاج ثمرات مناصحي عيذ وبي انما
 اولاجني نرد ها بو نمزده ملحوظ ومقرز اولد بغني معزز وچك حشمتو شاراليد مخصوص نامه
 هايونمزا صدار اولمغله سن محبتو دسترخ دخي خاصه اشبونامه هايون صفت نمونمزا
 نرفيم و طرف دوستانه فرغ ايصال ايلك اوزن اوردنه ايجيك موعى اليه اعطاء تسليم اولمقدن
 الذي الوصول بعد ازين دخي لاله ماشا الله تعالى دوام و استخاري ملحوظ اولان بنای صلح ومصافا
 دامه نيك محاضره اركان شرايط واحكامته طرفكردن صدي و صفای تام ايه اهتمام
 اولد نجه جانب معلی مناقب پادشاهانه كردن دخي اقامه دعایم سلم و صفوت و نتاج
 منافع مهر ومودت و تبعه فوت اولميه جنی معلومكز اوله وگنازم علی عرض انشع الهدي
 اداسطوب

العلماء
 يزيد
 سوال
 لا
 قرون
 روم
 تا
 طما
 هير
 حبه
 نر
 سوال
 ات
 ابراهيم
 بطنی
 ولاز
 لوص
 طوری
 ایدر
 مهور
 ون
 ن
 بطور
 كجور
 ان
 علی
 وفلا
 شرف
 ب

216

و كتاب كاريه حضرت خلدون يدين - والورد وما ايمير اطوري في النجف قويه اعلا بسور
 ناما. هايونيك صور تيدن
 انخار الامراء العظام العيسويه فخار الكبرياء التفخام لسبقيه مصلح مصلح جماهير الطافه
 صاحب اذبال الحشمه والوقار صاحب دلائل المجد والاعتبار حال الامتغ دو ما ايمير اطوري
 وطوسقانه نيك و دوقه كبرى وسائر نخبه محله ارج برنجي وقوته سي اولان حشمتو مكنتمو
 دو سنمزا انجقو ختم الله عواقبه بالخير والرشاد والهم اليه سبيل الضواب والسداد وقوع
 رفيع هايونمزا واصل اولمقن معلوم اولد كيه مرجع سارطين دوي زمين وملازخو ايقين صابر
 ملكين اولان عتبه عتبه عنايتدار و سنك سنه اعظمت فرارتن اولان صديق طوبيت و خلود
 سر برك مقتضيا سخته مجده ابراز علايم صفوت ومودت و اظهار لوازم اخلاص ومخادمت ضمنه
 بود فعه طرفكردن تسير و ن ارسال اولنان نامه مصداقت اثار وهداياي نوادر تعداد نري
 عرض وتبليغه مامور حاله استانه سعادت نمزده او رنه ايجيك نام او رنه ايجيك داب قدسيم دو
 فدوق امراء الملة السبعيه بارون ده بكار ختمت عواقبه بالخير نام او رنه ايجيك داب قدسيم دو
 عليه وديدن قويم سلطنت سنه فراوزن دستور اكرم مشد اقم نظام العالم ناظم مناظم الام
 مدبر امور المحجور بالفكر الثاق متمم مهام الزمام بالراي الضاب مهذب بيان الدولة والاقااك
 مشيد اركان اليهان والاجلال مكلل اناموس السلطنة العظمى مرتب مراتب الخلافه الكبرى محض
 بهنوف عواطف الملك الاعلى وزير اعظم ستوده شيم ووكيل مطلق صديقت علم السيد عبده با
 ارام الله تعالى اجلاله وضاعف بالتأييد اقتدان واجباله نيك وسأحت اصفي منقبتار ايه و

ÖZET

Bu çalışmada 1740-1755 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Roma İmparatorluğu arasındaki münasebetler ele alınmıştır. Belgrad Barış Antlaşması (1730) ile başlayan bu dönem bir barış dönemidir. Bu döneme yakından bakıldığında her iki imparatorluğun da barışa barışın devamı için gayret sarf ettiği ve bu barışa büyük önem verilmiş olduğu görülecektir. Osmanlı Diplomasisi için de önemli olan bu dönem devletler arası platformda Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş gerileyerek geldiği noktayı gösterir. Bu barış döneminde Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Roma İmparatorluğu arasında siyasi ve ticari ilişkiler geliştirilmiştir. Siyasi olarak Belgrad Barış Antlaşması'nı müteakip, sınırlarla savaş esirleri ile ve İstanbul'da bulunan Avusturya temsilciliği ile ilgili hususlar ele alınmıştır. Ticari ilişkiler ise özellikle Avusturya-Roma İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğundan çeşitli antlaşmalar ve ek konvensiyonlarla almış olduğu imtiyazlar doğrultusunda tesis edilmiş; Dünya ve Akdeniz ticaretinde bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu aleyhine değişmesi sonucu farklı bir boyut kazanmıştır.

ABSTRACT

This study deals with the relations between the Ottoman Empire and Austria-Rome Empire during between 1740 and 1755. This period starting with the Belgrade Peace Agreement was a period of peace. When the period is looked into closely, it is seen that both empires made great effort to maintain the peace and attached great importance to the peace. The period occupying an important part of Ottoman diplomacy shows the point at which the Ottoman Empire arrived after a period of gradual reduction. Commercial and political relations were developed in this period between two countries. In this period, following the Belgrade Peace Treaty, the issues concerning borders, war captivities and the Austrian embassy in Istanbul were dealt with. Commercial relations, however, were established in accordance with capitulations taken from Austria through several treaties and conventions.

The adverse changes in the world and Mediterranean trade brought about new and different dimensions in this period.

